

## Úvodem

### 1. Úvod do studia dějin hudby

#### 1.1. Vymezení oblasti

#### 1.2. Mimoevropské hudební kultury

#### 1.3. Hlavní činitelé vývoje hudby

#### 1.4. Studium dějin hudby

### 2. Periodizace dějin evropské hudby

#### 2.1. Koncepce obecně historická

#### 2.2. Koncepce Vladimíra Helferta (1886-1945)

#### 2.3. Koncepce současné

### 3. Nejstarší období (do 6.století)

#### 3.1. Počátky

#### 3.2. Mimoevropské exotické hudební kultury

#### 3.3. Židovská hudba

#### 3.4. Řecká hudba

#### 3.5. Byzantská hudební kultura

### 4. Starší období dějin evropské hudby (600-1600)

#### 4.1. Období jednohlasého chorálu (600-900)

#### 4.2. Období románské a raně gotické (850-1300)

#### 4.3. Pozdní gotika a renesance (1300-1600)

### 5. Novější období dějin evropské hudby (1600-1900)

#### 5.1. Baroko (1600-1750)

#### 5.2. Klasicismus (1730-1820)

#### 5.3. Romantismus

### 6. Nejnovější období dějin hudby (1900 – do současnosti)

#### 6.1. Hudba 1.poloviny 20.století (1900-1945)

#### 6.2. Hudba 2.poloviny 20.století 1945-1990

### 7. Přehled skladebných principů 20.století

#### 7.1. Tři zásadní mezníky ve vývoji hudebního myšlení

#### 7.2. Cesty k rozbití nadvlády dur a moll

#### 7.3. Soudobé skladebné směry a techniky

#### Přehled vybrané literatury

## Úvodem

**Tento text plně odpovídá svému názvu - jedná se o faktografický soubor. Má sloužit jako doplňující materiál pro výuku dějin hudby. Neklade si podmínku vyčerpání všech údajů. Metoda prezentace vlastní problematiky vyplynula z konfrontace a posouzení různých koncepcí dřívějších (viz přehled literatury na konci textu) a je zcela nezávazná a otevřená i jiným možnostem a umožňuje rozšíření a doplnění, jež vyplýne z vlastní výuky.**

Hlavním úkolem textu je umožnit studentům základní přehled v oblasti dějin tzv. artificiální (často zcela nepřesně označované "vážné") hudby, konkrétně vlastní skladatelské tvorby, až na malé výjimky navíc pouze navíc pouze evropské. Poněkud stručněji zachycuje oblast hudebního života a historie je pro celkový pohled rovněž zcela zásadní. Tato problematika by se měla stát předmětem zpracování dalšího textu, který by se stávajícími a dalšími doplňky mohl v budoucnu vytvořit skutečně ucelený přehled dějin celé hudební kultury.

Hlavní zásadou textu byla skutečnost a zachycení základních poznatků. Fakta jsou proto prezentována přehledně, bez stylizovaného jednotlivého textu. U významných skladatelských osobností jsou rozdělena do oddílů označených římskými číslicemi:

## **I. životopisná data**

## **II. charakter vlastní kompoziční metody skladatele, jeho hudební řeči, včetně inspiračních zdrojů**

## **III. vlastní dílo skladatele (výběr nejzávažnějších titulů)**

## **IV. zhodnocení významu a přínosu skladatele pro hudební vývoj**

Vzhledem k složité a problematické periodizaci hudby 20. Století byl zařazen 7.oddíl "Přehled skladebných principů 20. Století", který je nezbytnou zobecňující součástí kapitol 5.a 6. K lepší orientaci je určen obsah textu a rejstřík jmen.

Pardubice 31.srpna 1992

*Bohuslav Vitek*

## 1.1. Vymezení oblasti

**Počátky dějin hudby jsou shodné s počátky dějin lidské kultury vůbec.**

Jejich globální zachycení je úkol složitý, neboť vývoj v různých částech světa je značně odlišný. Velký význam etnomuzikologie (=jedna ze základních disciplin hudební vědy, která zkoumá hudbu tzv. primitivních kultur, lidovou hudbu a hudbu mimoevropských civilizací). U nás zaměření na dějiny nové evropské hudby se všemi jejími vlivy ve světě - tím značně omezený, zúžený rozsah.

## 1.2. Mimoevropské hudební kultury

**Jejich studium velký význam pro pochopení možné prehistorie a vývojových souvislostech evropské hudby.**

Vyspělé kultury (mají dávnou tradici a dokonalý tónový systém):

- arabsko-perská
- předindická
- malajská a indočínská
- čínsko-japonská

Primitivní kultury: hudba kmenů v Avrice, Jižní Americe, Austrálii, Tichomoří a na dalších místech Evropská hudba - tedy nejen v Evropě, ale i ve státech s moderní civilizací na celém světě, kde žije s tamější hudbou domácí. Dnes provozována a přijímána v podobě zvláště posledních 500 let svého vývoje, ale velmi aktuální a inspirující jsou i prvky dřívější (církevní i světská hudba středověku).

## 1.3. Hlavní činitelé vývoje hudby

**Společenské podmínky - na hudební vývoj má zásadní vliv změna společnosti a způsobu jejího života - s tím souvisí i změny společenského postavení hudby a její prezentace (hudba k bohoslužbě, na zámeckých sídlech, v měšťanských salónech, v koncertních sálech, na novodobých nosičích)**

Snaha o obměny hudební řeči - odvěká touha člověka-umělce po osobitosti, hledání nových odvážných možností, vyjádření své vlastní umělecké pravdy (vývoj tónového systému, harmonie, forem, zvukové podoby hudební řeči ad.)

## 1.4. Studium dějin hudby

**Studium dějin hudby na našich školách sleduje oblast tzv. hudby umělecké (nepřesně nazývané vážné, či dokonce klasické, klasiky). Ke komplexnějšímu pohledu však nutné studovat i oblasti hudby lidové (hudební folkloristika) a tzv. nonartificiální, která dnes zahrnuje obrovskou a těžko systematizovatelnou škálu žánrů od intelektuálně nejjednodušších (nejrůznější typy tzv. hudby populární či zábavné) až po nejnáročnější (novodobé podoby jazzu, rocku i kompozic, z nichž řada může asimilovat i s hudbou uměleckou, viz odd. 6.2.4.5.).**

Neoddělitelnou součástí studia dějin hudby je stálá pozornost vývoji vztahu člověka k hudbě a umění v určitých obdobích historie a naopak různých forem působení umění na život jednotlivce a společnosti v minulosti a dnes (význam studia dějin estetiky a pozornost dalším druhům umění).

### 1.4.1. Hlavní oblasti studia dějin hudby

Vzájemně se prolínají:

- Hudební kultura a život dotyčných období ( v kontextu s všeobecnými dějinami a dalšími druhy umění)
- Hudební tvorba (hudební řeč, skladatelské styly, hudební formy, druhy, životopisy hudebních osobností, hodnocení jejich tvorby)

- Vývoj notového písma
- Vývoj hudebních nástrojů, vývoj instrumentace
- Vývoj hudební vědy (teorie, estetiky a dalších disciplin)

#### 1.4.2 Druhy literatury k studiu dějin hudby

- Přehledné dějiny hudby (základní příručky shrnující celou širší problematiku, učebnice, skripta)
- Monografie (zpracovávající dílčí problematiku, například život a dílo jedné osobnosti)
- Články v hudebních časopisech
- Výkladové texty (například rozbory skladeb ve speciálních knihách a příručkách, v koncertních programech, tiskových přílohách zvukových nosičů apod.)
- Dějiny hudby v obrazech a notových ukázkách
- Beletrie (například romány o hudebních osobnostech a událostech, snaha o vystihnout atmosféru doby, ne o faktografickou přesnost, někdy však zavádějící idealizace)

Ke studiu dějin hudby nezbytně patří zvukové ukázky konkrétních skladeb.

## 2. Periodizace dějin evropské hudby

**Úkol velmi obtížný, výsledky jen orientační charakter, slouží pouze k všeobecnému přehledu. Vlastní dějiny probíhají plynule, jednotlivá období se vzájemně prolínají a jejich konkrétní stanovení vyvolávají už od minulého století stálé diskuse.**

### 2.1. Koncepce obecně historická

**Dělí hudbu na starověku, středověku a novověku.**

Značně nepřesné.

### 2.2. Koncepce Vladimíra Helferta (1886-1945)

**Viz. odd.6.1.15.5.1. Vycházejí již z charakteru hudební řeči, navazuje na německého muzikologa Quido Adlera (1855-1941).**

Dělí vývoj na tyto epochy:

- Monodiální (=jednohlasy) styl řecko-byzantský (3.-6.stol.)
- Monodiální styl chorální (7.-10.stol.)
- Monodiální styl světský (10.-13.stol.)
- Polymelodický (=vícehlasy) styl (14.-16.stol.)
- Melodicko-harmonický styl (17.-20.stol) - spojení prvku horizontálního (melodického) s vertikálním (harmonickým, akordickým). Z této koncepce (v lecčems však zastaralé a schématické) vycházíme prakticky dodnes.

### 2.3. Koncepce současné

**Je jich několik (u nás např. prof. J.Smolka, dr. V.Lébl, prof. L.Zenkl a další). Z hlediska výuky považujeme za přijatelnou tuto periodizaci (dle níž je rovněž koncipována tato příručka, v závorce uvádíme čísla jejich kapitol oddílů):**

**A) Nejstarší období (do 6.stol.) (3)**

## **B) Starší období dějin evropské hudby (600-1600) (4)**

1) Období jednohlasého chorálu (600-950) (4.1)

2) Období románské a raně gotické (850-1300) (4.2)

- Raný vícehlas (850-1100) (4.2.1)
- Pařížská škola Notre Dame (1150-1250) (4.2.2)
- Ars antiqua (1250-1320) (4.2.3)
- Vývoj světského jednohlasu - rytířský zpěv (1100-1350) (4.2.4)

3) Pozdní gotika a renesance (1300-1600) (4.3)

- Ars nova (1320-1420) (4.3.2)
- Italské trecento (14.stol.) (4.3.3)
- Nizozemská škola (franko-flámská epocha) (1420-2.pol.16.stol.) (4.3.6)
- Renesanční slohová syntéza (16.stol.) - O.Lasso, římská a benátská škola (4.3.9)

## **C) Novější období dějin evropské hudby (1600-1900) (5)**

1) Baroko (1600-1750) (5.1)

- rané (1580-1630)
- střední (1630-1680)
- vrcholné (1680-1730)
- barokní slohová syntéza (1700-50) -G.F.Handel, J.S.Bach (5.1.9)

2) Klasicismus (1730-1820) (5.2)

- období předklasické - rokoko (1720-60)
- období raně klasické (1760-80)
- klasická slohová syntéza (1780-1820) - J.Haydn, W.A.Mozart, L.v.Beethoven (5.2.4)

3) Romantismus (1820-1910) (5.3)

- raný (1810-30) (5.3.3)
- rozvinutý (1830-50) (5.3.4)
- novoromantismus (1830-80) (5.3.5)
- reakce na novoromantismus a národní školy (1850-1900) (5.3.7)

## **D) Nejnovější období dějin hudby (1900 - do současnosti) (6)**

1) Hudba 1.poloviny 20.století (1890-1960) (6.1)

- Doznívající romantismus (1880-1960) (6.1.3)
- Impresionismus (1890-1930) (6.1.4)
- Novodobé směry (2.vídeňská škola, ruská vlna, Pařížská šestka, progresivní osobnosti ve střední Evropě, v Německu, USA, Velké Británii a dalších zemích) (6.1.7 a dále)

2) Hudba 2.poloviny 20.století (1950-do současnosti) (6.2)

- tzv. Nová hudba (od roku 1945) (6.2.2)
- Nové trendy v USA, ve Francii, v Německu, v Itálii, v Polsku, u nás, v Rusku a dalších východních zemích (6.2.3 a dále)

## 3. Nejstarší období (do 6.století)

### [3.1 Počátky](#)

### [3.2. Mimoevropské exotické hudební kultury](#)

### [3.3 Židovská hudba](#)

### [3.4. Řecká hudba](#)

### [3.5 Byzantská hudební kultura](#)

## 3.1. Počátky

**Existence hudby stejně stará jako civilizace lidstva, jako lidská řeč. Určité fragmenty hudebních nástrojů z doby kamenné (cca 600.000 l.p.n.l.), freska v jeskyních u pyrenejského města Arlége /arjež/ (cca 40 000 l.p.n.l.). Konkrétní historický materiál však prakticky žádný, proto mnoho legend a hypotéz.**

### **Středověké domněnky:**

Hudba = dar boží, jejím objevitelem je možná Mojžíš

Latinské jméno musica ( z řec. Músiké, přešlo i do mnoha dalších jazyků) se odvozuje od Apollónových múz.

### **Novodobé domněnky (od 18.století):**

Britský přírodovědec Charles Darwin (1809-92) - napodobení ptačího zpěvu

Anglický filozof Herbert Spencer (1820-1903) - ze stupňované mluvy

Německý historik a ekonom Karl Bucher (1847-1930) - z rytmu práce

Německý filozof a muzikolog Carl Stumpf (1848-1936) z delšího setrvávání hlasu na jedné výši (např. při volání).

Představy o podobě pravěké hudby (na základě současné hudby primitivů):

Původně ne umění, ale spojení s magickým stavem. U vyšších primitivů už určitá účelnost (válečné písně, maximální rozsah 3 tónů). Doprovod podupy, potlesky, používání hůlek, klapáček, kostí (z nich primitivní flétny?), bambusových rour, zvířecích rohů aj.

U dnešních mimoevropských kultur doložen také vícehlas (organum=paralelní zpěv, heterofonie=melodické odchylky od hlavního hlasu prostřednictvím druhého vokálu nebo nástrojového hlasu).

## 3.2. Mimoevropské exotické hudební kultury

**Kultura: čínská, japonská, indická, egyptská, mezopotámská, babylónská, asyrská, arabsko-perská.**

Doklady o bohatě rozvitém hudebním životě, který měl velký náboženský a společenský význam. Propracované hudební teorie (pentatonické stupnice v Číně 2000 l.p.n.l., pokusy o temperované ladění v Japonsku, zvláštní stupnicové řady a tóniny v Indii, v Arabii a v Persii). Doloženy hudební nástroje (posvátný velký buben v Mezopotámii, flétny, šalmaje, primitivní loutny a harfy ad.) Hudební prameny však nepřímé (zbytky nástrojů, zmínky o hudebních produkcích v literárních dílech).

## 3.3. Židovská hudba

**První pramen budoucího křesťanského bohoslužebného zpěvu. Bohaté informace hlavně ve Starém zákoně (o oslavných bojových hudebních projevech), těsné sepětí s**

**bohoslužbou (převažuje bohoslužebná funkce). V době patriarchů a soudců převažuje hymnický charakter. Největší rozkvět v době králů (zvláště Davida a Šalamouna).**

Nejvýznamnější forma = žalm (zhudebnění žalmů z Bible).

Způsoby přednesu:

- antifonální (střídání dvou sborových skupin)
- responsoriální (střídání sólového zpěvu a sborových odpovědí).

Recitace na jediném tónu s melodickým pohybem na konci. Avšak například v knihách Mojžíšových exponovaný koloraturní zpěv. Velký vliv na gregoriánský chorál.

## 3.4. Řecká hudba

**Nejvyspělejší a nejznámější kultura starověku. Je rovněž ve službách náboženství a státu, ale vedle toho velký význam etický a estetický - stává se poprvé uměním v pravém slova smyslu. Platón a Aristoteles ji považují za činitele formujícího mravnost společnosti.**

Období mykénské (2000-1500 p.n.l.) - počátky, důkazem orientálního původu jsou hudební nástroje kithara (rámcový dřevěný drnkací nástroj) a aulos (dvojjazyčný dřevěný dechový nástroj, hrálo se vždy na dva najednou).

Období homérské (8.století p.n.l.) - zpěv aiidů oslavující slavné činy (melodická schémata zvaná nomos)

Období olympské (přelom 8. a 7.století p.n.l.) - legendární hudebník Olympos z Mýsie (750p.n.l.) považován za "objevitele" hudby, jeho žák Thaletas prý objevil sborový zpěv.

Období klasické (7.-5.století) - nové žánry hudby: sborový zpěv, tanec, epická píseň, auletika, kitharistika a zvláště písňová lyrika (básnířka Sappó, Alkaios, Anakreón). Rozvoj řecké tragédie - jakási všeumělecká díla, v ní sborové scény, ale i ariózní, melodramatické i ryze instrumentální části, zvláště Aischylos (Orestes), Sofokles (Oidipus), Eurypides (Médée, Elektra).

Od 5.století - osamostatnění hudby z rámce ostatních umění, zdůraznění její subjektivity.

V helenistickém období ovládla řecká hudba celou římskou říši (od 2.poloviny 4.století p.n.l.). Od 2. a 3. Století našeho letopočtu úpadek římské hudby nakonec podlehl nastupující kultury křesťanské.

### 3.4.1 Z nejstarších zchovalých památek řecké hudby:

- Zlomek z Euripidova Oresta (5.stol.p.n.l.)
- Dva hymny na Apollóna vytesány na zdi v Deltách (2.stol. p.n.l.)
- Píseň Seikilova z náhrobku v Trallesu (jihovýchodně od Smyrny v malé Asii) (1.stol.p.n.l.)
- Tři hymny Dionysovy (na múzy, Helia a Nemesis) (2.stol.)
- První pythická óda Pindorova (4.-6.stol.)

### 3.4.2 Řecká hudební teorie

Ovlivnila evropský vývoj více než samotná hudební tvorba. Velmi propracovaná. Několik škol:

- Kánonikové (pythagorejci - odvolávali se na Pythagora - vycházeli z matematického základu: Eukleides (3.stol.p.n.l., Klaudio Ptolemaios (90-160)
- Harmonikové (odvolávali se na výzkumy Aristotela. Aristoxenos Tarentský (4.stol.p.n.l.) - vycházeli z praktické zkušenosti
- Systematikové - snaha o spojení předcházejících tendencí a vytvoření syntézy: Aristides Quintilianus (2. nebo 3.stol.n.l.): O hudbě (nejobsáhlejší souhrn řecké hudební teorie).

Základní pojem - tetrachord = sled čtyř ze sebou dolů jdoucích tónů, které vytvoří polovinu stupnicové řady (například dórský tetrachord e-d-c-h), druhý tetrachord (a-g-f-e) doplňuje řadu, tyto řady se mohly posunovat (vznikaly hypostupnice a hyperstupnice). Celá tónová soustava (a1-A) = systematellion ametabolon.

Vokální hudba jednohlasá, ale známá i heterofonie. Původní rytmus odvozen z básnického metra, později rovněž propracován. Tzv. písmenná notace - písmena řecké abecedy k zaznamenání not.

## 3.5. Byzantská hudební kultura

**Byzantské císařství (ve východní části římské říše) - kolébka bohoslužebného zpěvu řeckého křesťanství. Druhy byzantského zpěvu:**

- troparia (4.stol.) - krátké verše vsunuté mezi verše žalmů
- kontakia (od 6.stol.) - velký počet veršů
- kánony (od 8.stol.) - skládaly se z 9 ód (zvl. Jan z Damašku)

Velmi oblíbené tzv. hymny (zhudebněné lyrické části Bible). Středisky zpěvu kláštery (např. na hoře Athos), odkud se šíří k ostatním národům, zvláště k východním a jižním Slovanům.

## 4. Starší období dějin evropské hudby (600-1600)

### [4.1. Období jednohlasého chorálu \(600-900\)](#)

#### [4.2 Období románské a raně gotické \(850-1300\)](#)

#### [4.3. Pozdní gotika a renesance \(1300-1600\)](#)

## 4.1. Období jednohlasého chorálu (600-900)

### 4.1.1. Počátky křesťanského bohoslužebného zpěvu

Kořeny: starožitovská a helenistická hudba

V raném období převažuje psalmodie (přednes žalmů) provozovaná antifonicky a responsoriálně. Roku 313 (za vlády Konstantina I. Velikého) - křesťanství přijato za náboženství říše římské, v 5.-7.stol. rozšíření po celém imperiu. Postupně ve východní části nezávislý řecký zpěv byzantské říše (staví spíše na syrském základě, od něho od 9.století odštěpení zpěvu staroslovanského (viz. odd.3.5))

Západokřesťanský zpěv = jednotnější, od 4.století spojován latinou. Ale i zde rozdílné prvky v liturgii:

- zpěv milánský (ambrosiánský, nazývaný podle biskupa sv. Ambrože) a starořímský - na území Itálie
- zpěv starogalitánský - v dnešní Francii
- zpěv mozarabský - v dnešním Španělsku
- zvláštní liturgie v Anglii a Irsku

V letech 650-800 - nová redakce latinského křesťanského zpěvu (sjednocující trend papeže) platná pro západní a střední Evropu (s výjimkou Milána) - tzv. gregoriánský chorál. Hlavní reformy:

- pořádek církevního zpěvu ve vzorovém antifonáři (= zpěvník liturgických zpěvů, viz odd.4.1.2.2.3)
- pravidla a pořádek historických tónorodů
- normalizace liturgických forem
- zřízení Scholy cantorum v Římě



### **4.1.2. Gregoriánský chorál**

Mylně považován za reformační dílo významného papeže Řehoře Velikého (590-604), který v době redakce už nežil. Přesnější termín: novořímský chorál.

Jednohlasý liturgický (bohoslužebný) zpěv římsko-katolické církve, který do konce 1.tisíciletí vytlačil všechny ostatní typy západokřesťanského zpěvu.

#### **4.1.2.1 Zpěvní druhy gregoriánského chorálu (podle liturgické funkce)**

Mše - hlavní křesťanský obřad (jednotlivé části viz. odd.4.1.2.2)

Officium - (tzv.hodinky) - cyklus 8 obřadů rozvržených na jednotlivé hodiny dne (týkalo se kněží, např. nešpory = večerní hodinky)

Lekce a orace - nejjednodušší formy bohoslužebného čtení (latin. lectio /c/ = čtení) a motliteb (latin. oratio= modlitba) zařazených ve mších i hodinkách

Texty liturgické a tedy i chorální měly buď platnost celý rok - tzv.ordinarium (latin. ordinarius = pravidelný), nebo se měnily podle církevních období a svátků - tzv. proprium (latn. Proprius = zvláštní).Provozovací praxe: zpěv antifonální a responsoriální (postupně nabývá převahy) (viz.odd.3.3)

#### **4.1.2.2. Části mše**

##### **4.1.2.2.1 Zpěvy mešního propria (proměnlivé, jsou starší a hudebně bohatší)**

Introit - vstupní zpěv

Graduale - v první třetině po čtení bible

Alleluja - radostný zpěv (koloratura) následující po graduale

Tractus /k/ - ve smuteční mši (Requiem) a v době postní nahrazuje Alleluja, velká starobylost

Offertorium - zahajovalo střední část (obětování)

Communio - určeno k sv. přijímání

##### **4.1.2.2.2 Zpěvy mešního ordinaria (neměnné):**

Kyrie (Kyrie eleison = Pane, smiluj se) - krátká prosba ve stylu litanie, následuje hned po části Introit

Gloria (Gloria in excelsis Deo = Sláva na výsostech Bohu) - delší oslavný text ve stylu žalmu

Credo /k/ (Credo in unum Deum = Věřím v jednoho Boha) - vyznání víry, před koncem první třetiny

Sanctus /k/ (=Svatý) - krátký oslavný text před proměňováním

Benedictus /k/ (=Požehnaný) - jako samostatná část se oddělilo od Sanctu v době vícehlasu

Agnus Dei (= Beránku boží) - prosba předcházející Communio (sv.přijímání)

##### **4.1.2.2.3 Typy zpěvníků**

Antifonář = zahrnuje mešní proprium a ordinarium a officium

Graduál = obsahuje pouze proprium a ordinarium

Misál = obsahuje části mše zpívané pouze knězem

##### **4.1.2.3 Hudební řeč**

Čistá melodie, ryze vokální a jednohlasá, osvobozená od pravidelného rytmu a vylučující jakýkoliv novodobý harmonický doprovod. Dvě formy:

- Accentus /kc/ (=liturgický recitativ) - způsob chorálního čtení modlitby, každá slabika má svou notu
- concentus /k/ (=volná gregoriánská melodika)

### **3 základní styly:**

1. styl sylabický = jedna slabika textu sojiena jediným tónem melodie
2. styl melismatický = jedna slabika textu zdobena kratšími či delšími skupinkami tónů (převládá)
3. styl neumatický = převaha kratších skupin tónů (2-4 tóny) nad jednotlivými slabikami

### **4.1.3. Další druhy chorálních kompozic**

#### **4.1.3.1 Hymny**

Latinské strofické písně s veršovaným textem. Zpívány sborově. Objevují se už ve 4.století. Svým dalším svébytným vývojem byly protikladem gregoriánského chorálu.

Nové kompozice - zvláště tropy a sekvence - se objevují v tzv. karolínské době, kolem roku 800 v období kulturní aktivity na dvoře Karla I. Velikého (747-814).

#### **4.1.3.2. Tropy**

Hudební, textové nebo hudebně-textové vsuvky do gregoriánských zpěvů. Původně melodické koloratury vkládané do zpěvu, např. Alleluja, později sylabicky podloženy novým textem - tím ústup příznačné gregoriánské melismatiky.

#### **4.1.3.3 Sekvence**

Vznikly sylabickým otextováním dlouhých melismat nad poslední slabikou zpěvu Alleluja, v podstatě tedy druh tropů. Prvním známým autorem - Notker Balbulus (cca 840-912) - mnich benediktinského kláštera Sankt Gallen. Velká obliba a rozšíření.

Novou kodifikaci provedl ekumenický koncil v Tridentu r. 1545-63. Zůstaly pouze tyto sekvence (v budoucnu stále nově zpracovávány i největšími skladateli):

Victimae paschall laudes (na velikonoce)

Veni sanctespiritus (na letnice)

Lauda Sion salvatore (na svátek Božího těla)

Dies irae (část smuteční mše Requiem, zařazená místo Credo)

Stabat mater (původně na svátek Sedmibolestné P. Marie, byla sem přiřazena až v r.1727).

#### **4.1.3.4 Duchovní písně a hry**

Liturgická hudba postupně v rukách vyškolených zpěváků, proto v neškolených vrstvách vznik jednodušších písní.

Tzv. kyriamina - zhudebnění liturgické evokace Kyrie eleison (tak vznikla i první známá česká duchovní píseň Hospodine, pomiluj ny, pocházející z 10.-11.stol., viz odd.4.2.6.1).

Z nich vznik složitějších útvarů (nejstarší písně německé, např. Christus ist erstanden, nebo novější polská Bogurodzica).

Ve Španělsku tzv. cantigas /k/, v Itálii laudi (svěží invenčně i textově).

Duchovní hry - latinsky zpracované biblické scény (kněží a studenti). Původně z tropů gregoriánského zpěvu 9.století, později užití choorálu jako zpívaného dramatického dialogu. Zvláště známé - pašije (o utrpení Ježíše Krista), plankty (nářky P. Marie).

#### 4.1.5 Středověká hudební teorie

Vycházela určitým způsobem z řeckých tetrachordů, ale stavěla je zdola.

8 tzv. církevních tónin ("módů") v rozsahu mužského hlasu A-g:

- 4 základní sedmitónové stupnice původní (autentické): od základních tónů D (dórská), E (frygická), F (lydická), G (mixolydická)
- 4 stupnice z nich odvozené (plagální) o kvartu níže, tedy začínající tóny A (hypodórská), H (hypofrygická), C (hypolydická), D (hypomixolydická)

Teprve v době renesance přibyla tónina aiolská (a - a, dnešní mollová) a ionská (c - c, dnešní durová).

Severinus Boethius (cca 480-524) - jeden z největších učenců raného středověku (5 knih De institutione musica). Zdůraznění prvenství teorie před praxí. Rozděluje hudbu na vokální, instrumentální a na hudbu sfér.

#### 4.1.6 Počátky středověké notace

Tzv. neumy - různé znaky k zapisování not. Původní systém čárek a teček nad textem označující pouze směr pohybu melodie v jednotlivých skupinkách tónů, ne tóny samotné. Intonačně i rytmicky nepřesné, ale sloužily i k dirigování (cheironomie = způsob dirigování rukou a prsty ukazující směr pohybu melodie, původ už ve starém Egyptě, vliv právě na vznik těchto neum) (viz dále odd. 4.2.1.3)

#### 4.1.7 Středověká estetika

Zakladatelem sv. Augustin (354-430) - nejvýznamnější filozof raného křesťanství. Hl. úkol hudby: oslava Boha. Považována spíše za vědu než za umění (byla jedním ze svobodných učen).

## 4.2. Období románské a raně gotické (850-1300)

**Zachovány všechny nejtypičtější prvky chorálního stylu - i vedle počínajícího vícehlasu tradiční jednohlasost a melismatika. Původní choorální rytmus se ztratil a z chorálu vyniká tzv. cantus olanus, který nerozlišuje délky tónů. Záhy odklon od melismatiky (díky textovému tropování chorálu).**

Vzrůstající obliba strofických útvarů s veršovanými texty ("uzavřená! melodie).

Přechod od metrického verše k verši přízvučnému a rýmovanému ve zpěvních textech (latinských nebo i v nových románských jazycích).

#### 4.2.1 Raný vícehlas (850-1100)

Původ mnohem dříve - dle lidové hudby mimoevropské (spíše spontánní improvizace polymelodického charakteru), ve starověku asi instrumentální doprovod zpěvu. Řekové připouštěli pouze při instrumentálním doprovodu heterofonii. Existence vícehlasého zpěvu chorálu v Evropě možná už před 7.stoletím. První zmínky v 7.století biskup Aldhelm, v 9.století vlámský hudební teoretik Hucbald /k/ (cca 840-930).

##### 4.2.1.1 Rané organum

Označení pro vícehlas kolem roku 900. Nejstarším pramenem Musica Enchiriadis (z druhé poloviny 9.století, připisován dříve Hucbaldovi). V něm zpěv v souběžných kvartách nebo kvintách, důležitý pokus o odstranění volné improvizace ve vícehlasu.

Další známé důležité prameny: Winchesterský /č/ tropář (z r.1050), milánský traktát Ad organum faciendum (1100) (viz odd. 4.3.4), čtyři rukopisy školy kláštera St. Martial v Limoges /ž/ (konec 11.stol.), Codex Calixtinus ze španělského kláštera sv. Jakuba v Santiagu de Compostela (cca 1140).

##### 4.2.1.2 Typy raného vícehlasu

- zpěv převážně jednohlasý, ale s občasnými vybočeními nebo ozdobami druhého hlasu (tzv. heterofonie).
- dva stejnoměrně postupující hlasy v paralelních intervalech všeho druhu (viz také odd.4.3.4. - gymel)
- směrově vzájemně nezávislý pohyb dvou hlasů, zvláště protipohyb

Kromě toho:

princip bordunu (dlouhé držení tóny doprovodného hlasu)

princip ostinata (neustálé opakování několikatónového melodického úryvku)

nejjednodušší formy imitace a kánonu

#### **4.2.1.3 Teorie a notace**

Quido z Arezza /c/ (cca 990-1050) - nejvýznamnější středověký hudební teoretik, italský benediktinský mnich. Zdokonalil intonačně nepřesnou neumovou notaci zavedením notové osnovy a pro vyučování zpěvu zavedl solmizaci: využil 6 slabik Hymnu Pavla Diacona k sv. Janu Ut queant laxis, jehož verše začínají vždy o jeden stupeň výše v diatonické řadě (počáteční slabiky jednotlivých veršů: ut - re - mi - fa - sol - la).

Chorální notace - Neumové znaky dostávaly od 12.stletí čtyřhranný tvar - tzv. nota quadrata (ve dvou tvarech: románském a gotickém). Přesná pouze intonačně ne rytmicky - proto vhodná pouze pro jednohlas. Pro vícehlas nutná až modální a zvláště mensurální notace (viz odd. 4.2.2.3).

#### **4.2.2. Pařížská škola Notre Dame /notr dam/ (1150-1250)**

Notre Dame v Paříži - první význačná katedrála gotiky. R. 1170 výuka hudební teorie na pařížské univerzitě. Hlavní představitelé (působili v katedrále Notre Dame):

Leoninus (2.poloovina 12. Století) - pravděpodobně autor cyklu dvojhlasých varhanních skladeb Magnus liber organi de gradali et antiphonario

Perotinus (+ cca 1238) - obohatil Leoninovu techniku o tříhlasé a čtyřhlasé varhanní skladby, o klauzule a conductus, užíval modální notaci (viz odd.4.2.2.3)

##### **4.2.2.1 Nové organum (Leoninovo)**

Reprezentační forma liturgické vícehlasé hudby. Cantus firmus /k/ (dále jen c.f.) - výchozí chorál - zařazený do tenoru.

Leoninovo organum duplum (= dvojitě) tvoří:

- Tenor = spodní hlas
- Duplum (nebo purum) = vrchní hlas

Je komponováno dvojí technikou a vzniká:

- Organum speciale = nad sylabickými úseky c.f. jsou bohatá melismata, tím se c.f. stává prodlevou, "mrtvou" oporou vlastně bordunová technika.
- Discantus - melismatické úseky c.f. jsou komponovány homorytmicky (nota proti notě), uplatňování protipohybu a dalších zásad - základ kontrapunktické techniky

Za Perotina (po r.1200) prosazení trojhlasu (triplum) a čtyřhlasu (quadruplum) a uplatňováním tzv. klauzule (= část původní skladby nahrazována kontrapunkticky propracovanými diskantovými partiiemi).

##### **4.2.2.2 Nové formy**

###### **4.2.2.2.1 Moteto (motet, mptetus)**

Nejvýraznější útvar rané vokální polyfonie. Původní název "motetus" pro nově otextované duplum.

Základem: c.f.-tenor (úryvek chorálu, později i světské písně) zapsaný v notách značné délky (asi prováděn také instrumenty) a k němu dotvořený kontrapunktující hlas (nebo dva hlasy) leckdy rozdílných textů (komentujících c.f. nebo úplně jiných).

Vyšší hlas se nazýval altus nebo medius (střední), nejvyšší discantus. Zesvětštěnými francouzskými texty se moteto později dostává z chrámového prostředí.

###### **4.2.2.2.2 Conductus /k/**

Původní jednohlasé conductus (=zpěvy k průvodu) známé už v 9.století. V období školy Notre Dame protipól organa. Neliturgické umění kléru, umělé latinské básně spíše vážného, slavnostního nebo i

společensky kritického obsahu. První druh středověkého umělého vícehlasu, který nevznikal zdoobením odjinud vzaté melodie (nepřítomnost c.f. - větší volnost k hudbě a fantazii). Hlavní melodie ve spodním hlase, text shodný ve všech hlasech(2-4). Vliv na světskou hudbu.

#### **4.2.2.3 Modální rytmus a notace**

Charakteristický znak vícehlasu od sklonku 12. Do poloviny 13. Století. Spočívá v opakování určitých elementárních vzorců (modů) - kombinací "dlouhých" a "krátkých" hodnot. Odpovídají antickým básnickým stopám (trochej, jamb, daktyl, anapest, molossus, tribiadyz). Tvoří pravidelné skupinky - ordines, které se opakují.

Rytmická jednotka (doba) - třídílná (=vedení dokonalé, při dvoudobosti vedení nedokonalé).

Longa = dlouhá hodnota (má zpravidla 3 brevis)

Brevis = krátká hodnota

#### **4.2.3 Ars antiqua (tzv. staré umění) (1250-1320)**

Avantgardní pařížský vícehlas. Příznačný rys: tvorba výhradně motetovou technikou, přechod od schematické modální rytmiky k volnějšimu rytmu menzurálnímu. Vrcholí v období francouzské gotiky.

Ve filozofii: scholastika Tomáše Akvinského (1225-74) - ideje neexistují mimo tento svět, ale ve věcech samých a veškerá skutečnost je tedy projevem božího působení (odklon od tradic Platónova idealismu k Aristotelovi). Vše smyslové má být zduchověno podřízením myšlence, abstraktnímu řádu.

Trojdobé mody v rytmu doby gotické = zdůraznění symboliky čísla 3 (Nejsvětější trojice). Kompozice skladby ne jako celku, ale postupným přidáváním jednotlivých hlasů (= stavba gotických katedrál ?).

#### **4.2.3.1 Černá menzurální notace, otázky konsonance**

Franko Kolínský (13.stol.), hudební teoretik, papežský kaplan, ve spise *Ars cantus mensurabilis* (latin.mensura = měření, míra): Systém šesti modů nedostačuje, nutnost zpřesnit zápis diferencované rytmiky. Zavedení dodnes platného principu určení rytmu pomocí tvaru noty (základní hodnoty: duples longa, brevis, semibrevis, minima).

Metrická jednotka: perfectio /kci/ = menzurální takt v délce třídobé longy, rytmická jednotka ("doba") = brevis. Převládá horizontální myšlení s náhodnými souzvuky.

Nová klasifikace použitelných souzvuků:

- konsonance dokonalá: prima, oktáva
- konsonance prostřední: kvinta, kvarta, malá sexta
- konsonance nedokonalá: velká a malá tercie, velká sexta

Za koncepce dokonalé byly doposud považovány pouze intervaly čisté, které naplňovaly zásadní požadavek střídmosti a prostoty.

#### **4.2.3.2 Hudební formy**

- Moteto - další vývoj, počátky izoperiodicity a izorytmie (viz odd. 4.3.2.2), další zesvětštění textové stránky (například ve vlastním motetu poukaz na zkažené mravy duchovenstva v latině, v triplu barvitě vyprávění o světských radovánkách ve francouzštině)
- Rondellus - světský vícehlas, původně střídání sólových a sborových částí, později kánonické vedení hlasů (slavný anglický "Letní kánon", viz také odd. 4.3.4)
- Hoquetus - dva sousedící hlasy přebírají jednu melodickou linku po jednotlivých tónech nebo jejich skupinách (tzv. "roztrhání" melodie ne jednotlivé tóny mezi dvěma hlasy).

#### **4.2.3.3. Osobnosti**

Adam de la Halle /á/ (cca 1237-87) - slavný francouzský truvér (viz. odd. 4.2.4.1)

Petrus de Cruce (+ cca 1280) - už skutečný skladatel, znamenitá moteta, teoretik

#### **4.2.4. Vývoj světského jednohlasu, rytířský zpěv (1100-1350)**

Píseň = asi nejpestřejší oblast středověké hudby.

Světská lidová píseň = existence už od nepaměti, i přes vlivy gregoriánského chorálu svébytný vývoj (opouštění modů a nástup citění dur-moll dříve než u tvorby umělé).

Světská umělá píseň - první doklady již v 7.století. Zhudebnění textů římských básníků, později texty pojednávající o různých historických událostech (např. nárek nad smrtí Karla Velikého), oslavné, milostné. Vlivy gregoriánského chorálu silnější než u lidových. Provozovali: duchovenstvo světské i klášterní, ale i studenti. Zvláště cenná sbírka Carmina burana (z roku cca 1230) - latinské básně a písně mravoučné, politické, taneční, milostné a pijácké (viz. odd. 6.1.11.2)

Rytířská kultura - svébytná sféra tvorby, počátky v období křižáckých výprav. Písně často interpretovali tzv. žovgléři (potulní pěvci ve službách rytířů, kteří do stylu rytířské tvorby, např. trubadúrů, vnášeli lidové prvky). Kolébkou rytířského zpěvu Francie (trubadúři a truvéři).

#### 4.2.4.1. Trubadúři a truvéři

Největší rozkvet v letech 1080-1280. Rozdíly mezi nimi spíše v řeči než v hudbě (všichni i básníky).

Trubadúři - jižně od Loiry /oá/ (texty v jižním dialektu), byli starší. Náměty spíše lyrické. Hlavní představitelé: Hrabě Vilém z Poitiers /poatijé/ (1087-1127). Raimbot de Vaqueiras /rambó, keraz/ (+1207), Bernart de Ventadorn (+1195), Piere Vidal (+1205).

Truvéři - severně od Loiry (jejich řeč vede k moderní francouzštině), počátky v poslední třetině 12.století, centrum: škola v Arrazu (zvl. Adam de la Halle). Náměty spíše epické. Hlavní představitelé: Král Richard I. (Lví srdce) z Anglie (1199), Tribault IV. /ólt/ ze Champagne /šampaň/ (1253) - král z Navarry, Adam de la Halle (cca 1237-86) - autor písňové pastorální hry Le Jeu /že/ de Robin et da Marion.

Formy: složitější modely na malé rozloze strofy. Tzv. barová forma (dvojí opakování úvodní části uzavřené zpravidla rozsáhlým dozpěvem, bar = označení pro toto nejrošířenější schéma AAB v době rytířského zpěvu).

Nejznámější:

- ballada - dvojice osmiveršovaných strof s refrénem (AABC ®)
- virelai /virie/ - A ® BBAA®
- rondeau (ó) - A ® B ® AA ® B ®
- lejch (německy Leich, francouzsky lais) - dlouhé prokomponované jednohlasé nápěvy, přiřazování opakovaných úseků po způsobu sekvence a řada dalších (plankty - smuteční, pastourelle - pastýřské, serenády - večerní, aubade /óbád/ - jitřní ad.).

Zachováno velké množství památek ve zpěvníkách v Paříži, Londýně, Římě, Miláně, Florencii a na dalších místech.

#### 4.2.4.2 Minnesagři /e/

Minnesang = německá větev rytířského vokálního umění v letech 1150-1318 (do úmrtí Heinricha von Meisen). Prameny: trubadúřský zpěv, gregoriánský chorál, lidový zpěv, latinská studentská poezie. Básnický obsah náboženského charakteru, milostné, politické a národnostní písně. Volně pohyblivý počet slok. Jednohlas doprovázený na fidulu nebo harfu.

Proti Francouzům hudebně konzervativnější, více závislé na gregoriánské melodice. Z forem nejčastější lejch. Hlavní představitelé: Walther von der Vogelweide /f,aj/ (cca 1170-1230), Wolfram von Eschenbach /š/ (oba z Durynska), Henrich von Meisen, zvaný Frauenlob (cca 1250-1318) - působí mimo jiné v Praze na dvoře Václava II. (viz odd.4.3.5).

Pokračovatelé minnesangrů v pozdějších stoletích - meistersingři = představitelé měšťanského umění organizovaného v cechy. Zakladatelem již poslední minnesanger Frauenlob (viz nahoře), hlavním představitelem norimberský obuvník Hans Sachs (1494-1576). Umělecky nepřevýšili předchůdce, ale velký vliv na další vývoj, německé jednohlasé i vícehlasé písně (viz odd. 5.3.5.4) Hlavní centra: Štrasburk, Mnichov, Augsburg, Norimberk. V pozdějším období vícehlas.

#### 4.2.5. Instrumentální hudba, hudební nástroje

Považována za méně významnou než vokální. Některými církevními kruhy dokonce zakazována. Proto její osamostatnění zatím zdaleka není možné.

Postavení hudebníků na nejnižší úrovni - s výjimkou oficiálních trubačů a tympanistů na královských a šlechtických dvorech.

Teprve od počátku 13. Století první ucelené doklady instrumentální hudby. Nástrojový doprovod při zpěvu běžný už dříve. Účast instrumentů poprvé zvýrazněn ve vokální formě conductus cum cauda /k/ (latin. cauda = doslova ocas (!) = píseň, jejíž jednotlivé strofy byly prokládány samostatnými nástrojovými vložkami (jako mezihry, přede hry, dohry apod.).

Původní samostatná instrumentální hudba - improvizací charakter.

Nejznámější formy související s tancem:

- ductia /kc/ (jednoduchá)
- estampida, nebo estampie, nebo stantipes - původně u provensálských rytířů, forma AABBC, třídobý rytmus: světská obdoba sekvence. Nejznámější Kalenda maya (1. Máje, z r. cca 1200) - asi nejstarší známí instrumentální skladba.

Většinou jeden nástroj s rytmickým doprovodem, proti vokální hudbě pohyblivější figurace i rytmus, také určité formy vícehlasu. Doprovod většinou bordunový nebo ostinatový (viz.4.2.1.2). Zvláštní forma instrumentální hudby v oficiální sféře: náhodně neorganizované střety instrumentů (dechových) při slavnostních příležitostech. Zvukově z dnešního hlediska velmi zajímavé a "avantgardní". Po roce 1200 - zlepšování postavení hudebníků, působení ve městech a panovnických službách. Různé korporace (seskupení) hudebníků (např.bratrstvo sv.Mikuláše ve Vídni). Zvyšování ochotnického zájmu o hudbu (klerikové, žáci, měšťanstvo, šlechta).

#### 4.2.5.1. Nejznámější hudební nástroje

Kithara, lyra (u Keltů chrotta) - nejstarší drnkací (již z Antiky)

Psaltérium - mnohostrunný nástroj s rezonanční skříňkou nejrůznějších tvarů

Monochord - jednostrunný, později vícestrunný nástroj s jednoduchou rezonanční skříňkou. Ve 14.století přidání kláves - vznik klavichordu.

Rubeba (gigue /žig/, rebec /k/ - smyčcový nástroj se silným krkem a příznačnou oblou rezonanční skříňkou.

Fidula (vielle, violone) - smyčcový nástroj s krkem končícím kruhovou hlavicí, korpus složený z víka, lub a dna: postupně vývoj do podoby houslí

Flétna zobcová (podélná) - už z doby předhistorické, příčná - od 11.století

Různé druhy trub: olifanty (ze slonové kosti)

Tuby (rovné)

Cinky (dřevěné, zahnuté)

Serpent = basový cink

Bohatý instrumentář bicích (bubny, kastaněty, baskidský bubínek = tamburina, tympány, triangl, ad.)

Varhany - jeden z nejstarších nástrojů v antickém Řecku hadraulické, ve středověku pneumatické. V chrámech jen v západních zemích. Nejen zabudované v sále, ale i další typy (přenosné pozitivy a ještě menší portativy).

Ve vyšší společnosti: harfa, kithara, lyra

V nižší společnosti: flétna, bubínek

V rytířských vrstvách: trumpety, tympány, celé sady bicích.

#### 4.2.6. Nejstarší památky české hudby(do konce 13.století)

Vývoj patrný až po nástupu křesťanství (počátek šíření od roku cca 830). R. 863 misie Konstantina a Metoděje (používali staroslověnský jazyk), ale úspěšný sílící vliv římské církve (latina). Nejdéle východní liturgie odolávala v Sázavském klášteře (do r.1092). Roku 973 založení samostatného pražského biskupství. Zakládání škol gregoriánského chorálu a latinské liturgie.

Památky (neumatická notace): Proprium z pražského Národního muzea (11.stol.), Misál vyšebrodský, pražský misál a graduál, Antifonář kláštera ve Zlaté Koruně.

##### 4.2.6.1 Duchovní písně

Nejvýznamnější doklady české hudebnosti ve středověku

Hospodine, pomiluj ny (10. Nebo 11. Stol.) - poprvé doložena u kronikáře Kosmase, zpívána r.1249 při vjezdu krále Václava I. Do Prahy, notový záznam v traktátu břevnovského mnicha Jana z

Holešova až z r.1397. Slavnostní a korunovační píseň se staroslověnskými prvky v textu. Prvky kyriaminy (viz.4.1.3.4).

Svatý Václave! (cca 12.stol.) - první zápis textu ze 14. Stol., nápěvu z 15.stol. Zmiňuje se o ní roku 1368 kronikář Karla IV. Beneš Krabice z Veitmile). Velký význam v dějinách českého státu.

#### 4.2.6.2 Světská uměla píseň

Zřejmě velký rozvoj, i když památky prakticky nejsou. V době posledních Přemyslovců silné vlivy minnesangu (na dvoře Václava II. Frauenlob, viz odd.4.3.5). Za Karla IV. Orientace na hudbu francouzskou a románskou (kontakty s Philippem de Vitry).

## 4.3. Pozdní gotika a renesance (1300-1600)

**Rok 1300 jeden z největších přelomů v dějinách evropské hudby. Začíná dominovat světské umění. Umělá hudba již přináší autorská díla v pravém slova smyslu (ars nova). I v dalších stoletích (15. A 16.) výrazné události a změny politického a společenského života ve světě. Dominance francouzského království.**

Český stát za posledních Přemyslovců a za Lucemburků - největší středoevropskou velmocí. Roku 1453 pád Cařihradu a byzantská říše a následné obsazení Balkánu Turky.. Oslabení českého státu husitskou revolucí (1419-36). Selská válka v Německu (1525-26). Konec stoleté války Francie a Anglie (1453).

Rozkvět Nizozemí a městských republik v Itálii - počátek renesance.

V církvi reformace: husitské (15.stol.), Martin Luther (po r. 1517), Jan Kalvín (v 2. Pol. 16.stol.).

#### 4.3.1 Bouřlivý rozvoj kultury v renesanci (15.a 16.století)

Renesance (franc. Renaissance = obrození, nový rozkvět) = jedna z největších epoch ve společenském a duchovním vývoji Evropy. Převratné změny v duchovní kultuře, ve způsobu života v atmosféře doby. Hlavním filozofickým východiskem: humanismus (=nejstarší renesanční učení vycházející ze studia antiky, přisuzující ústřední místo člověku, jeho blahu, potřebám a zájmům).

V hudbě však ne tak typické znaky jako ve výtvarném umění a literatuře. Proto zařazena do společenské kapitoly s pozdní gotikou, z níž plynule vychází (někteří hudební historikové dokonce řadí vrcholné období pozdní gotiky - ars nova - již do renesance, např. A. Schering). První silné vlivy renesance v hudbě se však objevují asi od r. 1430 (J.Dunstable, první dvě generace nizozemské školy, viz odd. 4.3.4.2). Období vlastní renesance v hudbě představuje tedy až třetí generace nizozemské školy (H.Worner) (odd.4.3.6.3).

V době gotiky směrodatným elementem v Evropě církev. Později ústup a zvýšení vlivu měšťanstva a zámek. Z původní francouzské dvorské a rytířské kultury vyrůstají Dante Alighieri /gje/ (1265-1321), Francesco Petrarca /k/ (1304-74) a Giovanni Boccaccio /dž,k,č,/ (1313-75).

Itálie = hlavní centrum nových trendů, výtvarní umělci Donatello (1386-1466), Sandro Botticelli /č/ (1445-1510), Leonardo da Vinci (č/ (1452-1519), Michelangelo Buonarroti /-kelandže-/ (1475-1564), Raffaello Santi (1483-1520). Po roce 1530 tzv. manýrismus. Hlavními místy medicejská /č/ Florencie (zvl. V 15.stol.), papežský Řím (zvl.v 16.stol.), později Benátky - malíři Tizian /c/ (1477-1576) a Veronese /z/ (1528-88).

Francie - postupně ztrácí původní vedoucí pozici, významní literáti, např. Francois Rabelais /blé/ (1495-1553), výtvarná díla a architektura (zámky na Loiře /á/ ) ad.

V Nizozemí rozkvět malířství, např. Jan van Eyck /ejk/ (cca 1390-1442), ve Španělsku písemnictví, např. autor slavného románu Důmyslný don Quijote de la Mancha /č/ Miquel de Cervantes /s/ (1547-1616).V alžbětinské Anglii éra Williama Shakespeara /je,šejkspír/ (1564-1616).

#### 4.3.2. Ars nova (tzv. nové umění) (1320-1420)

Název pochází od Philippa de Vitry (1291-1361) - francouzského skladatele (tříhlasá a čtyřhlasá moteta), básníka a teoretika, autora traktátu Ars nova, zaměřeného na problematiku rytmu, notace a ovlivňujícího hudební vývoj 14.století.



#### 4.3.2.1. Revize rytmického systému, bílá menzurální notace, první teorie kontrapunktu

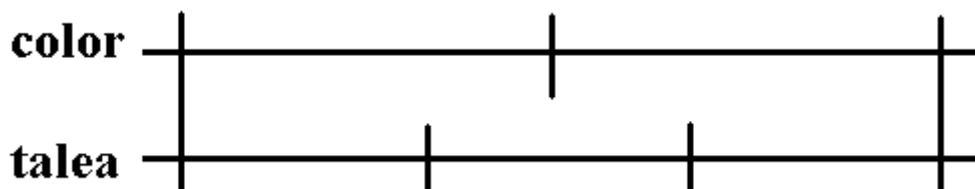
Zrovnoprávnění binárního (dvojitého) dělení všech rytmických hodnot s dosavadním ternárním (trojitým) - francouzský matematik Johannes de Muris /ú/ (cca 1300-51) v traktátu *ars novae musicae*. Tím základy rytmického systému (taky 2/4, 3/4 a další), který platí dodnes.

Kolem roku 1450 místo černých, respektive červených not používání bílých (prázdných) notových hodnot - počátek moderního typu notace (v 17.století zavedení taktové čáry).

Počátky teorie kontrapunktu (preferování protipohybu hlasů, zákaz paralelního postupu dokonalých a středních konzonancí, možnost užívat paralelních tercií, vytváření umělých citlivých tónů = předpoklad pro využití chromatiky a vytvoření chromatické stupnice.

#### 4.3.2.2. Izorytmické moteto

Moteto = nejvýznačnější forma tohoto období. Izorytmie = rytmizování melodické linky (nejčastěji tenorového hlasu) delším nepravidelným rytmickým modelem, který se několikrát opakuje nezávisle na průběhu melodické linie. Tím překrývání určitého rytmického modelu (tzv. *talea*) s delším úsekem melodickým (tzv. *color*):



Výsledek racionalistických konstrukcí a spekulací, jež posluchač nemůže identifikovat (podobně jako v některých novodobých kompozičních stylech, viz odd. 7.3.3).

Výraznou formou: motetová mše (její části zhudebňovány ve formě moteta nebo *conducta* s přísným kánonickým vedením hlasů).

#### 4.3.2.3. Píseň (*chanson /š/*), kantiléna

Zhudebnění umělé poezie ve stylu rytířského zpěvu pro vysoký mužský hlas (příp.dvoj- až tříhlas) s průvodem 1-3 nástrojů. Poprvé v historii vyspělé hudby východickem vrchní hlas (u motet přidávání hlasů k tenoru zdola!) - tedy opačný dosavadní kompoziční postup. Základní struktura:

- Cantus = hlavní a volně komponovaná melodie v nejvyšším hlasu (také *discantus*, *superius*), určené zpěvu s doprovodem
- Tenor = instrumentálně doprovodný hlas (c.f.v něm zcela mizí)
- Contratenor = další instrumentální hlas

Hlavní písňové formy:

- Ballade - nejrozšířenější druh (formu užívá i F.Villon /j/): barová forma AAB, ale i AABB, AABC &reg;
- Rondeau /ó/ - střídání dvou článků melodie v nepravidelném sledu, např. A &reg; B&reg; AA &reg; ABA &reg; B &reg;
- Virelais - vzácnější výskyt ve vícehlasu, barová forma B &reg; AABB &reg;.

Náměty: milostné z oblasti aristokracie

#### 4.3.2.4 Guillaume de Machaut /gijóm mašot/ (cca 1300-77)

I. Francouzský skladatel a básník, největší představitel období *ars nova*. Sekretář krále Jana Lucemburského, později na francouzském královském dvoře

II. Kompoziční a technická dokonalost. Důraz na sólový hlas a harmonický efekt souzvuku doprovodných nástrojů

III. Vícehlasé balady, rondeaux a vícehlas Moteta (zvláště izorytmická) Messe de Notre Dame - nejstarší známé zpracování mešního ordinaria, nejznámější skladba 14. stol. Vůbec (izorytmická moteta, homorytmický quasi conductový styl)

IV. Skladatel prvních uzavřených autorských děl v novodobém slova smyslu.

#### **4.3.2.5 Ars subtilior (1380-1420) (tzv. umění ještě jemnější)**

Další vývoj kompoziční techniky až k vyumělkovanému manýrismu - nezvyklé souzvučky, příkré disonance, komplikovaná a rafinovaná polyrytmika, obtížně řešitelné notové zápisy.

Výsledkem: neslýchaný emocionální výraz s výraznou agogikou.

Kolébku: jižní Francie (papežský dvůr v Avignonu /ň/, královský dvůr v Aragonu)

#### **4.3.3. Italské trecento /č/ (14.stol.)**

Raně renesanční kultura důsledkem vzestupu ekonomického mocenského postavení italských měst ve 14. století (Padova, Bologna a zvláště Florencie - středisko kulturního a společenského rozvoje).

Trecento (ital. 14.stol.) = italská hudba vznikající paralelně s francouzskou ars nova, hudba exkluzivních šlechtických a patricijských domů, textově závislá na tvorbě italských renesančních básníků (Boccaccio). Nezávislost na francouzském vícehlasu. Příklon k světským formám.

Volná samostatná invence, c.f. není užíván. V rytmicí binární dělení hodnot v převaze. Vokální dvojhlas = východisko pro polyfonii.

##### **4.3.3.1 Formy**

Madrigal - původně zpěvní dueta, později i terceta vysokých mužských hlasů zhudebňující náměty milostné, pastorální nebo satiricko-politické (Petrarca ad.). Barová forma AAB (další vývoj viz. odd. 4.3.7.1.3).

Caccia /k,č/ - dvojdílná tříhlasá skladba, veršované texty čerpají z loveckého prostředí. 2 vrchní hlasy - přísný kánon v primě, 3. Hlas (tenor) - instrumentální doprovod. 2. Díl = ritorner (ne vždy kánonický, je kratší). V hudbě zajímavé stylizace honu ( v imitaci znázornění ozvěny druhý hlas "honí" první apod.), v textu různé alegorie (úlovek sličné pastýřky).

Ballata - původní písňový druh: zvláště v druhé generaci trecenta (F.Landini). Původně vokálně instrumentálnímu stylu francouzské tříhlasé kantilény.

Forma virelais.

##### **4.3.3.2 Francesco Landini a další představitelé**

Giovanni da Cascia (da Firenze) (kol. 1340). Jacopo da Bologna (15.stol.) - oba 1.generace trecenta

Francesco Landini (Landino, 1325-97) - v druhé generaci, vrcholný představitel celého trecenta . Skladatel, varhaník florentského chrámu San Lorenzo, virtuóz na řadu nástrojů, básník a filozof. Od mládí slepý. Jediněčná syntéza nejlepších rysů italské prosté zpěvnosti a tonálního cítění s francouzskou fakturou, polyfonní technikou a rytmikou. Melodie proti ars nova rozvinutější a zdobenější. Přes 150 skladeb (zvláště dvojhlasé a trojhlasé madrigaly a ballaty).

Další vývoj (po r.1400) ústí do ars subtilior (odd. 4.3.2.5).

#### **4.3.4. Anglie do 15.století**

Významný přínos do zdokonalování západoevropského vícehlasu.

Gymel = "anglická" forma nejstaršího středověkého vícehlasu, paralelní pohyb v nedokonalých konsonancích (tercie, sexty, decimy), přičemž začátek a konec skladeb upřednostňuje oktávu a kvintu. Velký význam pro pozdější pochopení tercie jako konsonance.

Nejstarší památka lidového vícehlasu (dvojhlas v terciových paralelách) - Hymnus k sv. Magnu (patrona Orknejských ostrovů) z 12.století. První varhanní sborník (s varhanními vícehlasy) Winchesterský tropář (11.stol., viz také odd. 4.2.1.1). Významný pramen vícehlasé hudby 13.stol - Worcesterké zlomky (přelom 13. a 14.stol.). Zajímavý příklad lidové durmelodiky - tzv. Letní kánon (cca 1300, viz. také 4.2.3.2).

Příznačné rysy ve 14.stol.: terciové a sextové paralely se střídají s oktávami a kvintami.

#### **4.3.4.1 Fauxbourdon /fo,bu/ (tzv. nepravý bas)**

Technika zavedená v Anglii v 15.století. Vyšla z anglického gymelu a burgundské vokální polyfonie 15.stol. (G.Dufay, viz. odd.4.3.6.1).

Pohyb v paralelních sektách nebo kvint-oktávových paralelách (v pozdějších obdobích toto označení platí pro harmonický postup v paralelních sextakordech). Všechny hlasy stejný text.

#### **4.3.4.2 John Dunstabel /dansteb/ (cca 1390-1453)**

Největší skladatel a teoretik anglické školy z počátku 15.století. Všeobecný význam pro rozvoj polyfonního slohu první poloviny 15.století. O životě málo zpráv (působení v Itálii?). Skvělý kontrapunkt. Fauxbourdon zdoben průchody a průtahy, technické hříčky. Ve slavném chansonu O rosa bella náznak funkčních vztahů tónika-dominanta.

Zachováno přes 50 děl (mše, hymny, antifony, chansonsy).

Další vývoj anglické hudby: svébytný, bez evropských vlivů, teprve kolem r. 1520 vlivy Nizozemí.

#### **4.3.5 Hudba české gotiky a husitství (1300-1450)**

V Čechách za posledních Přemyslovců a Lucemburků značný politicky, kulturní a hospodářský rozkvět. Praha = hlavní město císařství, sídlo univerzity, kontakty s celou Evropou (např. s hudebníky francouzské ars nova). Přesto u nás určitě opožďování za evropským vývojem udržováním jednohlasu. V době husitské vícehlas zcela odmítán. Vývoj byl dostižen až v období třetí generace nizozemské školy. V době posledních Přemyslovců - vliv německého minnesangu - na dvoře Václava II. Heinrich von Meisen, zvaný Frauenlob (viz. odd. 4.2.4.2), Václav II. Byl sám minnesangerem. Za Jana Lucemburského zesílení francouzských vlivů, za Karla IV. Italských (nástup humanismu).

První český arcibiskup Arnošt z Pardubic (1297-1364) velmi dbal na čistotu liturgického zpěvu, při svatovítské katedrále čtyřadvacetičlenný pěvecký sbor - ambroziánský a gregoriánský chorál, v Emauzském klášteře obnova slovanské liturgie).

Ve 13. a 14. století také u nás největší rozkvět latinské duchovní lyriky. Zajímavá je samostatná česká duchovní skladba Otep myrrhy.

##### **4.3.5.1 Světské písně**

Velmi rozšířené za Karla IV. Vycházely z minnesangu, později za stejných žánrů francouzských a italských. Většinou milostný text. Nejznámější:

Jižť mne všě radost ostává (tzv. Závíšova píseň z druhé poloviny 14.stol.), lejch, jednotlivé části (celkem 5 písní) se objevují i v latinském lejchu téhož autora O Maria, mater Christi, v české verzi Ó, Maria, matko milostivá. Závíš = nejstarší dosud známý český skladatel (více se o něm neví). Doroto, panno čistá, Dřevo se listem odievá (AAD). Andělíku rozkochaný, nade všechno převýborný atd.

##### **4.3.5.2 Duchovní a světské hry**

U nás velmi stará tradice. Velikonoční hry v klášteře sv. Jiří už koncem 12.století (návštěva tří Marií u Božího hrobu a zmrtvýchvstání podle textu evangelia). Zvláštní odrůdou velikonočních her - plankty melodiky, později ale i českého zázemí. Nejznámější hrou první poloviny 14.století - Masticák.

##### **4.3.5.3. Duchovní písně doby předhusitské a husitské**

Největší význam ty nejstarší - Buoh všemohúci (z počátku 14.stol.) a Jezu Kriste, šcedrý kněže (z doby Karla IV., mylně připisována J.Husovi). Nápěvem vycházejí z velikonoční sekvence Victimae paschali laudes.

Vlastní husitské písně - skvělé jednohlasé chorály s výrazným ideovým obsahem a nevšedním posluchačským dopadem dodnes. Ve své době závažný uvědomovací význam. Písně táborské strany přísné svou tvrdostí a strohostí, písně pražské strany melodicky bohatší a umírněnější

Nejznámější:

Dietky v hromadu se senděme, Slyšte, rytieři boží, Ó, svolanie Konstancké, Povstaň, povstaň, veliké město Pražské, Ktož jsú boží bojovníci (nejslavnější)

Hlavní pramen: Jistebnický kancionál (cca 1420, nalezen na faře v Jistebnici r. 1872) - sbírka jednohlasých husitských písní, autorem některých byl Jan Čapek, husitský kněz a kazatel, významná hudební i literární památka.

Z hlediska evropského hudebního vývoje však tyto písně představují prvek stagnační. Husité odmítali vyšší umění, tedy v hudbě vícehlas. Slibně se rozvíjející český vícehlas 14.stol. byl tak násilně přerušen.

#### **4.3.6 Nizozemská škola (franko-flámská epocha)**

(1420-2.polovina 16.století)

Nizozemí = nové ohnisko hudebního vývoje 15.a 16.století (tehdy: dnešní Nizozemí + oblast novodobé Belgie, Lucemburska, severní Francie s Burgundskem a dolního Německa). Většina hudebníků však působila mimo Nizozemí, zvláště v Itálii

Nizozemský sloh (zrodil se kolem r.1430) = syntéza pozdně středověkého francouzského vícehlasu + dědictví italské hudby 14.stol. + vliv vyspělé duchovní hudby anglické.

Hlavní hudební druhy pěstované nizozemskými mistry: mše a nový typ moteta (v duchovní oblasti) a francouzský chanson (ve světské oblasti). Třetí generací nizozemské školy počíná epochahudební renesance.

##### **4.3.6.1 První generace (zvaná "burgundská") (1.polovina 15.stol.)**

Severní Francie, Burgundsko (Cambrai /kambre/). Kořeny ještě v gotické tradici. Prolínání vlivů: Paříž + italské trecento + Anglie (Dunstable).

Ve světské hudbě: v chansonech (baládách) se postupně vyvíjí čtyřhlas: kontratenor bassus + tenor + kontratenor + superius.

V duchovní hudbě: čtyřhlasé zpracování mešního ordinaria, motet, officií ad. Typy mší:

- diskantová mše = kolorovaná chorální melodie (c.f.) v nejvyšším hlase
- tenorová mše = zdobený c.f. v tenoru: snaha o hudebně stylové sjednocení celé mše (= už hudebně uměleckého díla)
- diskant-tenorová mše = c.f. v tenoru a současně kolorován v diskantu: rytmické oživení jednotlivých hlasů

Moteta: zvláštní místo v duchovní oblasti, čtyřhlas v izorytmice, vrchní hlas zpracován písňově volnou formou.

Hlavní představitelé:

Guillaume Dufay /gijom dyfe, nebo dyfej/ (1400-74) - franko-flámský skladatel zakladatelského významu. Působil v Rimini, v papežské kapele v Římě a po r.1445 pedagogicky v Cambrai. Přes 200 skladeb (cyklické tenorové mše, moteta, chansony).

Gilles Binchois /ž. benšoa/ (cca 1400-60) - působil ve Francii, Anglii, od r.1430 v dvorské kapele burgundského vévody Filipa Dobrého. Nejvýznamnější: tříhlasé vokálně-instrumentální chansony často tanečního charakteru. Z církevní hudby části mše, moteta, hymny ad.

##### **4.3.6.2 Druhá generace (2.polovina 15.století)**

Zlatý věk kontrapunktu. Těžisko tvorby v církevní hudbě. Počínající volná imitace, tím dán základ polyfonie a capella. Většinou čtyřhlas: volná neohraničená linie, nečleněná po taktech v našem slova smyslu, nýbrž po akcentech v jednotlivých hlasech. C.f. prolíná všemi hlasy. Vznik nizozemského umění polyfonie v pravém slova smyslu: mnohohlasost (šestatřicetihlasé "Deo gratias /c/ od J.Ockeghema), různé hříčky, kánony (zrcadlový, hádankový, račí), slovní a intervalové obraty aj.

Johannes Ockeghem /okechem/ (cca 1410-97) - skladatel, zpěvák a kapelník v Antverpách a ve službách francouzského krále Karla VII. A v Paříži. Asi žák Dufaye. Základní význam pro vývoj imitacího vokálního slohu. Mše, moteta, chansony.

#### 4.3.6.3 Třetí generace (konec 15.stol.) - počátek hudební renesance

Vyvrcholení stylu a capella 16.století. Podstatné slohové změny (zřejmé z tvorby Josquinovy):

- snaha o čisté členění stavby skladeb
- vytvoření hudební afektové mluvy
- vznik úplné imitace ve všech hlasech a v celé větě. Hlasy vedeny melodicky zpěvně, c.f. ve všech hlasech. Liturgické melodie podloženy spodními sextakordy. Snaha o srozumitelnost textu, členění po oddílech. Deklamační výraz jednotlivých slov nebo vět - tím nový vztah: slovo - tón - význam (např. při vstoupit na nebesa). Hudba = výraz textu, proto zjevně odlišné duchovní a světské žánry (mše, moteta, chansonsy).

Hlavní představitelé:

Jacob Obrecht (cca 1451-1505) - působil v Utrechtu, Ferraře, Cambrai, Antverpách a Bruggách. Pokračování v přestavbě hudební věty započaté Ockeghemem - propracovaná imitace, převaha dvoudobého rytmu. Tvůrčí improvizací typ, neklidná povaha, plná života a vzruchu. Učitel hudby humanisty nizozemského původu Erasma Rotterdamského (1465-1536). Mše, moteta, pašije (skvělé), světské skladby.

Josquin des Prez /žosken depre/ (cca 1440-1521)

I. Pravděpodobně žák J.Ockeghema. Působil jako kapelník v Miláně, Římě, Cambrai, Paříži, Modeně a Ferraře. Za života uznáván jako největší skladatel.

II. Nový sloh, přehledná forma, harmonická a zvuková bohatost. Mistr kontrapunktu - vedle starších zpracování c.f. už důsledně imituje. Afektové zvýraznění textu.

III. Měša L'homme armé, další mše, moteta (Ave Maria), Stabat mater, nový typ chansonu (Adieu, mes amours).

IV. Jedna z největších postav renesanční hudby. Jeho skladatelský odkaz připravuje první slohovou syntézu. Další vývoj od něho vede expresivním směrem k O.d.Lasso, čistě muzikálním směrem k G.P.d.Palestrina.

Heinrich Asaac (cca 1445-1517) - působil v Itálii (u Lorenza Medicejského) a v Německu (dvorní skladatel a politický důvěrník císaře Maxmiliána I.). Duchovní a světská hudba. Populární chansonsy (Innsbruck, ich mus dich lassen)

#### 4.3.6.4 Čtvrtá generace (2.a 3.třetina 16.století)

Pokračování v novotách zavedených Josquinem. Čtyřhlas = hlavní norma (avšak i 5-6hlas). Plné využití polyfonie (a capella) - střídavé uplatnění všech hlasů, všude princip imitace, jejich vzájemné vyrovnání. Možnost realizace vokálních partů instrumenty, nebo instrumentálního doprovodu (otázka obsazení ponechána volnému výběru). Další zjemnění imitačního postupu. Záliba v olném zvuku sboru a v dělení na hlasové skupiny, střídání krátkých víceakordických a vícehlasých partií. Počátky vícesborovosti (původ v benátské škole - viz. A.Willaert). Vyrovnaný vztah mezi hudbou a textem = estetický požadavek. Přímý vliv spádu řeči na hudební invenci. Odras slovního obsahu v hudební mluvě - vznik hudební zvukomalby slov. Zdobení daně melodie koloraturami, právo interpreta zacházet improvizací s notovým materiálem. Tzv. musica reservata - pro vzdělané vrstvy posluchačů (v Nizozemí v oblasti duchovní, v Itálii v oblasti světské). Včleňování dalších vložek do mešní ordinaria (moteta, chansonsy, madrigaly) - vzniká missa parodia.

Moteto - nový význam. Ve všech větách mše + nové biblické texty.

Hlavní typy:

- moteto staršího původu, kde je c.f. zpracován tenorem nebo v jiných hlasech
- moteto bez c.f.
- motetová forma platící dodnes - každý oddíl textu samostatnou hudební větou.

Hlavní představitelé:

Nicolas Gombert (cca 1500-56) - působil v kapele císaře Karla V. Vyspělá imitační technika. Moteta, mše, chansonsy.

Adrian Willaert /vilárt/ (cca 1480-1562) - od roku 1527 kapelníkem chrámu sv. Marka v Benátkách. Průkopník vícesborové kompoziční techniky cori spezzati (= rozdělené sbory) jednak proti sobě i společně, (dialogy, echa) - inspirován prostorovými možnostmi sv. Marka. Jeho tvorba (mše, moteta, žalmy, hymny, canzony, madrigaly, vilanelly) = syntéza nizozemského kontrapunktu a italské zvukovosti a formální přehlednosti. Vychoval představitele benátské školy (A.Gabrieli, Cypran de Rore ad., viz odd.4.3.9.3).

Jacob Clemens non Papa (cca 1510-56) - skvělé kontrapunktické umění, melodika a zvuková vynalézavost.

#### 4.3.6.5 Pátá generace (2.polovina 16.století)

I přes vznik škol v Benátkách a Římě (viz odd.4.3.9), stále v této době vyniká škola nizozemská. Kompozice stále virtuóznější, hudební výraz stále přiléhavější k textu. "Moteta = bitevní pole pro všechny novoty a experimenty" (A.Einstein). Polyfonie ve službách dramatického působení.

Hlavní představitelé:

Philipp de Monte (1521-1603) - kapelník habsburské kapely na dvoře císaře Rudolfa II. v Praze (zde zemřel). Přes 1 000 madrigalů, moteta, chansony, mše ad. (viz také odd.4.3.13.2.2).

Orlando di Lasso (viz odd. 4.3.9.1) - jeho dílo již je součástí renesanční slohové syntézy (viz odd.4.3.9).

#### **4.3.7 Vokální společenské umění 16.století**

V umělé i lidové oblasti se snahou o vyrovnání se se závažnými profesionálnějším formami. Nejvíce v Itálii, Francii a Anglii. Zárodky upevňování vrchní melodie jako vedoucího hlasu - příprava monodického stylu raného baroka.

##### **4.3.7.1 Itálie**

###### **4.3.7.1.1 Frottola**

Původně jednohlasá lidová píseň v severní Itálii, později známá jako vícehlasá (3-4) karnevalová píseň ve Florencii, zlatý věk koncem 15.století (za Lorenza da Medici). Symetrická forma, homofonie.

###### **4.3.7.1.2 Villanella**

Jednoduchá trojhlasá hudební věta (pravzor barokní triové sonáty?). Často úprava italských lidových melodií. V madrigalovém zpracování: villaneska

###### **4.3.7.1.3 Madrigal**

Nový rozkvět (počátky viz odd.4.3.3.1). Střídání polyfonních a homofonních úseků. Tématika většinou milostná, zobrazení citových stavů a vášní. Bohatá zpěvnost, lehká, příjemná sentimentalita. Později nejprogresivnější hudební forma (G.d.Venosa, viz odd.4.3.10.1).

Jacob Arcadelt /k/ (cca 1500-68) - nejtypičtější autor. Působil v Itálii a Paříži. Kromě madrigalů mše, moteta, chansony a villanelly. Il bianco e dolce cigno /k,č,ň/ - slavný madrigal o umírající labuti.

##### **4.3.7.2 Francie**

Chanson - protějšek italského madrigalu. Bohatá a přehledně pravidelná rytmika a přesná deklamace. Střídání homofonie a polyfonie, většinou čtyřhlas. Tónomalba, prvky programnosti. Nové typy: vaudevill /vóvil/ = populární satirická píseň, později air (air de Cour) /ér,kúr/.

Clement Janequin /žaneken/ (cca 1485-1558) - představitel francouzské chansonové školy. Skoro 300 čtyřhlasných chansonů, žalmy a duchovní chansony. Zvukomalebné obrázky (Ptačí zpěv), satirické chansony, bitevní výjevy (Bitva - znázorňuje bitvu u Marignana /ň/ r.1515, které se zúčastnil: forma pomalu (= příprava k bitvě) - rychle (bitevní vřava) - pomalu (= oslava vítězství).

##### **4.3.7.3 Anglie**

Ayre /ejr/ - píseň s dominantním nejvyšším hlasem, ostatní doprovázejí. Časté úpravy pro sólový hlas a loutnu.

Catches /kečs/ - vícehlasý kánon na veselé texty.

Hlavní autoři těchto forem a anglických madrigalů: viz odd.4.3.10.3

#### **4.3.8 Zaalpský humanismus a renesance**

Na německý vícehlas velký vliv nizozemská škola. Významné kapely např. v Innsbrucku (Heinrich Isaac, viz odd.4.3.6.3). Na přelomu 15.a 16.století mezinárodní úroveň - např. Adam z Fuldy (1445-1505). Německé humanistické hnutí méně významné. Velký význam však německá reformace podnětá Martinem Lutherem (1483-1546), předtím náboženským myslitelem a skladatelem.

#### 4.3.8.1 Protestantický chorál

Nejtypičtější forma německé reformace. Průnik lidového zpěvu do liturgie, inspirace v gregoriánském chorálu (hymny, sekvence), v naší českobratrské písni, ve světské hudbě (minnesang). Provozování zvláštními chrámovými tělesy zvanými Kantorei.

#### 4.3.9 Renesanční slohová syntéza (2.polovina 16.století)

##### 4.3.9.1 Orlando di Lasso

\* 1532 Mons v Henegavsku, + 14.6.1594 Múchen

I. Od 12 let v Itálii. Cesty po Francii a Anglii. Pobýval v Antverpách a od r. 1557 až do smrti ve dvorní kapele v Mnichově, kam byl povolán vévodou Albrechtem V. Zprvu tenoristou, později kapelníkem.

II. Dramatičnost. Zpracování kontrapunktické, harmonické výslednice na základě horizontálního vedení hlasů. Vedle diatoniky i chromatika. Většinou vokální obsazení. Vlivy nizozemské, italské, francouzské a německé, texty německé, francouzské, italské a latinské.

III. Cca 2 000 skladeb nejrůznějších forem.

Mše - nemají někdy monumentálnost a vážnost Palestriny (c.f. někdy z rozpustilých i vážnějších světských písní) Moteta - vynikající úroveň, celkem cca 1 200 titulů. R. 1604 vydali jeho synové ve slavné sbírce Magnum opus musicum - všestrannost, úžasná bohatost v invenci

Nejslavnější díla:

Psalmi poenitentiales /e,c/ (kající žalmy Davidovy) (1559-60)

Lamentace Jobovy

Velké množství světských skladeb - chansonsy, madrigaly (Mattona mia cara) ad.

IV. Dovršitel hudební renesance. Univerzální mezinárodní zjev, často srovnávaný s G.F.Händlem. Vliv na vývoj evropské hudby.

##### 4.3.9.2 Římská škola

Nejznámější pozdně renesanční škola. Počátky již v éře J.Arcadelta a C.Moralese (viz níže). Proti tvorbě O.d.Lasso poněkud konzervativnější, avšak syntetičtější. Dokonalé vyjádření katolické protireformace, vzešlé z tridentského koncilu (1545-63), který posílil jednotu římsko-katolické církve. Oslava, monumentálnost, nové výrazové prostředky, základy pro vznik barokní afektové teorie. Dosavadní shrnutí vývoje vícehlasu. Ideál vokální skladby a capella. Z vokálního kontrapunktu postupně vytvoření manýry (tzv. manýristická škola).

##### 4.3.9.2.1 Giovanni Pierluigi da Palestrina /dž,dž/

\* 1525 Palestrina (jižně od Říma), + 1594 Řím

I. Dětským vokalistou chrámu Santa Maria Maggiore /dž/, varhaníkem v Palestrině. Papežem Juliem III. Jmenován kapelníkem chrámu sv. Petra v Římě, přijat do Sixtinské kaple. Papežem Pavlem IV. Propuštěn (za sňatek, za světské madrigaly). R.1571 znovu přijat papežským kapelníkem u sv. Petra, v chrámu Santa Maria Maggiore v Lateránu, ve službách kardinála d'Este. Pověřen reformou gregoriánského chorálu.

II. Dílo prodchnuto hlubokou zbožností. Klid, vyrovnanost. Nejdokonalejší ztělesnění ideálu hudby a capella. Naprostá zpěvnost všech hlasů. Úchvatná lyrická melodika. Církevní tóniny, chromatika velmi umírněná. Dokonalé kontrapunktické umění, volná imitace. Přehledná stavba celku i detailů.

III. Dílo velmi rozsáhlé - 93 mší, 330 motetových skladeb, offertoria, lamentace, žalmy, hymny

Missa Pappae Marcelli /č/ (1562-63), Legendární šestihlasé dílo věnované papeži Marcellovi II.

Missa l'homme armé - pětihlasá, technicky složitější

Stabat mater - dvojsborové

Improperia (Kristovy výčitky lidu: pro Velký pátek)

Madrigalli spirituali - madrigaly na duchovní texty

Lamentace Jeremiášovy

Canticum canticorum /k/ (Píseň písní) (1584) - zhudebnění Písně Šalamounovy ze Starého zákona: velkolepý cyklus 29 motet: promyšlená, hudebně působivá výstavba melodických linií v plné plasticitě pětihlasu.

IV. Vrcholná osobnost celé hudební historie. Nadčasovostí a dokonalostí své tvorby vliv na tehdejší i pozdější hudbu.

#### **4.3.9.2.2 Španělská škola**

Náleží k římské škole, s kterou úzce souvisí

Cristóbal Morales (cca 1500-53) - je bezprostředním předchůdcem římské školy, představitelem španělské renesance. Působil v Sixtinské kapli v Římě.

Romás Luiz de Victoria (italsky Tommaso Lodovico da Vittoria)

\* 1548 Avilla (Španělsko), + 1611 Madrid

I. R.1565 odešel do Říma, na jezuitské koleji. Působil v různých římských chrámech, konce, života ve službách španělského královského dvora.

II. Proti vyrovnanějšímu a objektivnějšímu G.P.d.Palestrina T.L.de Victoria temnější, vášnivější. Technicky stejně dokonalý. Zvýšená citovost, mystické sklony.

III. Řada mší, světově proslulá moteta zvláště na vánoční a velikonoční texty. Vlivy benátské školy (dvojsborové Ave Maria) Requiem - nejúchvatnější dílo do konce renesance.

IV. Druhá nejvýznamnější osobnost římské školy.

#### **4.3.9.3 Benátská škola**

Vyšla z odkazu A.Willaerta (odd.4.3.6.4). Je progresivněji orientována (už spíše barokní charakter). Vytvořila předpoklady pro vznik kvalitativně nového stupně ve vývoji hudebního myšlení melodicko-harmonického slohu. U chrámu sv. Marka působil žák A.Willaerta Cyprian de Rore (1516-65).

##### **4.3.9.3.1 Andrea Gabrieli (cca 1520-86)**

První skladatel, který zdůrazňoval souzvukový prvek na úkor kontrapunktické práce. Melodická složka v pozadí, na prvním místě akordická barevnost. Motetové cykly.

##### **4.3.9.3.2 Giovanni Gabrieli (1557-1612)**

Bratranec A.Gabrieliho. Definitivní vítězství svobodné invence nad složitou kontrapunktickou konstrukcí. Církevní tóniny postupně nahrazovány bohatou chromatikou. Slavnostní nálada a zvuková barevnost - svědectví o skvělé benátské kultuře na přelomu renesance a baroka. Nejvýznamnější díla:

Sacrae symphoniae /kre,fonie/ (2 svazky, 1597, 1618) - skladby šesti - až devatenáctihlasé. Poprvé přesné určení podílu vokální a instrumentální skupiny.

Salvator noster (Náš Spasitel) - patnáctihlasé moteto pro tři sbory, nádhera, velkolepost

V instrumentálních canzonách /k.c/ pro nástrojové soubory (canzon de sonar) předpověděl princip concerta /k,č/ grossa. Jeho žákem byl Heinrich Schütz (viz odd.5.1.6.2).

#### **4.3.10 Pozdní renesance**



Vedle duchovních motet i světské formy - villanelly, villanesky, canzonetty a tzv. baletti (= lehké taneční skladby, jednotlivé sloky ukončené refrénovými la-la (ital.) a fa-la (angl.) Jejich autory např. Giovanni Gastoldi (+1622) a Baldassare Donato (+1603).

Madrigal v 16.století - nejprůbojnější umělecká forma s pokusem o nový netradiční hudební výraz - viz dále C.Gesualdo da Venosa a Orazio Vecchi: vychází z benátské školy, zvukomalba, tónomalba: malé skupiny zpěváků a capella s loutnou.

#### **4.3.10.1 Itálie**

Luca Marenzio /k.c/ (cca 1550-99) - neobyčejná zpěvnost zvláště v menších formách

Carlo Gesualdo /dž/ da Venosa /z/ (1560-1613) - kníže, díla velmi avantgardní a harmonicky odvážná (wagnerovská i pozdější chromatika, dramatičnost). Nejznámější madrigal Dolcissima mia vita.

Orazio Vecchi /k,c/ (1550-1605) - snaha uplatnit madrigal v dramatické formě: dramatický cyklus Amfiparnasso (jeden z předchůdců operního vývoje).

#### **4.3.10.2 Německo**

Hans Leo Hassler (1564-1612) - žák benátské školy (dvojsborovost), německé vícehlasé písně, italské madrigaly a baletti (Tanzen und springen)

#### **4.3.10.3 Anglie**

Největší rozkvět v alžbětínské době (v zlaté době královny Alžběty I. (1558-1603)

William Byrd /Ije Berd/ (1543-1623) - duchovní i světská hudba madrigalového typu a instrumentální hudba (viz odd.4.3.11.4.3) Jeho učitelem Thomas Tallis (1505-85).

Thomas Morley /li/ (1557-1603) - lehké melodické gastoldiovské baletti

John Dowland /davlend/ (1562-1625) - v madrigalech melodie v pětihlasu, ostatní hlasy jen doprovodnou funkci. Počátek monodiálního zpěvu s loutnou v Anglii (viz dále odd.4.3.11.4.1)

Orlando Gibbons /džibens/ (1583-1625) - nazýván "anglický Palestrina", anthemy (= anglická obdoba italských motet, rozšířeny v anglické církvi), významná také instrumentální tvorba.

Madrigaly přetrvávaly v Anglii dlouho (r.1741 založena Madrigal Society).

### **4.3.11 Instrumentální hudba v renesanci**

#### **4.3.11.1 Hudební nástroje**

Loutna - nejoblíbenější a nejrozšířenější, 11-12 strunné

Kytara, harfa

Clavicemballo /k/ - vzniklo spojením psaltéria (viz odd. 4.2.5.1) s klávesnicí

Virginal /verdži/ - druh anglického clavicemballa, strunný trsací nástroj s klávesnicí

Viola da gamba (tenorová) - počátky kolem r.1500, její podobné znaky má i dnešní kontrabas

Viola de braccio /čo/ (violová) - předchůdce dnešní violy, později změněna ve violino = housle, významný cremonský /k/ nástrojař Andreo Amati (1596-1684) - děd slavného houslaře Niccola A.

Příčná flétna - další vývoj, počátkem 17.století už 9 druhů

Šalmaje, bomharty (kioncem 16.století nahrazeny fagoty-dulciany /č/)

Krummhorny (= křivé rohy) - dřevěné nástroje hobojevitého tvaru, dole ohnuty do tvaru zvířecího rohu

Cinky - nátrubkové dechové nástroje ze dřeva nebo slonoviny

Serpenty (serpent = had) - basové cinky

Koncem 15.století - dnešní tvar trubky.

Varhany - značně zdokonaleny, ve 14.století pedály, rejstříkování, později dva manuály

#### **4.3.11.2 Instrumentální sloh**

Instrumentální hudba tehdy ještě nebyla svébytná. Počátek tzv. instrumentálního slohu rovnocenného vokálnímu - osamostatnění instrumentální hudby v přechodném období v benátské škole v době, kdy v římské škole vrcholil sloh a capella.

Nejprve v taneční hudbě. Dvojice tanců: volnější rychlejší (v Itálii pavana + gagliarda /lja/, ve Francii allemande /almán/ + courante /kurán/

Ve varhanní hře improvizace, u gamb variace. Vznik tzv. kolorování (= vyzdobování držených tónů)

#### **4.3.11.3 Nejznámější instrumentální formy**

Ricercar /č/ (ricercare=vynalézati) - vznikl z motet

Fantasia - motetová technika improvizace

Canson da sonar - z francouzského chansonu, pramen pozdější barokní sonáty

Toccaty /k/ - na klávesových nástrojích, důraz na virtuózní techniku: často nad drženým basem (prodlevou) rychlé vrchní hlasy často figurativního charakteru (melodické rozložení akordů včetně melodických tónů)

Ciaccona /č,k/ - řada kontrapunktických variací na opakující se téma (nejčastěji v basu)

Passacaglia /kalja/ - totéž, ale více obměn

Z ricercaru a fantasie se v budoucnosti vyvíjí fuga

Zvláštní notové písmo pro instrumentální hudbu - tabulatury

#### **4.3.11.4 Oblasti a obory nástrojové hry**

##### **4.3.11.4.2 Loutnová hra - největší obliba**

Francesco da Milano (\*cca 1490) - italský loutnista (fantazie, ricercary, bitevní zvukomalebné výjevy - protějšek Jannequinových chansonů)

John Dowland (viz odd.4.3.10.3) - v čele slavné generace anglických mistrů, jeden z prvních koncertních umělců, cesty po Evropě.

##### **4.3.11.4.3 Varhanní hra**

A.Gabrieli, G.Gabrieli (viz odd.4.3.9.3) velký význam (toccaty, ricercary, fantazie), rychlé běhy, fungované polyfonní části

Jan Pieterszoon Sweelinck /svelinkú (1562-1621) - holandský skladatel a varhaník v Amsterdamu, vliv Benátek, Anglie a německých koloristů (ozdoby a koloratury zvláště ve varhanní hře), fantazie u něho v podstatě rozměrné třídlíné fugy.

##### **4.3.11.4.4 Angličtí virginalisté /verdži/**

Největší rozkvět v alžbětínské době. Převyšuje melodicko-figurativní stránka nad setrvačnou harmonií. Stejný význam jako pozdější clavecinová literatura ve Francii.

John Bull (1562?-1628) - nejslavnější skladatel a virzuóz na virginal

William Byrd (viz odd.4.3.10.3) - vrcholný představitel, mistr rytmických variací a melodického zdobení, smysl pro zvukovou stránku, prvky programnosti (Píšťala a buben, Bitva apod.).

#### **4.3.12 Renesanční teorie a estetika**

Pronikavý pokrok v teorii a estetice.

Odklon od středověké spekulace, poučení v řecké a římské antice.

Glareanus - zavedením aiolských a ionských tónin zrovnoprávnil mollové a durové tóniny s církevními.

Giuseppe Zarlino /c/ (1517-90) - "istituzioni harmoniche" /k/ ad. Práce - ozřejmil dualismus dur-moll tonin, přispěl k vytvoření harmonického myšlení.

Počátky tzv. afektové teorie - hudba nemůže přímo zobrazit a detailně popsat přírodu (jak bylo v renesanci od umění očekáváno), ale musí budit city libosti a podněcovat lidské afekty, bylo rozvinuto až v baroku.

#### **4.3.13 České země v 16.století**

Během 2.poloviny a v 16.století - překonáno zpoždění zapříčiněné husitstvím. Na něj navazuje hnutí českobratrské (mělo vliv na německý protestantský chorál) a utrakvistické (podobojí) - mezi křídly katolickým a husitským: nezávislé na Římu

Prvky renesance v Čechách - až počátkem 16.století. Nezakotvila u nás: vrchol až v době, kdy v jižní Evropě nastupuje baroko a monodie.

Nejvíce rozšířeny - duchovní písně. Protestantismus u nás ve směru českobratrském (starší, v umění zdařilejší) a lutherském (novější).

Českobratrské kancionály, např. Šamotulský (1561), redigovány biskupem Jednoty bratrské Janem Blahoslavem (1523-71), autorem první české hudební nauky (Musica).

Literátská bratrstva = společnosti hudebních zájemců, organizovaných cechovním způsobem (řemeslníci, měšťané) ve všech větších městech. Skvěle zdobené kancionály, např. Franusův, Kancionál Královéhradecký (1505), Speciálník královéhradecký (moteto Náš milý sv. Václave) ad. Zde český vícehlas, vlivy Machauta a nizozemské školy.

Jan Campanus Vodňanský (+1622) - předbělohorský rektor Karlovy university, autor písní a zhudebněných částí bible (známé ódy, např. dvojsbor Rorando coeli)

#### **4.3.13.1 Česká kontrapunktická škola**

Skladatelé většinou mimo Prahu, styk s lidovou kulturou (odtud často c.f.)

##### **4.3.13.1.1 Jan Traján Turnovský (2.polovina 16.století)**

Proslulá mše na c.f. Dunaj, voda hluboká.

##### **4.3.13.1.2 Jiří Rychnovský (cca 1540-1616)**

Ředitel kůru v Chrudimi, autor znamenitých motetů.

Význačné kapely mimo Prahu: Rožmberská kapela v Českém Krumlově, kapela na hradě Pecka u Nové Paky ad.

##### **4.3.13.1.3 Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic (1564-1621)**

svobodný pán na hradě Pecka - šlechtický skladatel, diplomat a válečník, všestranně vzdělaná osobnost. Působil také v Innsbrucku, cestoval (Přední Asie, aj.). Jeden z čelných představitelů protihabsburského odboje (popraven s českými pány na Staroměstském náměstí).

Nejlepší ukázky české vokální polyfonie: Missa quinivocibus (pětihlasá) na c.f. Marenziova madrigalu Dolorosi martir, moteta Qui confidunt in Domino a Maria Kron

#### **4.3.13.2 Cizí skladatelé u nás**

##### **4.3.13.2.1 Jacobus Handl Gallus (1550-91)**

Skladatel slovinského původu. Působil v Olomouci a Praze. A výrazově podmanivý, převaha harmonického myšlení nad kontrapunktem, vliv benátské školy. Nejvýznačnější díla:

Opus musicum harmoniarum (1586-90) - soubor motet podle církevního roku

Moralia - soubor moralizujících motet

Mše a další díla

#### **4.3.13.2 Dvorská kapela na Pražském hradě**

Měla mimořádný význam. Založil ji Ferdinand I., největší rozmach za Rudolfa II. (45 zpěváků, chlapecký sbor, 20 trubačů a další instrumentalisté).

Nejvýznamnější kapelníci:

Philipp de Monte (viz odd.4.3.6.5.1)

Jacob Regnart /k,ň/ (1450-99) - vícekapelník, vynikající zvláště světské skladby.

## **5. Novější období dějin evropské hudby (1600-1900)**

### **5.1. Baroko (1600-1750)**

#### **5.2. Klasicismus (1730-1820)**

#### **5.3 Romantismus**

## **5.1. Baroko (1600-1750)**

**Ve výtvarném umění v poslední čtvrtině 16.stol. v Itálii (portugal.baroko = nepravidelně vytvářená perla). Živější, vzrušenější formy, místo štíhlých sloupů tvary spirálovité, ornamentika bohatší, sochy ne statické, ale v pohybu, na obrazech nekonečnost prostoru.**

V renesanci: ideál antického umění, záležitost úzké skupiny vzdělanců

V baroku: umění hlouběji mezi nejstaršími vrstvami, ovlivnění celé společnosti, zesílení citového prvku

V politickém dění: nerovnoměrný vývoj v Evropě. Postupně nová forma vlády - absolutismus (= pevná centrální panovnická moc). Třicetiletá válka (1618-48): mezi státy protestantskými a katolickými (Španělsko, Rakousko). Nejsilnější absolutistická monarchie - Francie.

U nás - r.1620 bitva na Bílé hoře - dědičné právo Habsburků, šlechta investorem velkých staveb v Praze.

Církev - upevnění katolictví, další významné církve v jeho stínu (luterství, kalvinismus, anglikánská církev).

V kultuře: dvory panovníků a církevních činitelů, iniciátorem katolictví.

Itálie - centrum (Řím, Benátky, Neapol, Bologna)

Francie - zámek Versailles /saj/, dramatik Molière /moljer/ (1622-73), racionalistický filozof Descartes /kár/ (+1650)

Španělsko - dramatik Calderón (1600-81), malíř Velásquez /skes/ (1599-1660)

Holandsko - malíři van Dyck /dajk/ (1599-1641), Rembrandt van Rijn (1606-69), filozof Benedictus Spinoza (1632-77)

Anglie - filozofové Bacon /bejkn/ (1561-1626), Hobbes /hobs/ (1588-1679), Locke /lok/ (1632-1704), Berkeley /bárkli/ (1684-1753), fyzik, matematik a astronom Newton /njútn/ (1643-1727)

Čechy - architekt Kryštof Dienzenhofer /dýnc/ (1655-1722) a jeho syn Kilián Ignác D. (1689-1751), malíř a grafik Jan Kupecký (1667-1740), filozof, spisovatel a pedagog Jan Amos Komenský (1592-1670)

V hudbě: nová stylová epocha (ve výtvarném umění je baroko závěrečnou fází renesance!). Hlavní znaky:

- hudební myšlení melodicko-harmonické (horizontálně-vertikální): nahradilo staré hudební myšlení polymelodické (horizontální)
- melodie doprovázená akordy
- polyfonie zcela ovládaná harmonií
- vítězství durové a mollové tóniny nad tóninami církevními
- rozlišení vokálního a instrumentálního slohu
- vznik písně, kantáty, oratoria a opery
- samostatná instrumentální hudba, komponovaná pro jednotlivé nástroje, komorní soubory a orchestry
- nové, dokonalejší nástroje
- už v závěru renesance sílení harmonického cítění (Palestrina, Lasso, Dowland, G.Gabrieli) - důraz na výsledný souzvuk, na nejmelodičtější hlas (zpravidla soprán).

Periodizace období baroka v hudbě:

I. Baroko rané /1580-1630/ - na počátku Florentská camerata, styl doprovázené monodie.

II. Baroko střední (1630-80) - benátská operní škola (Monteverdi), latinské oratorium (Carissimi), Frescobaldi, Schütz, Lully

III. Baroko vrcholné (1680-1730) - neapolská operní škola (A.Scarlatti), H.Purcell, D.Buxtehude, G.F.Händel, J.S.Bach, G.Ph.Telemann. Hlavní osobnosti instrumentální hudby: v Itálii A.Corelli a A.Vivaldi, ve Francii F.Couperin aj.Ph.Rameau

### **5.1.1 Florentská camerata /k/ (vznik koncem 16.století)**

Skupina vzdělaných lidí, básníků, hudebníků a vědců v domě hraběte Bardiho, později Corsiho /k/. Ideový vůdce Vincenzo Galilei (1591) - otec slavného hvězdáře a matematika, autor spisu Rozmluva o staré a nové hudbě.

Z hudebníků: Jacopo Peri, Giulio Caccini a Emilio de Cavalieri (viz dále).

Hlavní hudební zásady: odpor proti kontrapunktu, na první místo kladli srozumitelné slovo, na druhé rytmus a teprve na třetí tón - vznik tzv. doprovázené monodie.

Nové styly:

- stile recitativo /č/ (recitare=přednášet) - melodie podepřena akordickým doprovodem musí co nejvěrněji vystihnout smysl textu
- stile narrativo (narrare=vyprávět) - hbitější pohyb melodiky, časté setrvávání na jednom tónu (parlando).

#### **5.1.1.1 Skladatelé Cameraty a první opery**

Guili Caccini /dž,k,č/ (1545-1618) - Le nuove Musiche (sbírka sólových skladeb s doprovodem, intimní lyrické skladby, pěvecké koloratury)

Jacopo Peri /k/ (1561-1633) - autor první opery vůbec Dafné (1595) - nedochovala se, opera Euridice (provedena r.1600) - Orfea zpíval Peri, instrumentální soubor (lyra, clavicemballo, chitarra, loutna) řídil Caccini: v opeře: prolog, sólové zpěvy a dialogy, sbory, malá instrumentální intermezza.

Emilio de Cavalieri /k/ (1602) - pastorální hry - nedochovaly se: alegorická opera Rappresentazione di anima e di corpo (Představení o duši a těle) - počátek formy oratoria, provedeno v jedné římské modlitebně - oratoriu.

### 5.1.2 Monodiální princip v církevní hudbě a zavedení generálbasu

Lodovico Grossi da Viadana (1564-1627) - Sto duchovních koncertů (1602) - princip monodie poprvé v církevní hudbě. Generálbas (basso continuo) vzniká s monodií. Part basového continua opatřován číslicemi, které udávaly intervaly počítané od basového základu. Poprvé Adrian Banchieri /k/: Concerti ecclesiastici (1595)

### 5.1.3 Rané baroko v Itálii

Nové pronikání prvků polymelodické hudby do melodicko-harmonického stylu, avšak na základě harmonických zásad - vznik typické barokní polyfonie se schopností vyjádřit bohatou škálu afektů, okázalou nádheru a architektonickou velkolepost.

#### 5.1.3.1 Claudio Monteverdi

\* 1567 Cremona, + 1643 Benátky

I. R.1590 zpěvákem a houslistou, později kapelníkem a skladatelem vévodského dvora v Mantově (Orfeo). Od r.1613 kapelníkem dómu sv. Marka v Benátkách.

II. Polyfonní vedení hlasů, afekty (snaha vystihnout všechna citová hnutí vyplývající z textů), nepoměrně bohatší melodické cítění (vzhledem k prvním monodistům), chromatické postupy, příkré disonance (ne samoučelné), jedinečná stavebná stránka a formální účelnost.

III. Madrigaly - od tradiční polyfonní věty pozdně renesančního charakteru až k doprovodné monodii: dovršení rozkladu renesanční polyfonie založené na rovnoprávnosti hlasů - preference sopránu a basu. Celkem 8 knih madrigalů.

1.až 4.kniha: tradiční technika, ale svobodnější vedení hlasů než v renesanci (Stogava noc le stelle)

5.kniha: odtud již krystalizace jeho mluvy

6.kniha: mimo jiné Nářek Ariadny - madrigalové zpracování torza opery Ariadna (slavná I.část Lasciate /š/ mi morire)

7.kniha: Concerto - přechod k doprovázeným monodiím, kantátám, triím ad.

8.kniha: Madrigaly válečné a milostné (Madrigaly guerrieri e amorosi) - vrcholné dílo. Zde uplatnění tzv. stile concitato /k,č/ (= vzrušení) - např. význam rychlého parlando = vzrušený stav lidského nitra (válečný útok)

Opery - Monteverdi = první reformátor opery - rovnováha sil dramatu a hudby

Orfeo (poprvé r.1607) - dokonalé vyřešení výrazových problémů, výrazné odlišení stylů recitativo a narrativo - vznik skutečné árie a recitativů v dnešním slova smyslu, třídlíná árie (ABA, "da capo"), madrigalový charakter sborů, samostatné orchestrální vstupy (úvodní tovčata, mezihry - ritornely) s propracovanými party pro 36 hráčů (instrumentace volná)

Korunovace Poppey (1462) - širší uplatnění ári, sborů minimálně, typ sólistické opery, instrumentace konkrétnější - větší barevnost na základě dramatických představ.

Ostatní díla nedochována nebo jen torza (Návrat Odysseův, Ariadna - viz výše ad.)

Duchovní hudba - pozoruhodná úroveň, srovnatelná s vrcholnou renesancí (vliv G.P.d.Palestrina a nizozemské školy i benátské dvojsborovosti).

Šestihlasá mariánská mše (missa parodia na Gombertův motet, 1610)

Mariánské nešpory

IV. Zakladatel benátské operní školy - první skladatelské školy vůbec. Přispěl k rozkvětu duchovní hudby (byť ještě v pozdně renesančním duchu)

### 5.1.4 Vokální formy italského baroka, barokní opera

Komorní kantáta (cantata da camera, latin. cantare = zpívat) - na počátku 17.stol. Skladba pro sólový hlas + basso continuo (= clavicemballo + viola da gamba). Forma variační (na ostinátním base), rondová (se stálým refrémem) ad. V polovině 17.stol. zvláště autoři v Římě (Luigi Rossi, Giacomo Carissimi), v Benátkách (Francesco Cavalli, Giovanni Legrenzi), v Modeně (Alessandro Stradella)

Chránová kantáta (sólová) (cantata da chiesa /kie/, ital. Chiesa = kostel, církev). Do vhránové hudby však průnik monodie pomalejší, převládají renesanční moteta. Monodie poprvé v chránových a duchovních koncertech - autorem Lodovico Grossi da Viadana (viz odd. 5.1.2).

Existence dvou stylů:

- stille antico /k/ (uchovává odkaz vrcholné renesance, tzv. kolosální barok)
- stille moderno (concertato /k,č/)

Úspěšně kombinoval Orazio Benevoli (+1672) - mše pro vysvěcení dómu v Salcburku (dva vokální osmihlasé sbory, sólisté, šest instrumentálních souborů, varhany).

#### **5.1.4.1 Oratorium**

Rozlehlá vokálně instrumentální skladba na biblické nebo duchovní texty, později náměty alegorické. Předchůdcem: laudy (chvalozpěvy) v rámci dřívějších duchovních her. Rozdíl od opery: převaha lyriky nad dramatičností, sbory zastihují sólové party. Dva jazykové typy:

- oratorio latino
- oratorio volgare (lidové, v národním (italském) jazyce)

Giacomo Carissimi /k/ (1605-74) - pro rané oratorium stejný význam jako Monteverdi pro operu. Významný církevní skladatel v Římě, ale rovněž autor barokních kantát s viruózními party a propracovaným doprovodem. Latinská oratoria na náměty Starého zákona - nejslavnější Jephtha /f/ (harmonicky prosté, ale vysoce účinné sbory, výrazné sólové party - často zpěvné recitativy, slavnostní instrumentální sinfonie a ritornely).

Další autoři oratorií: Guiseppe Corsi, Alessandro Stradella (+1682)

#### **5.1.4.2 Opera**

Počátkem 17.století - výstavba operních divadel, počátek vrcholného rozkvětu operní tvorby.

##### **5.1.4.2 Řím**

Zpočátku centrum (1634-44). Honosná představení. Sborové části madrigalového charakteru, odlišení ariózních částí od recitativů, baletně-taneční scény. Hlavní představitel: Luigi /dž/ Rossi (1598-1653).

##### **5.1.4.2.2 Benátky**

Tehdy bohaté obchodní, politické a společenské centrum evropsé úrovně. R.1637 - otevřeno první operní divadlo San Cassiano, r.1700 už 16 scén (bylo napsáno 350 oper od 70 skladatelů). Přístupno všemu lidu. Honosné výpravy, barokní nádhera, skvělá osvětlení, kroje, efekty. Náměty ze starověkých bájí a dějin, ze středověku i exotické.

Charakter: důraz na sólový zpěv - árie a duetta (třídílná forma da capo ABA), sbory v rovnováze se sóly, později potlačeny, taneční výstupy početnější, větší uplatnění orchestru (úvodní sinfonia a různé ritornely, recitativy doprovází cembalo) - umístění před jevištěm. Účinkující většinou od sv. Marka.

Hlavním vzorem Claudio Monteverdi, hlavní představitelé: Francesco Cavalli (+1672), Marc Antonio Cesti (1623-69) - autor okázalé opery Pomo doro pro Vídeň, Giovanni Legrenzi /c/ (1626-90) - kapelník u sv. Marka.

Vliv na celou Evropu.

##### **5.1.4.2.3 Neapol**

Koncem 17.stol. navázala na Benátky. Klasický projev vrcholné a pozdní barokní kultury. Ještě větší manýra. Dopad po celé Evropě.

Zázemím: příznačná italská vitalita.

N. opera využila italské instrumentální hudby a rozvinula typ koncertní opery.

Hlavní forma: opera seria (= vážná). Znaky: hýřivé bohatství melodiky, kolorатурní árie, prudký a nespoutaný temperament. Těžiště v sólových partiích na úkor ostatních složek. Opakem opera buffa (viz níže).

Bel canto /k/ = krásný zpěv, vyžaduje dokonalou techniku dechu a tvoření legatového tónu, dodnes doména italské pedagogiky.

Alessandro Scarlatti (1660-1725) - rodák z Palerma, žák Carissimiho, v Římě kontakty s Corellim a Hándlem. Dvorním kapelníkem v Neapoli. 100 oper (Mitridate, Tigrane), 200 mší, 700 kantát ad. Hl. přínos:

- dva druhy recitativů: *accompagnato* /k,ň/ (doprovázený nástroji) *secco* (=suchý) (doprovázený *continuumem*) /k/
- vstupní předehra - *sinfonia* (schéma: rychle-pomalou-rychle), tzv. předehra italská nebo *scarlattiovská* nebo *neapolská*

Další představitelé:

Leonardo Leo (1694-1744), Leonardo Vinci (1690-1730), Niccolò Porpora (1686-1768). Všichni hlavní zřetel na virtuózní koncertní árie.

Giovanni Battista Pergolesi (1710-36)

Tvůrce opery *buffa* (=komická opera). Nejznámější komická opera o 2 dějstvích *Služka paní* (*La serva padrona*) (1733). Z jiných jeho děl slavné *Stabat mater* pro dva hlasy a orchestr a některá díla instrumentální.

Komické opery (*opera buffa*) původně prováděny jako vložky o přestávkách mezi dějstvími vážných oper (*opera seria*), které v budoucnu začaly co do oblíbenosti překonávat (příčiny pozdějších neúspěchů některých skladatelů *opera seria*, např. G.F.Händla, J.Myslivočka aj.).

Rozšíření neapolské opery po celé Evropě, např. Němec Johann Adolf Hasse (1694-1783). Slavný libretista Pietro Metastasio (1698-1782). Úspěšné převedení do oratorií (A.Scarlatti, L.Leo). V chrámové hudbě A.Scarlatti a Francesco Durante (1684-1755).

### 5.1.5 Baroko ve Francii

Za krále Ludvíka XIII. - *ballets de cour* /kúr/ = dvorní balet. Vliv římských a benátských oper (Rossi, Cavalli), ale i těžiště dramatu ve francouzské opeře - baletní části.

#### 5.1.5.1 Jean Baptiste de Lully /žán, lyly/ (Giovanni Battista Lully) (1632-87)

Rodák z Florencie, ve Francii od 14.let. Králův oblíbenec, dvorní skladatel. Kapelník čtyřadvacetičlenného královského orchestru (*Grande bande*) a komorní skupiny (do šestnácti členů, *Petite bande*). Inspektor královské instrumentální hudby, neomezený pán v Akademii. Smrtelně zraněn při dirigování.

Drobné komedie, balety a pastorely na Moliérovu a další texty.

Slavnosti Amorovy a Bakchovy - typická francouzská pastorální hra. Z nejznámějších oper: *Acis a Galathea*, *Armide* ed *Renoud* (1686).

Typ lullyovské opery (rozdíly od italské):

- *Tragédie lyrique* /-žedy lyrik/ - vychází z římské opery, více zdůrazňuje textovou stránku, věcný a vědomý divadelní patos.
- Dvoudílné uzavřené formy, recitativy závažnější, ale menší počet.
- Větší uplatnění orchestru (cca 40 členů) ve sborech a tancích.
- Tzv. francouzská operní předehra (*ouverture*): pomalu - rychle (často *fugatto*) - pomalu.

#### 5.1.5.2 Marc Antonie Charpentier /k, antoán, šarpantié/ (+1704)

Pozoruhodný skladatel zvláště chrámové tvorby (slavné *Te Deum*). Žák Carissimioho, kapelník jezuitského chrámu v Paříži.

#### 5.1.5.3 Jean Philipp Rameau /ó/ (1683-1764)

Největší představitel francouzské hudby 18.století. Studia v Itálii, varhaníkem např. v Avignonu /ň/, Lyonu a zvláště v Clermontu. Clavicembalista, hudební teoretik, přední operní skladatel. V opeře hlavní představitel tohoto žánru po Lullym (*Castor et Polux*, 1737).

Odklon od monumentálního baroka k poetickému rokoku a zárodkům klasicismu. Většina dramatických děl na rozmezí mezi operou a baletem. (viz dále odd.5.1.8.5.3)

### 5.1.6 Baroko v Německu a Rakousku

Složitější situace. Vliv italské opery. Nejvíce Vídeň - za vlády Ferdinanda III. A Leopolda I. - dal popud k stálé operní scéně, na níž působil Antonio Bertali (1605-69), Marc Antonio Cesti (1623-69), Rakušan Johan Heinrich Schmelzter (1623-80) - český rodák, skladatel u olomouckého biskupa v Kroměříži.



Vlastní počátky německé opery - Heinrich Schütz /šic/ (1585-1672) - autor první významné německé opery Dafné (hudba nedochována) (dále o něm viz odd.5.1.6.2).

Nejvýznamnějším centrem - Hamburk (syntéza německých, italských, francouzských a anglických prvků).

#### **5.1.6.1 Jih**

Chránová hudba hlavně v Mnichově, Salcburku, Vídni, ale i u nás (J.H.Schmeltzer, Heinrich Ignáz Franz Biber (1644-1704) - oba v Kroměříži).

Johann Joseph Fux (1660-1741) - císařský dvorní kapelník ve Vídni za Karla VI., vynikající teoretik (slavná učebnice kontrapunktu Gradus ad Parnassum z r. 1725 (viz odd.5.1.12). Učitel J.D.Zelenky. Opery benátského vzoru, spíše oratorního stylu - nejslavnější Costanza e fortezza (Vytrvalost a statečnost) provedena v Praze při korunovaci císaře Karla VI. Za českého krále r.1723 (viz odd.5.1.11).

#### **5.1.6.2. Sever**

Velký vliv protestantismu

Michael Praetorius (1571-1621) - rané baroko (až přes 1 000 dvanáctihlasých skladeb)

Tři velká "S" německého baroka:

Johann Hermann Schein /šajn/ (1568-1630)

Samuel Scheidt /šajt/ (1587-1654) - koncertní kantáty

Henrich Schütz (1585-1672) - nejvýznačnější z nich. Žák G.Gabrieliho.

Z díla:

Žalmy Davidovy - ještě pod vlivem benátské školy

Cantones sacrae /kré/ (Svaté zpěvy) (1625) - polyfonní motetový sloh s generálním basem

Symphonie sacrae - nové barokní postupy

Vánoční oratorium

V osmdesátých letech napsal troje pašije - podle Lukáše, Jana a Matouše (nejlepší, a capella) - velký vzor pro následovníky (Bach).

#### **5.1.6.3 Georg Philipp Telemann (1681-1767)**

Německý varhaník a skladatel, jedna z největších osobností barokní hudby vůbec. Studia práv v Lipsku, přátelství s G.F.Händlem. Místa působení: Lipsko, Eisenach, Frankfurt, od r. 1721 chrámovým hudebním ředitelem v Hamburku.

Obrovské dílo značného rozsahu: cca 40 oper (např.Pimpione, Trpělivý Sokrates), stovky kantát a motet (značný význam pro evangelickou duchovní hudbu), cca 600 orchestrálních suit, koncertů pro nejrůznější sólové nástroje (např. slavný D dur pro trubku), serenád a komorních skladeb.

Hudební řeč velmi působivá, proti Bachově méně spekulativní, kompozičně spíše jednodušší s větším důrazem na melodiku. Italské a francouzské vlivy. Zasahuje již někdy postbarokní období (prvky rokoka). Ve své době ceněn více než J.S.Bach, potom takřka zapomenut. V posledních desetiletích velká renesance jeho díla.

#### **5.1.7 Baroko v Anglii**

Ústup z čelných pozic dobytých v renesanci. Méně významných skladatelů, Purcellův význam však světový.

##### **5.1.7.1 Henry Purcell /persl/ (1658-95)**

Skladatel, varhaník a kapelník Westminsterského opatství a angl.král.dvora. Největší osobnost anglické barokní hudby. Spojil italské a francouzské vlivy s anglickou tradicí a vytvořil předpoklady pro barokní slohovou syntézu. Vynikající kontrapunktické mistrovství, bohatá melodika, výrazová síla.

Autor první anglické opery (Dido a Aeneas - zvuková a melodická nádhera) i dalších dramatických děl.

Hudba k scénickým hrám Sen noci svatojánské (The Fairy Queen (1692)) /é,í/, Král Arthur ad.

Ódy (Óda na den sv. Cecilie) a anthemů (viz odd.4.3.10.3).

### **5.1.8 Orchestrální a komorní formy barokní hudby**

Původ: benátské sonáty a canzony. Zdůrazňování koncertantního prvku. Na počátku ale komorní nástrojové skladby.

Dva typy sonát:

- sonata da chiesa (chrámová) - jednotlivé části tempová označení, spíše polyfonní myšlení
- sonata da camera (komorní, světská) - jednotlivé části jména tanců, kompoziční práce lehčí a pružnější

#### **5.1.8.1 Nové formy**

Triová sonáta - pro dva sólové nástroje podobných výškových možností spojené generálním basem. Vývoj odtud: sonáta pro jeden sólový nástroj

Concerto grosso (poprvé kolem r.1680) - proti orchestrální skupině (= concerto grosso) - sólová skupina (= concertino), většinou dvoje housle a violoncello nebo dva hoboje a fagot pod.). Vývoj odtud: koncert pro jediný sólový nástroj

#### **5.1.8.2 Hudební nástroje v období baroka**

Slavné houslařské rodiny: Amati, Stradivari, Guarneri.

Gambové nástroje nahrazeny nástroji houslového typu. Podle houslí v 17.stol. vytvořen altový typ (viola) a tenorový typ (violoncello), kontrabasy uchovávající tvar gambové. První sólové skladby ve sbírce Affetti musicali (1617) (ital.affetto = cit) - autor Biaggio Marini /dž/ (1597-1665) a v díle Salomona Rossiho (cca 1570-1630).

#### **5.1.8.3 Význační představitelé italské instrumentální hudby**

##### **5.1.8.3.1 Arcangelo Corelli (1650-1713)**

Působil v Bologni a Římě, kontakty se Scarlattim, Hándlem. Hudebně všestranný (skladatel, houslista, dirigent).

Dílo: v homofonních částech ušlechtilá zpěvnost, v polyfonních přehledná a ne složitá kontrapunktická sazba. Nástrojově vděčné, 6 opusů vždy po dvanácti skladbách (v nich 48 triových sonát, 12 sólových sonát, slavná variace La Folia d'Espagne /lja, ň/ (folia = oblíbená melodie, původní španělský tanec)

Concerti grossi op.6 (1712) - nejslavnější dílo (např. op.6, č.8) "Vánoční" ad.

##### **5.1.8.3.2 Antonio Vivaldi (1678-1741)**

I. Syn houslisty kapely sv.Marka, kněz, ale pro nemoc zbaven kněžských povinností. Houslista v Benátkách (také u sv.Marka), dvorní kapelník v Mantově, dirigent a učitel houslové hry v dívčím útulku v Benátkách. Koncertní cesty po Evropě (Holandsko, Německo, také v Čechách).

II. Melodické a invenční bohatství, velká expresivita. Formu koncertu ustálil do 3 vět (rychle - pomalu - rychle). V concerti grossi spojení homofonního slohu s polyfonním.

III. Celkové dílo není známo, obrovský rozsah:

Cca 40 oper, přes 300 sólových koncertů - pro housle (zasloužil se o rozvoj techniky houslové hry), violoncello, flétnu (různých druhů), hoboje, fagot, trubku ad., 60 sinfonií, 90 sonát a trií, 3 oratoria, 40 světských sólových kantát, církevní skladby, concerti grossi ad.

Nejslavnější koncertní sbírky:

Léstro armonico (1710) (Harmonické vnuknutí, vcítění), později označ. Op.3// Cimento dell'armonia a dell'invenzione /č,c/ (1720) (Zkoušky harmonie a skladby), pozd. Označ. Op.8. V ní slavný cyklus programních houslových koncertů Čtvero ročních dob.

IV. Největší osobnost italské barokní hudby. Vedle Rameaua, Hándla a Bacha dovršitel barokního slohu.

##### **5.1.8.3.3 Další skladatelé**

Alessandro Stradella (1644-82) - přesné rozlišení chrámové a komorní sonáty, autor nejstaršího známého concerta grossa

Giovanni Legrenzi (1626-90) - chrámové sonáty

Giovanni Battista Vitali (1644-92) - působil v Bologni a Modeně, zavedl čtyřdílnost v chrámové sonátě

Guiseppe Torelli (1658-1708) - sólové houslové koncerty

Francesco Geminiani (1687-1762) - concerti grossi

Tomaso Vitali (1644-92) - význam pro vývoj sólové houslové sonáty, slavná houslová ciacona, syn G. B. Vitaliho

Guiseppe Tartini (1692-1770) - houslový virtuóz světové pověsti, autor 150 sólových a 50 triových sonát, nejslavnější Sonáta g moll Ďáblův trylek, vynikající houslové koncerty

Tomaso Albinoni (1671-1750) - další ze zakladatelů houslových koncertů, slavné Adagio

#### **5.1.8.3.4 Vliv italské instrumentální hudby v Evropě**

Francie

Jean Marie Leclair /er/ (1697-1764)

Německo

Georg Muffat (1653-1704)

Johann Joseph Fux

Georg Philipp Telemann

Anglie

Henry Purcell

Georg Friedrich Händel

#### **5.1.8.4 Barokní hudba pro klávesové nástroje**

Varhany, clavicembalo (ještě v 17.století bylo možno se rozhodnout, který z nich užít pro continuo), clavichord (v domácím prostředí).

##### **5.1.8.4.1 Itálie**

###### **5.1.8.4.1.1 Girolamo Frescobaldi (1553-1643)**

Nejvýznamnější osobnost raného baroka v oblasti nástrojové hry. Největší varhaník a improvizátor své doby (Bach 17.století). Propojení prvků imitačních, akordických a pasážových. Capriccia, canzony (třídílné náznaky monotematické fugy). Pocházel z Ferrary.

###### **5.1.8.4.1.2 Domenico Scarlatti (1685-1757)**

Syn Alessandra S. Působil v Římě, Londýně, Lisabonu, Madridě a Neapoli. 500 klavírních skladeb - esercizi (=studie), později označovány jako sonáty (forma dvoudílná: hlavní téma, dominantou přechod k druhému tématu, náznak krátkého provedení, návrat k hlavnímu tématu - zárodky budoucí sonátové formy). Počátky rokoka.

###### **5.1.8.4.1.3 Další významní autoři:**

Bernardo Pasquini /ki/ (1637-1710), Alessandro Scarlatti (1660-1725), Francesco Durante (1684-1755), Benedetto Marcello /č/ (1686-1739).

##### **5.1.8.4.2 Německo - jih**

Většinou clavicembalo. Zpěvná melodika. Italské a francouzské vlivy. Jednoduchá struktury. Nejvýznamnější: Johann Jacob Froberger (1616-67) - dvorní varhaník ve Vídni, Johann Pachelbel (1653-1706), Alessandro Poglietti (1683) - dvorní varhaník ve Vídni u císaře Leopolda I. Skladatelé vycházejí zvláště z okruhu Jana Pieterszona Sweelincka (viz odd.4.3.11.4.2). Varhanní přede hry, fantazie a různé parafráze protestantských chorálů (Samuel Scheidt = žák Sweelincka, viz odd. 5.1.6.2).

##### **5.1.8.4.3 Německo - sever**

Dietrich Buxtehude (1637-1707) - varhaník v Lúbecku /i,k/. Varhanní preludia, toccaty a fugy, slavná Passacaglia (ryzí barokní styl).

Johann Kuhnau (1660-1722) - předchůdce J.S.Bacha u sv. Tomáše v Lipsku. Klavírní suity, 6 sonát s programním obsahem (biblické příběhy).

##### **5.1.8.4.4 Anglie**

Henry Purcell - jeho suity pro klávesové nástroje vzorem G.F.Händlovi

#### **5.1.8.5 Francouzská clavecinová škola, tzv. galantní styl**

Nejvýznamnější francouzští varhaníci: Jean Titelouz /ú/ (1563-1633), Louis - Nicolas Clérambault /o/ (1676-1749)

Velmi silná tradice loutnové hry. Jejich prvky do klávesových nástrojů. Množství melodických ozdob - vznik galantního stylu. (rokoka) - v 30. letech 18.stol. jako opozice proti baroknímu patosu.

Odpovídá přibližně rokoku ve výtvarném umění. Soustředění na ozdoby převažuje nad výstavbou velkých ploch. Odmítnutí kontrastu (viz také odd.5.2.1).

##### **5.1.8.5.1 Jean Champion de Chambonières /š, ije/ (1602-71)**

Zakladatel tzv. francouzské clavecinové školy, první clavecinista na dvoře Ludvíka XIV. Cyklus Pléces de clavecin /pjés/.

Clavecin /vsén/ = francouzské označení pro cembalo a raný typ klavíru

##### **5.1.8.5.2 François Couperin le Grand /kuprén/ (veliký) (1668-1733)**

Žák Championův, později jeho nástupcem u Ludvíka XIV. A XV.

Pléces de clavecin - epochální dílo, mistrovská klavírní sazba, suity (ordres) s programními názvy, tance a další díla.

4 knihy: 27 suit s cca 220 klavírními kusy. Obvyklé suitové schéma:

- allemande - 4/4, mírné tempo
- courante - 3/4, rychlé tempo
- sarabande - 3/4, pomalé tempo vážného charakteru
- gigue /žig/ - 6/8, velmi rychlé tempo. Zde již ztrácí tanečního charakteru. Prostá jasná harmonie, jednoduché vedení hlasů, ozdoby.

Caupérin komponoval i díla pro komorní soubory a orchestry (Národy, Královské koncerty ad.). Největší mistr francouzských clavecinistů, jedna z největších postav baroka. Vliv na budoucí generace (Bach, impresionisty a skladatele 20.stol.)

### **5.1.8.5.3 Jean Phillippe Rameau (viz odd.5.1.5.3)**

V této oblasti dovršitel Couperinova umění. Hlavní sbírka Pièces de clavecin - už stylově odlišný charakter směřující od rokoka ke klasicismu.

## **5.1.9 Barokní slohová syntéza**

### **5.1.9.1 Georg Friedrich Händel**

\* 23.2.1685 Halle, + 14.4.1759 London

I. Syn lékaře. Studia v Halle (práva, potom hudba). Cembalistou v opeře v Hamburku (zde počátky operní tvorby). Od roku 1707 rozsáhlé studijní cesty v Itálii (kontakty s Corellim, Scarlattim, poznání benátské a neapolské operní školy). Po krátkém působení u hannoverského dvora do Londýna, od r. 1712 tam natrvalo. Považován za anglického národního skladatele. Navíc operním ředitelem a podnikatelem, po neúspěchu významným pořadatelem oratorních koncertů. R. 1751 oslepl.

II. Jedinečný syntetický zjev: německá schopnost dokonalé tématické práce + italská zpěvnost + francouzské podněty + anglický styl založený H.Purcellem + vlivy madrigalové techniky (Gallus, Carissimi). Velkorysá až slavnostní propracovaná melodika a kompoziční výstavba. (Viz dále v odd. III u jednotl. Žánrů).

III. Opery - méně významné, i když zajímavé. Ovlivněn benátskou a neapolskou školou (bohatá zpěvnost), rovněž vlivy lullyovské a Purcellovy. Neobyčejná zpěvnost árií, výraznost recitativů, formální velkorysost. Neúspěch způsoben určitou konzervativností a státností, velkou závislostí na opeře seria. Nejznámější opery: Rinaldo (1711), Ottone (1722), Glulio Cesare (1723), Tamerlano (1724), Rodelinda (1725), Alcina (1735). Serse (Xerxes) (1738) - slavné Largo

Oratoria - věnoval se jim po krachu v operním podnikání s obrovským úspěchem a slávou celý život. Největší mistr této formy. Široce založené skladby s bohatým orchestrálním doprovodem, virtuózními áriemi a mohutnými polyfonickými sbory. Nový sborový sloh velké výrazové síly, slavnostního lesku a monumentalit. Celkem 22 oratorií na náboženské texty, nejznámější:

- Acis a Galathea (1718, pastorální hra, řazená někdy mezi opery), Saul (1739)
- Izrael v Egyptě (1738, převažují jedinečné sbory)
- Samson (1741)
- Juda Makabejský (1746, rovněž znamenité sbory, zvláště závěrečné Hallelujah)
- Mesiáš (1741, asi nejslavnější oratorium vůbec, slavné sborové Hallelujah)
- Jephtha (1751) a další.

Další vokální díla - sólové kantáty, barokní dueta, dvě Te Deum (Utrechtské a Dettingenské), Óda na den sv. Cecilie, Alexandrův svátek, athemy ad.

Instrumentální a orchestrální tvorba - rozsahem menší, ale velmi významná

Koncerty pro sólové nástroje - 3 hoboje, 18 varhanních

Concerti Grossi - 6 op.3 (1716-30), 12 op.6 (1739: proti Corellimu více propracované, homogennější, concertino potlačeno)

Koncerty pro 2 sbory (orch.soubory s výraznými dechy a smyčc.nástroji).

Ouvertury, suity ad.

Vodní hudba - 3 suity určené k provozování v přírodě, na lodích (mnoho historek kolem vzniku), poprvé provedeno v letech 1715-17

Hudba k ohňostroji (1749) a další díla

Poččetně komorní dílo: sonáty pro sólové nástroje s doprovodem, triové sonáty, suity a tance pro klávesové nástroje ad.

IV. Vrcholný zjev pozdního baroka. Kosmopolitní a syntetická skladatelská osobnost (viz konkrétně II.) Jeho dílo = vrchol lidského ducha a lidské kultury.

### **5.1.9.2 Johann Sebastian Bach**

\* 21.3.1685 Eisenach, + 28.7.1750 Leipzig

I. Už od mládí velké hudební nadání. V 15 letech sopranistou sboru Michalské školy v Lúneburgu, v 18 letech houslistou ve službách prince ve Výmaru. V letech 1703-07 varhaníkem v Arnstadt (cesta pěšky do Lúbecku, kde osobně poznal varhanní umění D.Buxtehudeho). 1708-17 Výmar (dvorní varhaník, komorní hudebník a koncertní mistr). 1717-23 Kothén (dvorní kapelník), od roku 1723 Lipsko - kantorem školy u sv. Tomáše (nástupce po J.Kuhnauovi v chrámu sv. Tomáše). Rok před smrtí oslepl. Otec 20 dětí, čtyři z nich vynikající skladatelé (viz odd.5.1.10).

II. Rekapitulace a vrcholná syntéza předcházejícího spojení vývoje německé, italské i francouzské hudby. Jediněčná syntéza horizontálního a vertikálního principu (polyfonie vychází z melodicko-harmonického dualismu, ne z melodické linearit jako Palestrinova). Prozatím nepřekonané kontrapunktické mistrovství. Dovězení vývoje protestantské hudby (podobně jako v díle Palestrinově vývoje katolické hudby). (Viz dále odd. III u jednotl. Žánrů)

### **III. Varhanní tvorba - J.S.Bach = skladatel nejdokonalejších děl tehdejší doby + nedostižný virtuóz a improvizátor. Navázal na Sweelicka, Frescobaldiho, Frobergera, Pachelbela a Buxtehudeho.**

Chorálové přede hry (cca 100) - úchvatné melodické invence vycházející z ducha protestantského chorálu. 19 velkých a 8 malých preludií a fug

Fantazie a fugy, toccaty a fugy (nejslavnější Toccata a fuga d moll BWV 565), velká preludia a fugy (nejvýznamnější Es dur BWV 552 a h moll BWV 544 z posledního období)

6 trijhlasy varhanních sonát

Passacaglia c moll s dvojitou fugou BWV 582 - asi nejlepší Bachovo varhanní dílo s obrovským stavebním a variačním mistrovstvím

### **Klavírní tvorba - stejný význam jako varhanní**

Temperovaný klavír (Das wohltemperierte Clavier) BWV 846-893-dvě řady po 24 preludiích a dugách (ve všech durových a mollových tóninách v chromatickém postupu) z let 1722 (I.díl) a 1744 (II.) Nazýván Starý zákon klavírní hry. Potvrzení existence nové tonální soustavy na základě temperovaného ladění - teoreticky temperování zdůvodnil Andreas Werkmeister (1645-1706).

Dvojhlase a tříhlase invence BWV 772-801 (1720-23) - prostší, melodickou nápadivostí překonávají pouhý didaktický význam, tříhlase nazývány také sinfonie

Chromatická fantazie a fuga d moll BWV 903 (1720-30) - dokonalé využití vyspělé klavírní techniky  
Italský koncert BWV 971 (cca 1742) - sólové dílo bez doprovodu, formou přechod ke klasické sonátě

Další skladby: 6 německých, 6 anglických, 6 francouzských suit, Capriccio na odjezd milovaného bratra (pokus o programní skladbu ve stylu Kuhnauově) a další

Goldbergovy variace - viz níže

### **Komorní tvorba**

Sonáty pro housle a klavír (6) BWV 1014-19 (cca 1720) - použití techniky triové sonáty (druhý hlas v pravé ruce cembalového paru

Sonáty a partity pro sólové housle BWV 1001-06 (1720) - vrcholné dílo, technicky nesmírně náročné svou polyfonní fakturou (slavná Ciacona z Partity č.2 d moll)

Suity pro sólové violoncello (6) BWV 1007-12 (1720) - adekvátní houslovým sonátám a partitám. Umělecky poprvé realizovány až ve 20.století Pablo Casalsem

Sonáty pro flétnu a cembalo (3) (1720), pro violu da gamba a cembalo (3) a další

### **Koncertní a další instrumentální (orchestrální) tvorba**

Suity (ouvertury) pro orchestr (4, C,h,D,D) BWV 1066-69 (1721-36) - každá uvedená ouverturou francouzského typu (odtud jejich jiný název Ouvertury). Slavná zvláště č.2 (pro sólovou flétnu, závěrečná Badinerie) a č.3 (2.věta - Air)

Koncerty pro různé nástroje - často úpravy děl jiných skladatelů (Vivaldi, Marcello, Telemann), ovšem v osobitěm Bachově zpracování:

Koncerty pro klavír - celkem 16 3 koncerty pro 2, pro 3 a jeden pro 4 klavíry (úprava Vivaldiho koncertu pro 4 housle z op.3)

Koncerty pro housle E dur, a moll a slavný pro dvoje housle d moll BWV 1041-43 (cca 1720)

Braniborské koncerty (6) BWV 1046-51 (před r.1721) - vrchol barokní koncertantní literatury.

Concerti grossi (č.3 a 6 nemají concertino) věnovány r.1721 markraběti braniborskému Christianu Ludwigovi. Velmi náročné sólové party (v č.2 vysoká trubka, v č.5 koncertantní cembalo).

Skladby vokálně-instrumentální - syntéza starých a nových forem tohoto žánru. Významný inspirační zdroj v protestantském chorálu. Většina děl komponována pro potřebu protestantské bohoslužby

Duchovní kantáty (z let 1723-45) - dochováno přes 200 kantát z pěti kompletních cyklů, komponováno pro každou neděli a konkrétní církevní svátek. Dovězení dosavadního vývoje protestantské chrámové hudby.

Světské kantáty (Svatební, Kávová, Phoebus a Pan, Spokojený Aeolus, Herkules na rozcestí) - dramaticčnost, humor, vtip.

Oratoria - vlastně cykly kantát, nejslavnější Vánoční oratorium BWV 248 (1734-35), podobné Velikonoční oratorium BWV 249 (1725).

Pašije - do liturgického textu vkládány duchovní úvahy novějšího data.

Matoušovy pašije BWV 244 (1731) - gigantické dílo, dva smíšené sbory, chlapecký sbor, dvousborový orchestr, tenorová postava evangelisty, basový part Ježíše. Epicko-meditační styl.

Janovy pašije BWV 245 (1723) - rovněž velké dílo, byť ne takového rozsahu.

Mše - Velká mše h moll (Hohe Messe) BWV 232 (1733-50) - největší mešní dílo světové literatury.

Monumentální styl přerůstající liturgický rámec. 4 sóla, sbor, orchestr (m.j. 3 trubky), varhany.

Věnováno saskému katolickému dvoru v Drážďanech.

Řada dalších děl (slavné Magnificat)

Moteta - Moteta (6) BWV 225-30 (1726-34) - monumentální cyklus (možno provádět s continuum) pro smíšený (chlapecký) sbor.

Tři vrcholná díla - z posledního desetiletí Bachova života. Vrcholné kontrapunktické mistrovství a stavebná schopnost.

Goldbergovy variace (Aria mit Veränderungen) BWV 988 (1742) pro klavír - rozsáhlá passacaglia s 30 složitými obměnami v nejrůznějších formách. Bach komponoval pro svého žáka J.G. Goldberga.

Hudební oběť (Musikalisches Opfer) BWV 1079 (1747) - téma, které skladateli zadal pruský král Friedrich II., zpracováno do 8 kánonů, 3 fug, volné fantazie a triové sonáty.

Umění fugy (Die Kunst der Fuge) BWV 1080 (1749-50) - poslední dílo, nedokončené. Demonstrace všech možností fugové práce na jedno vlastní téma (15 fug od nejjednodušších po nejsložitější, 4 kánony). Ojedinělý, nepřekonaný vrchol cyklické kontrapunktické skladby. Komponováno na 4

osnovách, instrumentální obsazení neurčeno (provádí se v s uboru nebo na varhanách).

IV. J.S. Bach = jeden z největších géníů evropské hudby, dovršitel evropského hudebního baroka. S německou důkladností shrnul veškerý dosavadní vývoj evropského hudebního myšlení a naznačil cesty do budoucna. Nepřekonatelné nadčasové umělecké hodnoty. BWV (Bach-Werke-Verzeichnis) = Tématicko-systematický katalog Bachova díla, vydal r.1950 W.Schmieder.

### 5.1.10 Bachovi synové

Z dvaceti dětí přežilo pět synů a čtyři dcery. Čtyři synové vynikajícími hudebníky a skladateli:

Wilhelm Friedemann Bach (1710-84) - působil v Drážďanech a Halle (nazývaný "hallský" Bach). Svým uměleckým charakterem nejbliže otci.

Carl Philipp Emanuel Bach (1714-88) - působil v Berlíně na dvoře Friedricha II. A v Hamburku (chrámový kapelník) (nazývaný "berlínský! Nebo !hamburský! Bach). Jeden z nejvýznamnějších představitelů vídeňského klasicismu. Cca 200 klavírních (cembalových) sonát, triové sonáty, mnoho klavírních a dalších instrumentálních koncertů, třívěté sinfonie (např. 6 !Hamburských" pro smyčce a cembalo, sinfonie pro dva orchestry).

Johann Christoph Bach (1732-95) - (nazývaný "Búckenburský")

Johann Christian Bach (1735-82) - působil jako varhaník v Miláně a jako dirigent, skladatel a klavírista v Londýně (nazýván "milánský" nebo "londýnský" Bach). Vynikající melodik, nejméně pod vlivem otce, považován za přímého předchůdce W.A. Mozarta.

### 5.1.11 Baroko v našich zemích

Průnik již počátkem 17. století (důkazem knihovny a sbírky v Praze, Brně, Kroměříži, Českém Krumlově aj.). po třicetileté válce odstranění opoždění za světovým vývojem.

Hlavní centra hudební kultury:

Chrámová hudba (chrámové kůry = hlavní nositelé hudebního života v širokých vrstvách obyvatelstva)

- Šlechtické kapely - kapela olomouckých biskupů, zvláště Karla Lichtensteina-Kastelhornů (působil v letech 1664-95) v Kroměříži (větší než císařská ve Vídni), Schwarzenberská v Českém Krumlově, Lobkovičská v Roudnici, hraběte Šporka v Kuksu, Questenberská v Jaroměřicích aj. Opera poprvé v Čechách r. 1627 při příležitosti korunovace císaře Ferdinanda II. Evropský význam však provedení opery Costanza e fortezza J.J.Fuxw r.1723- viz odd.5.1.6.1

Uvádění oper i na venkovských šlechtických sídlech (Jaroměřice, Vyškov, Kuks), stálá operní představení v Praze. Velký význam jezuitského řádu pro rozvoj hudby (sepolcra = malá velikonoční oratoria, školská dramata ad.).

#### **5.1.11.1 Období raného baroka (1625-70)**

##### **5.1.11.1.1 Adam Václav Michna z Otradovic (1600-76)**

Varhaník, skladatel a básník v Jindřichově Hradci. Význam jako v Německu H.Schütz. Jeho texty významnou literární hodnotu. Dvě sbírky písní Česká mariánská muzika (1647, v ní koleda Chtíc, aby spal, která zlidověla), Svatoroční muzika (1661), většinou čtyřhlas, ale způsob interpretace neurčen.

Loutna česká (1653) - velmi oblíbená sbírka písní, dvouhlasé skladby s doprovodem

Sacra et litaniae (1654) - sbírka obsahuje 5 mší, Requiem, dvojce litanie

Svatováclavská mše (Missa sancti Venceslai) - nejvyspělejší ze všech Michnových skladeb (6 sólistů, šestihlasý sbor, orchestr s continuum)

Magnificat - rovněž vynikající a vrcholné dílo

#### **5.1.11.2 Období středního baroka (1665-1710)**

##### **5.1.11.2.1 Pavel Josef Vejvanovský (1640-93)**

Rodiště asi Hukvaldy, jezuitská kolej v Opavě, Kroměřížský polní a dvorní trubač na dvoře olomouckého biskupa v Kročíně Lichtensteina-Kastelkorna, ředitel kůru u sv.Mořice tamtéž. Jeho dílo je vesměs dochováno v kroměřížském archivu na zámku i v dalších knihovnách a sbírkách (Brno aj.)

Duchovní skladby, mše, nešpory, litanie. Proslulé jsou však jeho světské skladby (sonáty, serenády, baletti - většinou se sólovými trubkami) - navázal na I.F.Bibera, vliv italských skladatelů, ale i moravského lidového zázemí. Faktura jednoduchá, průhledná, melodická invence působivá.

##### **5.1.11.2.2 Jiní představitelé tohoto období působící v Čechách a ba Moravě:**

Joannes Pecelius (1639-94), Ferdinand Artopaenus (1651-1721 - působil m.j. u sv.Jakuba v Praze), Heinrich Ignáz Franz Biber (1644-1704) ad.

#### **5.1.11.3 Období vrcholného baroka (1705-45)**

##### **5.1.11.3.1 Jan Dismas Zelenka (1679-1745)**

I. Syn učitele z Louňovic pod Bláníkem, jezuitská kolej v Praze, žák vídeňského J.J.Fuxe, vynikající kontrabasista. Většinu života ve službách saského kurfiřta v Drážďanech (dirigent, později kontrabasista, nakonec dvorním skladatelem pro katolickou hudbu).

II. Skvělé kontrapunktické skladby (vlivy severoněmeckých kontrapunktiků), stavebná jistota, monumentalita, melodická vynalézavost.

III. Dílo bylo katalogově zpracováno na základě drážďanského archivu: ve světě stále známější než u nás.

Sonáty pro hoboj, fagot, triové sonáty,

Sinfonia concertante pro housle, violoncello, hoboj, fagot a orchestr, Ouvertura F dur, jezdecké fanfáry a velké množství drobných děl.

Sub olea pacis et palma virtutis (Pod olivou míru a palmou statečnosti (1723) - alegorická hra o sv. Václavovi provozovaná hostující saskou kapelou v Praze na počest nového českého krále Karla IV.

Řada mší, několik Requiem, několik Magnificat, Lamentace proroka Jeremiáše ad.

IV. Jeden z nejvýznamnějších představitelů vrcholného baroka v evropském měřítku.

#### **5.1.11.3.2 Bohuslav Matěj Černohorský (1684-1742)**

I. Pochází z Nymburka, minoritou u sv. Jakuba v Praze. Působí střídavě v Praze a Itálii (Padova, Assisi) - tam z důvodu majetkových sporů s církví v Čechách v posledním desetiletí zůstal trvale. Hlavní představitel tehdejšího hudebního života, významný varhaník, pedagog a organizátor.

II.+III. Dílo se zachovalo jen v omezené množství (většinou shořelo při požáru), ale každý titul jedinečný. Strhující monumentalita a polyfonní mistrovství. Varhanní fugy a toccaty, vokálně instrumentální moteta, např. Laudetur Jesus Christis (Pochválen buď, Ježíš Kristus, třídílné velkorysé dílo vystavěné formou fugy), Quem lapidaverunt (...kterého kamenovali), Quare Domine irascaris (Proč, Pane, se hněváš)

IV. Vedle Zelenky hlavní český reprezentant vrcholného evropského baroka. Vliv na celou generaci českých skladatelů.

#### **5.1.11.3.3 Další skladatelé tohoto období**

Šimon Brix (1693-1735) - otec F.X. Brixho (viz odd. 5.2.7.1.1), vynikající chrámové skladby, vliv české lidové hudby.

Vánoční offertorium (na český text s citátem Narodil se Kristus Pán, tzv. Tříkrálové offertorium (rovněž v češtině), Magnificat (slavnostní jas), vokálně instrumentální hudba k lodním slavnostem k svatořečení Jana Nepomuckého.

Česlav Vaňura (1695-1736) - nástupce a pravděpodobně žák B.M. Černohorského v minoritním klášteře u sv. Jakuba. Chrámová tvorba.

#### **5.1.11.4 Představitelé tzv. Černohorské školy (pozdní český barok) (1730-80)**

##### **5.1.11.4.1 Josef Ferdinand Norbert Seger (1716-82)**

Významný varhanní virtuóz v několika pražských kostelích, pedagog. Vynikající varhanní preludia a fugy (moderní snahy o zjednodušení výrazu někdy blízkému až periodicitě, při zachování dokonalého kontrapunktického mistrovství.

##### **5.1.11.4.2 Jan Zach (1699-1773)**

Vynikající varhanní, komorní a chrámové (Requiem c moll) skladby. Působil v Mohuči.

##### **5.1.11.4.3 František Ignác Tůma (1704-74)**

Rodák z Kostelce nad Orlicí, varhanní a orchestrální skladby vzácné stylové čistoty, většinou již raně klasického charakteru (Stabat mater, Requiem, Partita pro smyčce a continuo d moll ad.).

Josef Antonín Sehling (+1756), František Václav Habermann (1706-83)

##### **5.1.11.5 Skladatelé mimo centra**

Působili na různých zámcích a venkovských kostelích.

##### **5.1.11.5.1 František Václav Míča (1694-1744)**

Kapelník, tenorista, hudební organizátor a hraběcí komorník na Questenberském panství v Jaroměřicích nad Rokytnou.



Původ Jaroměřic na Moravě (L'origine di Jaromeritz in Moravia) (1730) opera v italském stylu Sinfonia in Re - v 1.větě již sonátová forma (!) - autorství však velmi pochybné (zřejmě jeho syn František Adam Míča ?).

### 5.1.11.3 Další přínosy tohoto období

Rozkvět reprodukčního umění (houslista H.I.Biber, varhaník J.F.Seger, ale i vynikající diletanti, např. Jan Adam z Questenberku).

Vznik řady kancionálů vynikající úrovně chrámového zpěvu - z evangelických Kancionál Komenského (Amsterdam 1659), z katolických známý kancionál jezuita Matěje Václava Šteyra. V 18.století velmi oblíben kancionál Josefa Božana Slavíček rajský

Vznik řady lidových písní - známé dodnes. Barok prostým lidem bližší než renesance. Vlivy chrámové hudby, proto v písních převaha durových tónin, rytmická pravidelnost a periodicita. Na Moravě vlivy východní (složitější harmonie, církevní tóniny).

### 5.1.12 Hudební teorie a život v baroku

Pokrok v hudební teorii: místo církevních moderní tóniny dur a moll, přijetí temperovaného ladění, dnešní notace

Johann Joseph Fux (viz odd.5.1.5.1): Gradus ad Parnassum (1725) - nejdůležitější učebnice generálního basu, harmonie a kontrapunktu, platné až do 19.století.

Johann Mattheson (1681-1764): Der vollkommene Capellmeister (dokonalý kapelník) (1739) - rozpracování afektové teorie, kterou ovlivnil dobovou hudební tvorbu a myšlení (hudba = specifický druh rétoriky), stručná nauka o skladbě.

Pokus o hudební časopis - Critica Musica (1722)

René Descartes (viz odd.5.1) - spisy také hudební: k akustice (Compendium musicae, 1618) a estetice (spisy o hudebních vášních - podpora afektové teorie)

Charles Batteux /tó/ (1713-80) - k afektové teorii

Provozování hudby v chrámech, na zámcích, ve městech i domácnostech

Zvláštní skupiny odborníků i vyspělejších diletantů a mecenášů - v Itálii Accademia, v Anglii Consort, v Německu Collegium musicum.

Duchovní koncerty, operní představení, rozkvět pěveckého umění (bel canto).

Vznik konzervatoří (nejprve v Itálii z neapolských staročinců - v polovině 17.století). Již novodobé hudební nástroje.

## 5.2. Klasicismus (1730-1820)

**V 18.století - velké změny. Politický nástup měšťanských vrstev, kritika starých pořádků, revoluční vření (Velká francouzská revoluce a její důsledky), napoleonské války.**

Francouzská filozofie - encyklopedisté - racionalismus (nadřazení rozumu nad ostatní složky).

Jean Jacques Rousseau (+1778) (žán žak rusó) - francouzský myslitel. Důležitost citu, nutnost návratu k přírodě a přirozenému životu na základě prostoty a mezilidských vztahů. Vyhovovalo uměleckým představám nové generace.

V politice: osvícenecký absolutismus (význam vzdělání, viz v Rakousku Marie Terezie a Josef II., v Prusku Friedrich II., v Rusku Kateřina II.).

### 5.2.1 Formování hudebního klasicismu

Velkolepost baroka ustupuje poetické rokokové intimnosti. Barokní polyfonie přechází ke zjednodušení skladatelské práce.

Rokoko (od 30. Let 18.stol), období tzv. galantního slohu (viz také odd.5.1.8.5) - důsledky: dvorské umění s úkolem sloužit zábavě (zdokonalení menuetu, divertimenta, kasace, serenády), ve Francii za vlády Ludvíka XV., v Německu, Rakousku. I přes krátké trvání zasáhlo i počátky velkých klasiků (J.Haydn, W.A.Mozart).

### 5.2.1.1 Znamky hudebního klasicismu

Hudební invence - melodika velmi zpěvná, pravidelně periodizovaná, většinou diatonika, chromatika zřídka, odraz hudebního lidového základu

Harmonie - základní funkce a jejich obraty, tonální příbuznost.

Hudební formy:

- vznik cyklické sonáty (= největší přínos klasicismu) při uplatnění zákona kontrastu:
  - 1.věta: rychlá, v sonátové formě (třídílný původ v arii da capo): expozice (dvě kontrastní myšlenky) - provedení - repríza
  - 2.věta: pomalá, v písňové formě nebo variace
  - 3.věta: rychlá, ve formě ronda, nebo sonátovéVložením menuetu mezi 2. A 3.větu - vznik klasické čtyřvěté sonáty
- forma concerta grossa nahrazena koncertantní symfonií

Orchestrální a komorní interpretační praxe - vytvoření tzv. malého klasického orchestru "haydnovského" typu (smyčce dechy po dvou bez trombonů + tympány). V komorní hře nejoblíbenější smyčcové kvarteto (dvoje housle, viola, violoncello). Zdokonalení klavíru (v 70.letech 18.století anglická a vídeňská mechanika).

Hudební klasicismus (shrnutí):

- odraz filozofického racionalismu
- úsilí o dokonalou rovnováhu rozumových a citových prvků v uměleckém díle
- úsilí o vyrovnaní obsahu a formy
- úsilí o obecnou a objektivní platnost

## 5.2.2 Hlavní centra formování klasicismu

### 5.2.2.1 Tzv. starší vídeňská škola

Skladatelé ve službách Marie Terezie, zvláště:

Georg Christoph Wagenseil (1715-77) - předklasický charakter, instrumentální koncerty Carl Ditters von Dittersdorf (1739-99) tvůrce vídeňského singspielu (Lékař a lékárník, viz odd.5.2.3.1), symfonie, koncerty, smyčcová kvarteta

### 5.2.2.2 Česká škola

Význam pro vznik sonátové formy a klasické melodiky. Jan Zach, František V. Míča (viz odd.5.1.11.5.1), Josef Mysliveček (viz odd.5.2.8.4).

### 5.2.2.3 Mannheimská škola

Dílčí syntéza předklasického období, čtyřvětost klasické symfonie, dokonalá sonátová forma, propracovaná dynamika a agogika (crescendo, decrescendo), v melodice sestupný melodický průtah (tzv.mannheimský vzdech = seufzer /zofor/, uvedení klarinetů do orchestru Jan Václav Stamic (1717-57) - rodák z Německého (dnes Havlíčkova) Brodu, považován za nejlepšího tehdejšího dirigenta. Autor symfonií, houslových koncertů, bohaté komorní tvorby. Svěží hudební řeč, číslovaný bas nahrazen fixovaným zápisem, již malý mozartovský orchestr. Jeho pokračovatelé i současníci v Mannheimu: František Xaver Richter (1709-89), Antonín Fils (1730-60). Karl Stamitz (1745-81), Anton Stamitz (1750-96) - synové J.V.Stamice.

### 5.2.2.4 Berlínská škola

Proti mannheimské poněkud konzervativnější.

Vynikající dvorní kapela za vlády Friedricha II. - kapelník Johann Gottlieb Graun (1702-71), cembalista Carl Philipp Emanuel Bach (viz odd.5.1.10), flétnista Johann Joachim Quantz (1697-1773), František Benda, Jiří Antonín Benda (viz odd.5.2.8.3).

### 5.2.2.5 Ve Francii

Význam Jeana Philippa Rameaua a jeho současníků.

Zvláštní význam - Francois /oa/ Joseph Gossec (1734-1829) a Johann Christian Bach (viz odd.5.1.10).

### **5.2.3 Dramatické formy a Gluckova reforma**

Krise opery seria (konvence, efekt, virtuóznost) - příčina i konečného neúspěchu Myslivečkova

#### **5.2.3.1 Hlavní formy opery**

Úspěšné byly opery s náměty ze života a s komickými prvky:

V Itálii - opera buffa (G.B.Pergolesi: Služka paní - viz odd.5.1.4.2.3), Domenico Cimarosa (1749-1801): Tajné manželství)

Ve Francii - opéra comique (André Ernest Grétry (1742-1813): Richard Lví srdce

V Anglii - Ballad Opera (Johann Christian Pepusch (1667-1752): Žebrácká opera na text Johna Gaye (1685-1732)

V Německu - Singspiel (= hra se zpěvy) - Johann Adam Hiller (1728-1804), J.A.Benda (viz odd.5.2.8.3): Vesnický trh, C.Ditters von D. (viz odd.5.2.2.1)

#### **5.2.3.2 Melodram**

Druhá významná dramatická forma. Podnět: J.J.Rousseau, nejznámější J.A.Benda (Ariadna na Naxu, Medea, Pygmalion - viz odd.5.2.8.3 a 5.3.8.2.1).

#### **5.2.3.3 Christoph Wilibald Gluck /gluk/ (1714-87)**

I. Pochází z Bavorska, studia v Praze, později pobyt ve Vídni, (vliv neapolské školy), v Itálii, Francii (vliv Rameaua), Anglii (Händel), Německu, Dánsku. Dvorním kapelníkem ve Vídni.

II. Význam a podstata reformy:

- Dramatická pravdivost
- Operní ideál po vzoru antického dramatu
- Hudba podřízena dramatickým požadavkům
- Těsné sepětí hudby a literární předlohy
- Omezení recitativu secco, nahrazení recitativem acompagnato, který postupně splývá s árií
- Balety a sbory na vrcholných místech děje
- Orchester dokresluje děj a psychologii, předešly postupně sonátovou formou

III. Zprvu vliv neapolské opery, později reforma operního slohu. Ve Vídni nepochopen, v Paříži úspěšný - vznik dvou ostře ohraničených táborů: příznivci Glucka (progresivní) - příznivci Itala Niccolò Picciniho /č/ (1728-1800) (konzervativní).

Vídeňské opery Orfeo (1762) - dodnes nejoblíbenější, existuje i novější pařížská verze Alceste (1767), Paris a Helena (1769).

Pařížské opery Ifigenie v Aulidě (1774), Armida (1777, odtud definitivní vítězství reformy), Ifigenie na Tauridě (1779).

IV. Gluck - stejný význam pro operu jako Beethoven pro symfonii. Vliv na celé příští generace (Mozart, Wagner).

#### **5.2.3.4 Luigi Cherubini /dži, ke/ (1760-1842)**

Italský skladatel žijící ve Francii (v době Velké francouzské revoluce). Úspěšná syntéza italských tradic (Piccini) a klasické reformní operní koncepce (Gluck). Opery Medea (1797), Vodař (1800). Skvělá církevní díla (dvě Requiem, drobné skladby), Symfonie D dur.

### **5.2.4 Klasická slohová syntéza**

#### **5.2.4.1 Joseph Haydn**

\* 31.3.1732 Rohrau (východní Rakousko), + 31.5.1809 Wien

I. V osmi letech vokalistou u sv. Štěpána ve Vídni, později potulný muzikant a učitel. Od r.1759 kapelníkem hraběte Morzina /c/ v Lukavici u Plzně. V letech 1761-90 kapelníkem knížete Esterházyho v Eisenstadtu, později v Esterházu. Poslední léta ve Vídni, dvě významné cesty do Anglie (1790-92, 1794-95).

II. Neobyčejná melodická svěžest, vlivy předklasiků a raných klasiků Caldara, Stamice, C.Ph.Emanuela Bacha, silné vlivy lidové hudby - srozumitelnost.

Dokonalý smysl pro formální ucelenost, cit pro rozvíjení tématické práce.

Jednoduchá, průzračná harmonie, polyfonie spíše v oratoriích. Porozumění pro specifiku jednotlivých nástrojů "haydnovský" orchestr (viz odd.5.2.1.1).

III. Komorní tvorba - Smyčcové kvartety - více než 80, např. 6 Slunečních, 6 Ruských (zprvu dominují I.housle), slavné kvartety Skřivánčí a Císařský (s variacemi na zpěv rakouské hymny, dnes hymna SRN).

Smyčcová a klavírní tria, 12 houslových sonát.

Symfonie (104) (1759-95) - názvy většinou dodatečné podle instrumentačních efektů nebo okolností jejich vzniku. V raných ještě galantní styl, vrcholné - již dramatická naléhavost (místy prvky i beethovenovské). Nejznámější:

#### **Z raného období -**

Č.1 D dur Lukavická

Č.6 D dur Ráno, 7 C dur Poledne, 8 G dur Večer

S koncertantními prvky, basso continuo

Č.45 fis moll Na rozloučenou - postupný odchod hudebníků z pódia.

#### **Z vrcholného období -**

Pařížské (6) např.č.82 C dur Medvěd, 85 B dur Slepice

Č.92 G dur Oxfordská (mimo cykly)

Londýnské (12 závěrečných) - vrcholná díla, volné úvody I.vět - např. č.94 G dur S úderem kotlů, 96 D dur

Zázrak (Miracle), 100 G dur Vojenská, 101 D dur Hodiny, 103 Es dur S vířením kotlů, 104 D dur

Oratoria a církevní díla - vrchol celého Haydnova díla

Zvláště dvě celovečerní díla komponovaná pro Anglii:

Stvoření (Die Schöpfung) (1798) (podle Miltonova Ztraceného ráje), Čtvero ročních dob (Die Vier Jahreszeiten) (1800) (spíše cyklus čtyř kantát). U obou: vychází z Händlových koncepcí.

Monumentální sborových pasáží, melodičnost árií, smělá chromatika. Rozšíření orchestru

(kontrafagot, 3 trombony) azrovnoprávnění s vokální složkou.

Mše (12) - rovněž vynikající a monumentální díla. Nejslavnější č.9 Paukenmesse (1798), č.11

Nelsonmesse (1798) a č.12 Theresienmesse (1799).

#### **Další díla**

Instrumentální koncerty - velké množství, např. houslové (9), klavírní (20), violoncellové (2), trubkový (Es dur), hobojevý a další.

Opery (19) - méně významné (Lékař a lékárník, Svět na měsíci ad.) Divertimenta, kasace, serenády, kantáty, árie, písně, úpravy lidových písní ad.

IV. Haydn dovršil vývoj předcházejících období a vytvořil ucelenou koncepci klasicismu. Byl nejdokonalejším klasikem - ve stylovosti čistší než Mozart a Beethoven. Odstranil číslovaný bas, zdokonalil cyklickou sonátovou formu. Velký vliv na neoklasicismus 20.stol., zvláště na I.Stravinského, S.Prokofjeva, I.Krejčího ad. (viz odd.6.1.2, 6.1.8.1, 6.1.15.3.3 ad.)

#### **5.2.4.2 Wolfgang Amadeus Mozart**

\* 27.1.1756 Salyburg, + 5.12.1791 Wien

Jeho otec - Leopold Mozart (1719-87) - arcibiskupský dvorní kapelník v Salcburku, významný skladatel (Koncert pro trubku, Dětská symfonie)

I. Kariéra "záračného dítěte" - už v 5 letech první kompoziční pokusy, později významné koncertní cesty s otcem a sestrou (Francie, Anglie, Německo, třikrát Itálie). Od r.1769 koncertním mistrem kapely salcburského arcibiskupa. Od r.1781 (roztržka s arcibiskupem) svobodným umělcem.

R.1787 císařským dvorním kapelníkem. Umělecké cesty po Evropě (Drážďany, Lipsko, Berlín, Preha ad., zde několikrát, poprvé 1787). Těžké rodinné poměry, intriky, konflikty s vídeňským kapelníkem a skladatelem Antoniem Salierim (1750-1825), nemoc, předčasná smrt.

II. Charakter tzv. mozartovského slohu

- nesmírná bohatost melodické invence, zpěvnost
- průzračná čistota harmonie
- rytmika v organickém spojení s melodikou
- orchestrální barevnost (větší využití klarinetů, basové rohy)
- dokonalá výstavba
- klasický sloh nejvyšší dokonalosti s novými progresivními prvky. Geniální jednota obsahu a formy, pravdy a krásy.

III. Mozartovo dílo obrovské (626 opusů). Do tématického katalogu uspořádal chronologicky podle vzniku Ludwig Köchel (1.vydání r.1862) a r.1947 doplnil muzikolog Alfred Einstein (zkratka K.neboK.V.neboK.s.).

Symfonie (v K.celkem 45) - vliv mannheimské školy, J.CH.Bacha, G.CH.Wagenseila, J.Hazdna. Překonal je důslednou tematickou prací, závažnou harmonickou a kontrapunktickou koncepcí, bohatší barevností.

Nejvýznamnější:

D dur Haffnerova K.385 (1782)

C dur Linecká K.425 (1783)

D dur Pražská K.504 (1787) - bez menuetu, název podle místa prvního provedení, ne vzniku

Es dur K.543 (1788) - rozsáhlá beethovenská introdukce, zahajuje trojici nejvrcholnějších

G moll K.550 (1788) - tragičtější charakter

C dur Jupiter K.551 (1788) - slavnostní charakter, moderní koncepce ve 4.větě (kombinace sonátové formy a fugy)

Serenády, divertimenta, kasace ad. - zvláště pro dechové nástroje, ale i pro celý orchestr (Haffnerova serenáda, Serenáda s poštovním rohem ad.) nebo jen smyčce (slavná Malá noční hudba K.525, 1787)

Instrumentální koncerty - vliv C.Ph.E.Bacha, avšak velká osobitost (zvláště klavírní a houslové).

Klavírní (25) (1782-86) - zvláště d moll K.466 (dramatický, beethovenovský), C dur K.467, A dur K.488 (volná věta až romantického charakteru), C dur K.503, D dur Korunovační K.537, B dur K.595

Houslové (7) (1775) - nejvíce ceněny G dur K.216, D dur K.218 a A dur K.219

Pro dechové nástroje - 4 pro lesní roh K.412, 417, 447, 495, 2 pro flétnu (zvláště G dur K.313), pro klarinet A dur K.622 (vrcholné dílo, jedno s posledních), pro fagot, hoboj ad.

Pro více instrumentů - dvojkonzert pro flétnu a harfu C dur K.299 (barevnost), Koncertantní symfonie Es dur pro housle a violu K.364 a Es dur pro hoboj, klarinet, fagot a lesní roh (klasický protějšek barokního concerta grossa) K.297 b

Komorní skladby

Smyčcové kvartety (23) - navázal na Haydna a překonal ho (odstranění převahy I. Houslí, zrovnoprávnění všech instrumentů). Vrcholem: 6 kvartetů věnovaných Haydnovi.

Sonáty pro housle a klavír (42) a další komorní díla, např. Smyčcový kvintet s klarinetem A dur K.581, Klavírní kvintet (pro klavír a dechy) K.452

Mozart = zakladatel komorní hudby s klavírem (odstranění závislosti na něm a zrovnoprávnění partů).

Klavírní sonáty - např. C dur (facile) K.545, A dur (s Tureckým pochodem) K.331, c moll ad. Varhanní skladby - neprávem v pozadí

Opery - vliv italské opery (opera seria i buffa), v počátečních vliv J.Mylivečka a N.Picciniho, vliv německého singspielu. Z 21 oper až závěrečné patří k mozartovsky nejosobitějším - dodnes vrcholy světového operního repertoáru.

Z raných oper: Bastien a Bastenka (1768 !), Král pastýřem (II Re Pastore) (1775), Idomeneo (1781) - odtud geniálně navázal na Ch.W.Glucka.

U vrcholných oper (již zcela osobitý mozartovský styl) Únos ze serailu (1782) - singspiel (v němčině), použití činelů - znázornění tureckého prostředí.

Figarova svatba (1786) - opera buffa (v italštině) - vrchol v tomto žánru, skvělá předehra a árie, znamenitá výstavba úsměvného děje. Vídeňské rozpaky, pražský triumf.

Divadelní ředitel (1786) - singspiel, výborná předehra.

Don Giovanni (1787) - drama giocoso /džo/ (syntéza komické a vážné opery) (v italštině), díky progresivní a dokonalé koncepci v hudebním zpracování a dramatické výstavbě děje nazývána operou oper. Komponováno pro Prahu.

Così fan tutte (Takové jsou všechny, n. Ženy jsou ženy) (1790) skvělá opera buffa (v italštině).

La clemenza di Tito (1791) - opera seria (v italštině), premiéra rovněž v Praze.

Kouzelná flétna (1791) - geniální oslava vítězství dobra a pravdy, typ německého singspielu, skvělá předehra, árie (Královna noci!), sbory.

Vokální skladby pro sólové hlasy

Písňová tvorba méně významná

Koncertní árie - zvláště pro soprán (Bella mia fiamma, adieu) K.528 - komponována pro pražskou pěvkyni a manželku svého pražského hostitele F.X.Duška (viz odd.5.2.7.1.3) Josephinu

Duškovou. Exultate, jubilate K.165 - moteto pro soprán (původně pro kontratenor) a orchestr (známá závěrečná kolorатурní část Alleluja).

Mešní skladby - z řady církevních skladeb nejznámější Mše C dur Korunovační K.317. Znamenitá náročná Mše c moll (nedokončená). Populární moteto Ave verum corpus K.618 K.417 a requiem K.626 (1791) - vrcholné dílo chrámové hudby vůbec, poslední Mozartova skladba, dokončil Mozartův žák a přítel Franz Xaver Süssmayer.

IV. Jedna z největších postav světových kulturních dějin. Nejvýznamnější klasický syntetik a tvůrce vlastního progresivního tzv. mozartovského stylu. Vliv na celý další hudební vývoj, zvláště na současníky a autory 19.století (později však vede k epigonství, k tzv. biedermeiru - u nás např. V.J.Tomášek), ale nově i na progresivní skladatele 20.století - neoklasiky.

### **5.2..4.3 Ludwig van Beethoven**

\* 16.12.1770 Bonn, + 26.3.1827 Wien

I. Vlámský původ. Otec knížecím tenoristou kolínského kurfiřta. Beethovenovo mládí těžké (otec despota, opilec), od 12 let soustavnější vzdělávání u bonnského varhaníka Christiana Gottloba Neffeho (1748-98), kterého Beethoven později zastupoval v jeho funkci chrámového varhaníka a

cembalisty v divadle. Dvojí cesta do Vídně (poprvé setkání s W.A.Mozartem, podruhé r.1792 tam definitivně zůstal). Studia u J.Haydna (nesoulad), J.G.Albrechtsbergera, A.Salieriho ad., ale nejvýznamnější vlastní soukromé studium. Celý život svobodným umělcem. Uznáván jakoklavirista a velký moderní hudební skladatel, kontakty i s vysokými kruhy vídeňské aristokracie. Povahově svérázný, těžko přístupný a snášenlivý. Už od r.1802 pronásledován sluchovou chorobou (sepsání tzv. heiligenstadtské závěti). Krizi a zoufalství svou vůlí překonal. Největší úspěchy v letech 1814-15 (v době Vídeňského kongresu). Řada osobních, finančních a zdravotních starostí.

II. Díky názorovému a obecně lidskému zaměření jeho tvorba myšlenkově hluboká a bohatá - výrazová síla odrážející Beethovenovu etiku, humanismus, vitální temperament, citovost, často pod vlivem republikánských ideálů Velké francouzské revoluce. Síla mimohudební výpovědi.

Hlavní hudební inspirační zdroje: C.Ph.Emanuel Bach, J.Haydn, W.A.Mozart, ale vliv i F.J.Gossec, L.Cherubini, J.S.Bach, G.F.Händel - v počátečních obdobích, jeho vlastní hudební řeč jde však zcela svou cestou a v úplně nových sférách.

Melodika - zpěvná, leckdy až posvátná (volné věty)

Rytmika - obohacení, v závěrečných dílech neobyčejná originalita

Harmonická složka - rozmanitější než u předchozích skladatelů, smělé a barvitě modulace, ale zásadně logické.

Formy: Celkové uvolnění a rozšíření (nepravidelnosti, např. 7 vět v Kvartetu cis moll op.131).

Největším mistrem variací.

Instrumentace: velký kvalitativní skok - velký klasický orchestr (zesílené dechové nástroje: pikola, kontrafagot, 4 lesní rohy, 3 trombony, více bicích nástrojů, např. činely, triangl v 9.symfonii ad.). Nejsilnější stránka = stavebné mistrovství (logické a mohutné celky).

III. Tvůrčí etapy:

- Do roku cca 1802 - osvojení slohu a formy vídeňského klasicismu
- 1802-1812: rozvinutí prostředků vídeňského klasicismu do individuálního slohu velké výrazové síly
- Poslední: ještě vyhraněnější individualizace hudební řeči a jeho subjektivního pohledu, novátorství v kompoziční technice (tématická práce, formy ad.).

Dílo - menší rozsah, ale mnohem větší závažnost jednotlivých titulů

Symfonie (9) - nejlogičtější celek v Beethovenově tvorbě.

Č.1 C dur (1799) a č.2 D dur (1802) - vlivy předchůdců, ale již zde osobité rysy, v Druhé již scherzo místo menuetu.

Č.3 Es dur Eroica op.55 (1804) - původně věnovaná Napoleonovi, zklamán jeho prohlášením se za císaře - věnování změněno: "památku velkého člověka", mohutné rozměry, slavný smuteční pochod 2. Věty.

Č.4 B dur op.60 (1806) - spíše oddechový charakter, na klasických tradicích, beethovenovskými prvky progresivní.

Č.5 c moll op.67 (1808) (pozdějšími generacemi nazývaná Osudová) - ukázka monotematického mistrovství, strhující beethovenovská výstavba.

Č.6 F dur Pastorální op.68 (1808) - hudebně půvabná, formálně uvolněnější, prvky programní hudby (zpěv ptáků, bouře).

Č.7 A dur op.92 (1812) - jedinečné dílo, oslava radosti, "apoteóza tance" (Wagner)

Č.8 F dur op.93 (1812) - podobný charakter jako Čtvrtá

Č.9 d moll op.125 (1824) - rozměrné vrcholné dílo se závěrečnou (ve 4.větě) Ódou na radost na báseň Friedricha Schillera se spoluúčinkujícím sólovým pěveckým kvartetem a sborem. Vyvrcholení celé dosavadní hudební tvorby a Beethovenova nového kompozičního úsilí. Dílo všelidského významu (sbratření lidstva, přátelství mezi národy). Závažné formální odchylky (volná věta až na 3.místě, fugato a mohutné variace a hymnické plochy ve 4.větě).

Koncerty - charakterem blízké symfoniím.

Klavírní (5) - č.1 C dur op.15 (1796), č.2 B dur op.19 (1795) (vznikl jako první) - charakterem podobný jako první dvě symfonie

Č.3 c moll op.37 (1800) - již převažuje beethovenovská originalita

Č.4 G dur op.58 (1806) - novátorský, modernější (až romanticky zabarvenou) hudební mluvou nádherné 2.věty

Č.5 Es dur (později "nebeethovenovsky" nazýván Císařský) op. 73 (1809) - slavné dílo heroického charakteru.

Houslový D dur op. 61 (1806) - jedno z nejzávažnějších děl světové houslové literatury

Koncert C dur pro klavír, housle, violoncello a orchestr (tzv. Trojkonzert) op. 56 (1804) - méně závažný, spíše klasického charakteru.

Klavírní tvorba - 32 klavírních sonát - základní oblast světového repertoáru tohoto žánru. Všechna díla dokonalá a umělecky vyrovnaná. Z nich nejslavnější:

Sonáta c moll Patetická op.13 (č.8) (1799), cis moll (Quasi una fantasia) Měsíční svit op.27 č. 2 (č.14), (1802), C dur Valdštejnská op.53 (č.21) (1805), f moll Appassionata op. 57 (č.23) (1807) - heroická, klavírní protějšek symfonií, Es dur Les adieux /dije/ op. 81a (č. 26) (1809), B dur für das Hammerklavier op. 106 (č.29) (1818) - vrcholné obrovité dílo nejvyšší technické náročnosti.

(Poznámka: číslování sonát v závorkách nevychází od Beethovena, ale ze současné praxe!)

Kromě sonát různé variace, ronda ad.

Komorní tvorba - protiváha symfonické a klavírní tvorby. V mládí mnoho skladeb pro dechové nástroje a soubory, později pozornost smyčcům (Oktet pro dechy přepracoval pro smyčce jako op.103).

Sonáty pro klavír a housle (10) - nejpoblárnější A dur Kreuzerova op. 47 (1804) a F dur Jarní op.24 (1801).

Sonáty pro klavír a violoncello (5) - zvláště č. 3 A dur op. 69 (1808).

Klavírní tria - zvláště D dur a Es dur. Nejvýznamnější B dur Arcivévodské op. 97 (1711) - rozsáhlé.

Smyčcové kvartety (16) - vrchol Beethovenovy komorní tvorby.

6kvartetů op. 18 Lobkovické (1800) - na úrovni Haydna a Mozarta

3 kvartety op.59 (1807) věnované knížeti Razumovskému - skvělá tektonika, hudební komplikovanost

Kvartety Es dur op. 74 Harfový (1809) (pizzicato v 1. větě) a f moll op. 95 (1810) (přechod k závěrečným)

5 posledních kvartetů (1824-26) - nejmodernější Beethovenova díla, nesmírná komplikovanost tématické a formální výstavby, polyfonní a harmonické novátorství. Z nich nejzávažnější B dur op. 130 s Velkou fugou (1825) - osamostatnil ji jako op. 133, a cis moll op. 131 (1826) - sedmivětý.

Opera - jediné dílo:

Fidelio (1805, po přepracování Leonor 1814) - vrcholné hudebně-dramatické dílo světové literatury. Singspiel, komické prvky však jen v 1.dějství, jinak dílo heroického typu. Silný mravní obsah, oslava lidské svobody, lásky a manželské věrnosti. Má celkem 4 přehery (hraje se 4.přehery, z ostatních tří Leonor slavná č.3 - na koncertních pódiích).

### **Přehery a scénické hudby**

Ze scénických hudeb (ke hře J.W.Goetha Egmont) a k baletu Stvoření Prometheovo dnes populární přehery.

Ostatní přehery: Coriolanus, Zsvěcení domu, Král Štěpán, Zříceniny athénské.

Zajímavá programní skladba Wellingtonovo vítězství

### **Církevní hudba, kantátová díla**

Mše C dur (op. 86, 1807) - vynikající dílo, nádherné invence, působivý výraz, neprávem opomíjená Missa solemnis D dur op. 123 (1823) - největší Beethovenovo dílo vůbec, obrovský rozměr, interpretačně velmi náročná, pro liturgické účely problematická.

Kristus na hoře Olivetské (op. 85) (1800) - jediné oratorium, stojí poněkud v pozadí.

Fantazie c moll pro klavír, sbor a orchestr (op. 80) (1808) - dílo menšího rozsahu, formálně neobvyklé a poněkud problematické, "studie" k Ódě na radost.

IV. Beethoven - dovršitel vídeňského klasicismu, otevřel prostory pro nové umění. I přes svou individualitu vzorem pro všechna následující období a jejich představitele. Je syntetik, ale vedle toho skladatel objevující nové sféry vývoje. Jeho díla vedle Bacha = vrchol světové hudby.

### **5.2.5 Evropský hudební klasicismus**

Vedle trojice vídeňských klasiků řada dalších skladatelů známých i dnes zapomenutých.

Ignáz Pleyel (1757-1831) - symfonie, kvarteta, houslová dueta.

Michael Haydn (1737-1806) - bratr Josepha Haydna, symfonie, koncerty, komorní tvorba.

#### **5.2.5.1 Rozkvět instrumentální tvorby a interpretace**

Rozvoj klávesových a dechových nástrojů. Velká generace skladatelů, interpretů a klavírních pedagogů: Carl Czerny (1791-1856), Antonio Diabelli (+1858), Johann Nepomuk Hummel (1778-1837) - bratislavský rodák, koncerty (slavný trubkový a klavírní), komorní, klavírní tvorba.

V houslové literatuře:

Giovanni Battista Viotti (1753-1824)

Rodolphe Kreutzer (+1831).

Niccolo Paganini (1782-1840) - legendární zjev houslové hry, italský virtuóz. V jeho díle spojení klasického základu s prvky romantismu. 6 houslových koncertů (č.1 D dur, č.2 h moll se slavnou Campanellou ve 3.větě), 24 sólových capriccií, řada drobných virtuózních skladeb (Moto perpetuo).

#### **5.2.5.2 Hudební život**

Zřizování moderních hudebních institucí, např. Tonkünstlersozietát ve Vídni (r.1771 založil skladatel Leopold Gassmann), Gewandhauskonzerte v Lipsku (r. 1781), Philharmonic Society v Londýně.

Založení konzervatoře v Paříži (1795), v Praze (1811) aj.

### **5.2.6 Hudební teorie a historie**

Gian Battista Martini, zvaný Padre Martini (1706-84) - italský teoretik, zvláště v oboru kontrapunkt.

Charles Burney (bérny) (1726-1814) - anglický hudební historik, r.1792 navštívil Čechy (= "konzervatoř Evropy") a vysoce je ocenil v "Hudebním časopisu 18.věku".

Johann Forkel (1749-1818) - německý hudební historik, napsal první velkou monografii J.S.Bacha.Odborné hudební časopisy a velká hudební vydavatelství.

### **5.2.6 Český hudební klasicismus - domácí tvorba**

Rozvoj české hudby v polovině 18.století tak veliký, že v některých směrech se postavila do čela evropské. Důkazem: tzv. česká hudební emigrace. Vývoj jednak doma a jednak (hlavně) mimo domov, v cizině.

#### **5.2.7.1 Hlavní představitelé**

##### **5.2.7.1.1 František Xaver Brixí (1732-71)**

Syn barokního skladatele Šimona Brixiho (viz odd.5.1.11.3.3). Piaristická kolej v Kosmonosích u Mladé Boleslavi. Od roku 1759 regenschori katedrály sv.Víta.

Bohatá a svěží melodická invence, 440 skladeb, z toho 105 mší (např.Missa pastoralis), offertoria, 5 requiem, nešpory, litanie, duchovní kantáty.

Cembalové a varhanní koncerty, symfonie,Komické opery, např. Erat unum cantor bonus (Byl jset jeden kantor dobrý).

##### **5.2.7.1.2 Z varhanní školy J.Segera (viz odd.5.1.11.4.1)**

Jan Antonín Koželuh (1738-1814) - rodák z Velvar, svatovítský varhaník, chrámové i světské skladby (např.hobojové a fagotové koncerty),

Jan Křtitel Kuchař (1751-1829) - strahovský varhaník

Vincent Mašek (1755-1831) - ředitel kůru u sv. Mikuláše na Malé Straně

Karel Blažej Kopřiva (1756-85) - z velké hudební rodiny v Cítolibech u Loun, skvělé varhanní a chrámové skladby.

##### **5.2.7.1.3 Z doby Mozartových pražských pobytů:**

František Xaver Dušek (1731-99) - rodák z Chotěborek u Jaroměře, manžel pěvkyně Josefiny Duškové (Mozart - Bertramka). Orientován raně klasicky. Cenné klavírní koncerty, sonáty, symfonie, smyčcové kvartety.

##### **5.2.7.1.4 Konzervativní skladatelé:**

Václav Jan Tomášek (1774-1850) - rodák ze Skutče. Významný pedagog, učitel J.H.V.Voříška (viz odd.5.2.8.5). Eklektik pod vlivem Mozarta.

Symfonie D dur, Klavírní koncert C dur, Missa solemnis G dur (ke korunovaci Ferdinanda V.na českého krále).

Zajímavé sbory a písně, zvláště na Goethovy texty.

Progresivní: klavírní skladby - eklogy (= pův. báseň ze života pastýřů), rapsódie, dithyramby (= původ. Řecká sborová píseň k oslavě boha Dionýsa, později nadšená oslavná píseň nebo báseň) - tyto názvy zde pochopitelně přeneseny!) - předchůdci romantismu. Nestor a pamětník pražského a evropského hudebního života.

Jan August Vitásek (1770-1839) - svatovítský kapelník, instrumentální a chrámové skladby pod vlivem Mozarta. Známé menuety.

Jan Teobald Held (1770-1851) - pocházel z Třebechovic pod Orebem. Pražský lékař, později rektor Karlovy univerzity. Písně obrozeneckého charakteru. Postava z Jiráskova F.L.Věka.

#### **5.2.7.2 Pastorely**

Drobná vánoční idylická oratoria - zvláštnost českého hudebního klasicismu. Prvky umělé hudby pozdně barokní a klasické + prvky lidové (např.dudácké). Autoři = většinou venkovští kantoři - základna širokého rozvoje české hudebnosti. Velký význam kulturní a buditelský.

##### **Hlavní představitelé:**

Jiří Ignác Linek (1725-92) - Bakov nad Jizerou

Tomáš Norbert Koutník (+1775) - Choceň

Alois František Milčinský (+1808) - Rožďalovice u Nymburka

Martin Broulík (1751-1817) - Česká Třebová

Jan Michalička (1791-1867) - Kunvald

Jakub Jan Ryba (1765-1815) - Rožmitál (viz odd.5.3.4.5.1)

#### **5.2.7.3 Hudební život**

Provozování oratorií a oper zvláště v Praze. Italské opery v Thunovském divadle na Malé Straně, od r.1783 v Nosticově divadle (od r.1798 nový název Stavovské), r.1787 zde premiéra Mozartovy opery Don Giovanni - velký mozartovský kult značně ovlivnil hudební život a tvorbu v příštích letech.

Na Moravě první české zpěvohry (autoři: kantoři, spíše naivní humorné komedie se zpěvy).

Hudebně nejvzácnější a nejpobulárnější opera Karla Loose (1724-72) O komínku zedníky laškovně vystavěném.R.1811 - založení pražské konzervatoře, nejstarší ve střední Evropě. Prvním ředitelem skladatel Franz Dionýs Weber (1766-1842). Nejprve instrumentální oddělení, nejvýznamnější houslové - Wilhelm Pixis (1786-1842) vychoval prvního českého houslistu světové úrovně Josefa Slavíka (1806-33) (viz odd.5.3.4.5.4), později pěvecké oddělení, klavírní až od 80.let 19.století.



R.1815 - vydán první slovník českých hudebníků českého hudebního historika Bohumíra Dlabáče (1758-1820).

### **5.2.7 Český hudební klasicismus - tvorba mimo české země**

Větší význam než domácí tvorba. Téměř ve všech evropských centrech. Důvody emigrace: náboženské, existenční.

#### **5.2.8.1 Mannheimská škola (viz odd.5.2.2.3)**

#### **5.2.8.2 Pařížská škola**

Jan Křtitel Krumpholz (1742-1790) - koncerty pro harfu (zvl.č.5 B dur)

Jan Ladislav Dusík (1760-1812) - rodák z Čáslavi. Klavírní virtuóz, cesty po střední, západní a východní Evropě. Brilantní klavírní styl. Klavírní koncerty.

Antonín Rejcha (1767-1836) - profesor na pařížské konzervatoři, učitel H.Berlioze, Ch.Gounoda, C.Francka ad. Významný teoretik (učebnice) a skladatel (dechové kvintety, symfonie, velká vokální díla, např. několik mší a requiem, kantáta Lenora, Te Deum ad.).

#### **5.2.8.3 Německo**

František Benda (1709-86) - rodák ze Starých Benátek. Houslový virtuóz světové pověsti, pedagog. Skladatel houslových koncertů, sinfonií a sonát. Ve službách pruského krále v Berlíně (viz odd.5.2.2.4).

Jiří Antonín Benda (1722-95) - ještě větší skladatel. Symfonie, cembalové koncerty, komorní skladby, opery (Romeo a Julie, Vesnický trh). Nejvýznamnější v melodramech (Ariadna na Naxu, Medea, Pygmalion) (viz odd.5.2.3.2).

V Německu dále m.j. František Antonín Rössler-Rosetti (1746-92) - koncerty pro lesní roh - a Jan Křtitel Neruda (1707-80) - rodák z Rosic u pardubic. Koncert pro trubku Es dur.

#### **5.2.8.4 Itálie**

Josef Mysliveček (1737-81) - syn pražského mlynáře. Triumfální úspěchy operami - celkem 30 (např. Belerfonte, Tamerlan, Ezio), sinfoniemi, koncerty a oratorii (Abraham a Izák). Kontakty s Mozartovou rodinou (viz také odd.5.2.2.2).

Jiný autor: Václav Pichl (1741-1805) - sinfonie, koncerty.

#### **5.2.8.5 Vídeň**

Početně nejsilnější. Vídeň tehdy hlavním městem

Jan Křtitel Vaňhal (1739-1813) - rodák z Nechanic, více než 100 symfonií (zvl.g moll) a smyčcový kvartet, violový koncert.

Leopold Koželuh (1752-1818) - bratranec J.A.Koželuha (viz odd.5.2.7.1.2), orchestrální (symfonie), komorní, klavírní, operní a církevní díla. Po Mozartovi vídeňským dvorním kapelníkem - ceněn výše (!).

Vojtěch Jírovec (1763-1850) - symfonie, smyčcové kvartety, opery, mše.

Pavel Vranický (1756-1808) - symfonie, opery (Oberon).

Antonín Vranický (1767-1820) - dříve lobbokovický kapelník v Roudnici, instrumentální tvorba, koncerty pro housle, komorní skladby.

František Kramář (Krommer) (1759-1831) - koncerty pro dechové nástroje (zvláště klarinetový Es dur a hobojový F dur).

František Adam Míča (1746-1811) - z Jaroměřic nad Rokytnou, množství instrumentálních skladeb.

Jan Hugo Václav Voříšek (1791-1825) - rodák z Vamberka, vynikající varhaník a klavírista. Klavírní díla (rapsódie, impromptus - vliv na F.Schuberta). Slavnostní mše, Symfonie D dur (slavná skladba, umělecky dokonalá, už rysy raného romantismu).

Některými historiky považován za spojovací článek k romantismu.

## **5.3. Romantismus**

### **5.3.1 Podstata romantismu**

Citová a fantazijní reakce na klasicistní období osvíceneckého racionalismu. Důsledek hlubokých přeměn společnosti na přelomu 18.a 19.století (rozpad feudalismu, nástup 1.průmyslové revoluce).

Nositelům měšťanstvo. Probíhá ve všech odvětvích umělecké činnosti. Libuje si ve snění, miluje fantazii, zajímá se o historii - na rozdíl od osvíceneckého racionalismu však ne o antiku, ale spíše o rytířský středověk a o národní dějiny ( mýty vlastního národa).

### **Srovnání romantismu s klasicismem v obecných postojích:**

Klasicismus x Romantismus

Kosmopolitismus x národní cítění, vytvoření národních škol

Náboženská vlažnost a skepse x kladná náboženská víra

Kulturní spoutanost společností x volný život člověka v přírodě

Tyto názory už u Jeana Jacquesa Rousseaua /žána žaka rusou/ (viz odd.5.2), průnik do všech uměleckých oborů:

### **Literatura**

Německo - Novalis (1771-1801), bratři Schleglové (přelom století)

Francie - Francois-René Chateaubriand /šatobrian/ (1768-1848)

Anglie - lord George Gordon Byron /bajn/ (1788-1824)

Rusko - Alexandr Sergejevič Puškin (1799-1837), Michal Jurjevič Lermontov (1714-1741)

Polsko - Adam Mivkiewicz (1798-1855)

Čechy - Karel Hynek Mácha (1810-1836), Karel Jaromír Erben (1811-1870)

### **Malířství**

Převaha barvy nad kresbou

Francie - Eugéne Delacroix /delakroa/ (1798-1863)

Čechy - Josef Navrátil (1798-1865)

### **Architektura**

Návrat k středověkým formám románské a gotické architektury.

#### **5.3.2 Romantismus v hudbě**

Hudba - primární postavení. Německý filozof Arthur Schopenhauer (1788-1860): Hudba nejlépe ze všech umění je schopná navodit lidské city, vášně a nálady.

Tím i změny ve společenském postavení hudby. Hudebník - svobodný občan, nezávislý na někdejším zaměstnavateli.

Vznik tržních vztahů v prezentaci hudby. Jejím organizátorem - impresáři (divadelní nebo koncertní podnikatel), publikum platí vstupné.

Hudba do nového prostředí - velké koncertní sály a divadla, tím i změny v instrumentálním obsazení a vybavení orchestru (velká tělesa, cembalo definitivně vytlačeno klavírem).

Hudba - samozřejmá součást měšťanského vzdělání (klavíry v běžném vybavení rodin).

Skladatelé - svobodní občané, uplatňují ve své tvorbě ideály své společnosti a svého národa (prvopočátky už za Beethovena) - tím vznik předpokladů pro vytvoření národních individualizací v tvorbě programní hudby.

Vytvoření programní hudby - předpoklady: sklon k výrazové subjektivnosti měl za následek změnu poměru mezi formou a obsahem, tím dochází k uvolňování klasické formy na základě mimohudebních asociací či literárních předloh a k vlastnímu vzniku programní hudby.

Vznik novodobých národních uměleckých škol - české (Smetana, Dvořák), ruské (Mocná hrstka, Čajkovskij), severské (Grieg, Sibelius) a dalších.

Vliv lidového umění (v oblasti melodické, harmonické i rtmické).

Melodika - periodicitu klasicismu ustupuje nepravidelnému členění a asymetrii.

Harmonie - chromatika, bohaté alterace.

Instrumentace - Smysl pro individuální barvy, zvláště dechových instrumentů (klarinet), plné osamostatnění dechové složky, větší využití harfy, bicích, anglického rohu, basového klarinetu, kontrafagotu a dalších, vliv exotických kultur.

Formy - sonátová forma narušena nepravidelnostmi, menuet nahrazen scherzem (Čajkovskij - valčík, Dvořák - furiant, Smetana - polka).

Význam programní ouvertury - z ní vznik symfonické básně.

Drobné klavírní formy: fantazie, eklogy, impromptus, elegie.

Píseň - vznikla spojením hudby a literatury, nejlépe dovedla vyjádřit hudební nálady.

Opera - rovněž odlišný vývoj, vrchol u Wagnera - hudební drama (Gesamtkunstwerk - všeučelkové dílo po vzoru antických tragédií, ideál hudebně dramatického umění) (viz odd.5.3.5.4).

### **5.3.2.1 Impulsy v dílech Beethovenových současníků**

Ernst Theodor Wilhelm Hoffmann (1776-1822) - univerzální osobnost německého romantismu (o něm opera J.Offenbacha Hoffmannovy povídky - viz odd.5.3.6.2.2).

Louis Spohr (1784-1859) - houslista a skladatel, protipól Paganiniho, houslové koncerty, symfonická díla, opery.

Z nich nejvýraznější J.H.V.Voříšek (viz odd.5.2.8.5).

### **5.3.3 Raný německý romantismu**

V Německu - romantismus hudební nejpřípravenější (formulován filozoficky, literárně, umělecky). Tím přesun italské hudební nadvlády sem. Zde nejvhodnější podmínky - kořeny: Beethoven (titánství), Haydn (lidová naivita).

#### **5.3.3.1 Franz Schubert**

\* 31.1.1797 Wien-Lichtental, + 19.11.1828 Wien

I. V konviktu pro vokalisty vídeňské dvorní kapely. V žákovském orchestru (vliv českého ředitele Václava Růžičky). Učitelství pomocník. Od r.1817 bez pevného zaměstnání, z příležitostných podpor přátel.

II. Vychází z prvků klasiků, ale i vídeňského biedermeieru (viz IV.díl odd.5.2.4.2). Melodická bohatost, stopy dramaticky stupňované tragičnosti.

III. Písně - největší umělecký význam, celkem 604, texty: Friedrich Gottlieb Klopstock, Heinrich Heine, Johann Wolfgang Goethe ad. Od prostého výrazu až po dramatickou, prokomponovanost - nové období ve vývoji této formy. Melodické bohatství, propracovaný klavírní doprovod, harmonická barvitost.

Spanilá mlynářka (1823) - cyklus (například Zvědavost, Netrpělivost).

Zimní cesta (1827) - vrcholný cyklus 24 písní (např. Lípa, Kolovrátkář).

Další známé písně: Markétka u přeslice, Král duchů (slavná balada), Zastaveníčko (z cyklu Labutí zpěv) Ave Maria a další.

Symfonie - celkem 9 (7. Nezvěstná a sporná). Vynikající řada romantické různosti (klasická vyrovnanost, melodičnost, jas, elegičnost, působivá instrumentace), např. č.4 c moll Tragická, č.5 B dur, č. 8 h moll Nedokončená (1822, nejslavnější), C dur Velká (1828, monumentální, číslovaná jako 7. Nebo 9.).

Komorní tvorba - velmi významná.

Smyčkové kvartety (celkem 15) - slavné poslední tři: a moll, d moll (s variacemi na píseň Smrt a dívka), G dur.

Klavírní kvintet A dur (1819, s variacemi na píseň Pstruh pro housle, violu, violoncello, kontrabas a klavír).

Klavírní tria B dur a Es dur.

Klavírní tvorba - 10 dokončených sonát, ale zajímavější Impromptus (navázal na J.H.V.Voříška).

Církevní tvorba - Mše G dur, As dur a Es dur - nádherné, osobité.

### **Z ostatní tvorby:**

Singspiely - většinou neúspěšné pro malou dramatickostí, avšak slavná hudba k činohře Rosamunda (1824, původní název činohry Kněžna z Cypru, autor H.v.Chézy).

Sbory, příležitostné drobné skladby (například Vojenský pochod, Německé tance ad.).

IV. Zakladatelská osobnost hudebního romantismu. Melodik. Zásadní vliv na evropskou romantickou hudbu, včetně české (Dvořák).

### **5.3.3.2 Carl Maria (von) Weber**

\* 18.12.1786 Eutin u Lúbecku (sever. Německo), + 5.6.1826 London

I. Šlechtický titul užíval jeho otec neoprávněně. Studia: Michael Haydn, abbé Vogler. Původně důstojník, později úředník a nakonec divadelní kapelník a podnikatel (mimo jiné v letech 1813-16 dirigentem německé opery v Praze), od r.1817 definitivně v Drážďanech (šéfem a kapelníkem dvorního divadla).

II.+III. Opery

Čarostřelec (1821) - první německá romantická opera. Ryzí romantismus námětem (pohádka) i hudbou. Schopnost zvukomalebně nastínit kouzlení, démonické i humorné situace, emocionální přístup k instrumentaci (nové barvy klarinetu, lesního rohu). V předešlé tématický materiál opery.

Euryanta (1823) - velká opera se středověkou rytířskou tematikou.

Oberon (1826) - pohádkový singspiel, romantická poetičnost, orientální kolorit. Hudební řeč až wagnerovského charakteru.

Orchestrální tvorba - uvolňování písně klasicistní formy, směřování k volné fantazii.

Klavírní koncerty (2), Koncertní kus (Konzertstück) f moll pro klavír a orchestr op.79 (první jednovětá koncertní skladba s poetickým obsahem, vliv na F.Liszta).

Klarinetové koncerty (2), Koncert pro fagot, Concertino pro lesní roh.

Symfonie (2) - obě v C dur, klasicistní styl, menší význam.

Klavírní a komorní tvorba - pozoruhodná svou elegancí, klavírní významnější - briliance, virtuosita, ostatní komorní méně známá.

Sonáty pro klavír (4), Klavírní kvartet B dur, Sonáty pro housle a klavír (6).

Další drobné skladby, např. Vyzvání k tanci (Rondo brillant pro klavír z r.1819, považováno za "první koncertní valčík", známé především z instrumentací Hectora Berlioze nebo Felixe von Weingartnera).

V. První skutečný romantik. Tvůrce první německé romantické opery a vliv na další vývoj tohoto žánru (Wagner, Fibich).

### **5.3.4 Rozvinutý romantismus**

#### **5.3.4.1 Felix Mendelssohn-Bartholdy**

\* 3.2.1809 Hamburk, + 4.11.1847 Leipzig

I. Zámožná židovská rodina (dědeček významný filozof, otec bankéř). V Berlíně žákem významného dirigenta Carla Friedricha Zeltera. V 9 letech první veřejné vystoupení, v 11 letech kompozice kantáty a sboru, v 17 letech slavné přede hry ke Snu noci svatojánské (viz níže). Osobní kontakty s J.W.Goethem. Cesty po Itálii, Francii a Anglii. Dirigent světového jména (lipský Gewandhausorchester). R.1829 veřejné provedení Matoušových pašijí J.S.Bacha v Lipsku - podnět k novodobé bachovské renesanci.

II. Vedle romantických výrazových prostředků vycházel z přísné klasické, často i kontrapunktické formy. Hlavním znakem - něha, úsměvnost, klid (= ideál biedermeierovské společnosti 19.století), absence bouřlivých a zápasivých prvků, neobyčejná melodická vynalézavost.

III. Instrumentální tvorba

Symfonie (5, nepočítáme-li díla pro smyčcové nástroje z mládí (1829-42):

Č.2 Chvalozpěv (Lobgesang) (velkolepá kantáta k oslavě vynálezu knihtisku)

Č.3 a moll Skotská

Č.4 A dur Italská (4.věta = stylizace italského tance saltarello)

Č.5 d moll Reformační (s protestantským chorálem)

Koncerty pro housle (e moll op.64 - jeden z nejslavnějších z celé houslové literatury), pro klavír (zvláště č.2 d moll).

Orchestrální skladby - zvláště přede hry Hebridy, Klid moře a šťastní plavba, Pohádka o krásné Meluzině a scénická hudba ke hře W.Shakespeara Sen noci svatojánské - op.21 a 61 obsahuje slavnou přede hru z r.1826 a další části z r.1842, např. svatební pochod, scherzo ad., účast i vokální složky.

### **Komorní tvorba**

Klavírní tvorba - Písně beze slov (dosáhly největší popularity, tehdy velmi oblíbené pro svou snadnou přístupnost), Sonáty pro klavír (4).

Varhanní tvorba - v raném i středním období romantismu svým kontrapunktem ojedinělé (sonáty, preludia, fugy).

Smyčcové kvartety (nejlepší f moll).

Klavírní trio d moll, Oktet pro dva smyčcové kvartety (velmi populární).

### **Vokální tvorba**

Oratoria Paulus (1836) a Eliáš (1846) - nejvýznamnější celovečerní díla tohoto oboru v 1.polovině 19.století, vzorem Bach a Händel.

Moteta na duchovní texty, světské sbory velmi jednoduché a přístupné (liedertafelský styl).

IV. Proti národně založenému Weberovi kosmopolitní směr německého romantismu. Velký význam pro bachovskou renesanci a povznesení kulturního života v Lipsku.

### **5.3.4.2 Robert Schumann**

\* 6.6.1810 Zwickau (Sasko), + 29.7.1856 Endenich u Bonnu

I. Hluboké vzdělání v mládí, zájem o literaturu, studia práv v Lipsku a Heidelbergu, později hudby u Friedricha Wiecka.

Hudební dráha složitá: ochromení prstu, tím znemožnění koncertní dráhy klavírního virtuóza, studium kompozice, hudebním kritikem. R. 1834 - založil Neue Zeitschrift für Music (progresivní hudební časopis, propagace moderních snah v kompozici). Tímto časopisem i osobním vlivem prosadil např. F.Chopina, H.Berlioze, J.Brahmse. Manželkou dcera F.Wiecka Clara, později nejslavnější německá klavíristka 19.století. Poslední působiště: Düsseldorf. Nervová choroba.

II. Příznačný lyrismus a subjektivismus, výrazová citovost.

Osobité harmonické postupy, promyšlená tektonika, výrazová škála od vášnivosti až po nejjemnější citové odstíny. Progresivní zvláště v oblasti formy, instrumentace střídmá a méně výrazná.

III. Písňová tvorba - vynikající texty (Heine, Goethe, Byron), cykly spojeny tématicky, méně strofičnosti, větší prokompovanost. Cykly Láska a život ženy (1840), Láska básníkova (nejznámější cyklus, text H.Heine), Myrty.

### **Symfonická a koncertní tvorba**

Symfonie (4) - zajímavá díla, kompozičně dokonalá, celkovým projevem však pro posluchače oproti skladbám Schumanových současníků poněkud uzavřená, a tím i méně vyhledávaná. Nejznámější č.1 B dur Jarní, č.4 d moll (věty propojeny v jednolitý celek).

Koncerty - zdařilejší než symfonie jak invenčně, tak i vlastní hudební řečí. Koncert pro klavír a moll (1845, nejlepší Schumannovo dílo vůbec, základní dílo světového repertoáru), pro violoncello a moll, Koncertní skladba pro čtyři lesní rohy (virtuózní), méně známý Koncert pro housle d moll.

Přede hry Manfred (1849, k Byronovu dramatu), Heřman a Dorota ad.

### **Komorní a klavírní tvorba**

Kvintet Es dur, Trio d moll, smyčcové kvartety (3) - díla málo známá. V klavírní literatuře však díla ojedinělého významu. Drobné poetické skladby programního charakteru. Melodika méně uhlazená, zato propracováno kompozičně.

Cykly Motýli, Carnaval, Kreisleriana, Lesní scény, Dětské scény (slavná část Snění) a další. Sonáty pro klavír (3, již lisztovský charakter), Fantazie op.17 (významná), Symfonické etudy (12, vrcholné dílo).

### **Oratorní, operní a další vokální tvorba**

Ráj a Peri (1843) - světské oratorium, významné.

Genoveva (1847-48) - opera, spíše oratorní charakter s menší dramatickostí, úspěšná a populární pouze přede hra.

Řada dalších vokálních děl s orchestrem a sborů a capella.

IV. Asi nejpropracovanější koncepce romantismu vůbec. Vliv na celou německou a evropskou romantickou hudbu. Přechodný článek k novoromantismu (Berlioz, Liszt, Wagner), dopad i na další období (Smetana, Fibich).

### **5.3.4.3 Fryderyk Chopin**

\* 1.3.1810 Zelazowa Wola, + 17.10.1849 Paris

I. Otec Francouz, matka Polka, prostředí polské aristokracie. Už od dětství mimořádné nadání, studia ve Varšavě u Čecha Vojtěcha Živného. Obliba romantické literatury (Mickiewicz). Klavírní virtuóz. Po porážce polského povstání (1830) trvale ve Francii. Kontakty s F.Lisztem, H.Berliozem, H.Heinem, H.d.Balzacem, E.Delacroixem a dalšími. Bouřlivý vztah k francouzské spisovatelce, pozdější baronce George Sandové (1804-76).

II. Tvorba věnovaná výhradně klavíru. Nový klavírní styl, který překonal virtuózní zaměření svých předchůdců (J.N.Hummel, J.L.Dusík). Virtuozita podřízena obsahovosti. Obohacení techniky: arpeggiové akordy, pasážová témata, originální pedalizace.

Melodika - svérázná, ozdoby podstatou melodického myšlení, nekolorování.

Rytmus - časté synkopy a nepravidelné útvary, často stylizované tance (polonéza, valčík, mazurka).

Harmonie - progresivní, smělé výboje, vliv dokonce i na impresionismus a na Schönberga.

Formy - zdařilejší jsou malé, větší jsou méně úspěšné.

Instrumentace - nedosahuje svých současníků, orchestr pouze doprovodnou složkou sólového klavíru.

III. Koncerty pro klavír a orchestr - č.1 (ve skutečnosti č.2) e moll op.11 (1830), č.2 (ve skutečnosti č.1) f moll op.21 (1829-30).

Sonáty pro klavír (3) - č.2 b moll (1840) op.35 (se známým smutečním pochodem), č.3 h moll (1845) op.58 (znamenitá).

Etudy (1833-37) - řady po 12 a 3 navíc, skvělá stylizace, ryzí ukázka Chopinova klavírního kompozičního mistrovství, význam studijní i koncertní (nejznámější č.12 z 1.řady c moll Revoluční)

Preludia (24) op.28 - velmi rozmanité, ve všech tóninách, různých rozměrů.

Nocturna (přes 20) - třídílné lyrické skladby s dramatictější středním dílem.

Balady (4 - g moll, F dur, As dur, fis moll) - originální, dramaticky vypjatá vrcholná díla.

Scherza (4) - rovněž závažné rozměrné kompozice.

Mazurky (56), polonézy (12), valčíky (16) - geniální stylizace, dodnes velmi často prezentované a populární (např. Polonéza A dur, Valčíky cis moll, Des dur Minutový ad.).

Řada dalších větších i drobnějších děl (například Fantazie - Impronptu cis moll op.66 ad.).

IV. Jeden z nejgeniálnějších hudebních zjevů romantismu. Přispěl rozhodující měrou k vytvoření virtuózního romantického klavírního slohu s nevšední melodickou vynalézavostí. Silný vliv na celou evropskou romantickou hudbu (mimo jiné na B.Smetanu).

#### **5.3.4.4 Raně romantická italská a francouzská opera**

Orientace Itálie a Francie na operu. Později sice určitá námětová šablonovitost, ale virtuózní árie, monumentální sbory a ansámblové scény. Orchestr v doprovodech jednoduchý, v samostatných vstupech (předehry, balety, mezihry) propracovaný a mistrovsky instrumentovaný.

##### **5.3.4.4.1 Itálie**

###### **5.3.4.4.1.1 Gioacchino Rossini**

\* 1792 Pesaro, + 1868 Passy (u Paříže)

I. Studia na Liceo Musicale v Boloni, operní debut v 18 letech, r.1816 triumfální úspěch Lazebníka sevillského (vlastní premiéra však propadla), v letech 1824-1836 v Paříži, od r.1848 ředitelem Licea musicale v Boloni, nakonec soukromým podnikatelem ve Francii. R.1829 se jako skladatel odmlčel.

II. Příznačný buffový sloh postavený na nejlepších tradicích tohoto žánru, zvláště bel canto (= "krásný zpěv", souvisí s ariosní melodikou italské opery již od 17. a 18. století, viz odd.5.1.4.2.3). Většinou oper - brilantní předehry (často přežila dotyčnou operu a je dodnes slavným koncertním číslem).

III. Skoro 40 oper typu opera buffa, opera seria i tzv. velké francouzské opery.

Opera buffa - nejvýznamnější Rossiniho oblast.

Lazebník sevillský - dokonalý vzor komické opery, dějově předchází Figarovu svatbu, námět rovněž Pierre Augustin Caronde Beaumarchais /bomaršé/ (1732-99), autor stejnojmenných komedií.

Italka z Alžíru, Turek v Itálii, Popelka, Straka zlodějka, Hedvábný žebřík ad.

Velká francouzská opera - Vilém Tell (Paříž 1829).

Opera seria - Tancred, Semiramis, Mojžíš, Othello ad.

Zajímavá je Rossiniho církevní tvorba (např. monumentální Stabat mater).

#### **5.3.4.4.1.2 Vincenzo Bellini (1801-1835)**

Melodik se smyslem pro velkou výstavbu. Opery Norma (1831), Náměsíčná a další.

#### **5.3.4.4.1.3 Gaetano Donizetti (1797-1848)**

70 oper. Smysl pro melodiku, virtuozitu (v prvé řadě pěveckou, ale také u sólových instrumentů v orchestrálním partu). Sbližování typů opera buffa a opera seria. Příprava cesty G.Verdimu.

Z komických oper např. Nápoj lásky (1832), Don Pasquale (1843), z oper s vážnými až tragickými náměty např. Lucia z Lammermooru (1835), Dcera pluku (1840).

#### **5.3.4.4.2 Francie**

Významným přínosem tzv. velká opera (výpravná velkolepost, impozantní kompoziční výstavba, davové scény). Převládá opera-comique (lehký obsah i melodická invence, technická náročnost partů), tragédie lyrique /tražedy lyrik/ byla překonána již Ch.W.Gluckem a je na ústupu.

##### **5.3.4.4.2.1 Hlavní představitelé**

Francois Adrien Boieldieu /boadijé/ (1775-1834) - 20 oper, například Kalif z Bagdádu (1800), Bílá paní (vrchol francouzského romantismu).

Daniel Francois Esprit Auber /óbér/ (1782-1871) - 45 oper, například Fra Diavolo (1830), Němá z Portici (1828, hlavní vzor velké opery).

Louis Joseph Ferdinand Hérold (1791-1833) - komická opera Zampa (1831).

Jacques Fromental Halévy /elevy/ (1799-1862) - velká opera Židovka (1835).

Giacomo Meyerbeer (1791-1864) - dovršitel velké francouzské opery. Německý Žid spjatý s Francií a Itálií. Geniální hudební nápady, velkolepá dramatičnost, ve své době ohromující efekty. Velký vliv na R.Wagnera, G.Verdiho, B.Smetanu a další.

Hlavní opery: Hugonotti /ygenoti/ (1836), Prorok (1849), Afričanka (1865).

#### **5.3.4.5 Česká hudba - období předsmetanovské**

Hudební život Prahy pod vlivem Mozartovým. Nový duch - tříleté působení C.M.Webwra v čele německé opery (mimo jiné provedl Beethovena Fidelia).

R.1840 - založení Cecilské jednoty k zvelebování hudby a zpěvu v Čechách - především církevní hudba, ale i světská, nejen sborová a komorní tvorba, ale i symfonická a kantátová. Zakladatelem Antonín Apt (1815-87).

##### **5.3.4.5.1 Jakub (Šimon) Jan Ryba (1765-1815)**

Představitel českého hudebního obrození. Studia v Praze, kantorem na řadě míst, zvláště v Rožmitále pod Třemšínem. Všestranný člověk (kantor, skladatel, metodik, pedagogický teoretik), malým prostředím nedoceněn (končí sebevraždou).

Instrumentální skladby, často pod vlivem vídeňských klasiků (smyčcové kvartety).

Písňe raně obrozeneckého charakteru (2 svazky).

Církevní hudba, zvláště pastorální mše - nejslavnější Česká mše vánoční Hej mistře, vstaň bystře (svou jednoduchostí a takřka lidovou invencí symbolem vánoc dodnes, poprvé provedena na sklonku 18.století pravděpodobně v Rožmitále, již ve své podobě rozšířena po celých Čechách).

Pastorely (Rozmilý slavičku, Milí synáčkové ad.).

##### **5.3.4.5.2 František Škroup (1801-1862)**



Rodák z Osic u Bohdanče. Kapelníkem v Praze, později v Rotterdamu, kde zemřel. V letech 1835-39 vydával s Josefem Krasoslavem Chmelenským (1800-39) sborník písní Věvec ze zpěvů vlasteneckých.

Z díla: Dráteník (1826) - první česká zpěvohra, singspiel pod vlivem italské, francouzské a německé hudby. V ději určitá symbolika česko-slovenské vzájemnosti.

Hudba ke hře J.K.Tyla Fidlovačka (1834, v ní píseň slepého houslisty Mareše Kde domov můj - znárodněna, od roku 1918 naší hymnou). Německé opery, například Oldřich a Božena, Libušin sňatek, Kolumbus.

Komorní a písňová tvorba.

#### **5.3.4.5.3 Pavel Křížkovský (1820-1885)**

Slezský hudební skladatel, kněz působící v Brně. Učitel L.Janáčka. Zakladatelský význam v oblasti mužských sborů (vycházel z lidové písně, kterou stylizoval v umělý tvar), nejznámější:

Utonulá (1848, přepracováno 1860), Odpadlý od srdca, Rozhodná, Dar z lásky, odvedeného prosba a další.

Církevní tvorba - méně významná.

#### **5.3.4.5.4 Josef Slavík (1806-1833)**

Slavný houslista (srovnáván s Paganinim), žák profesora pražské konzervatoře Friedricha Wilhelma Pixise (1786-1842), autor dvou houslových koncertů (známější a moll) a dalších virtuózních skladeb.

#### **5.3.4.5.5 Další osobnosti tohoto období**

Alois Jelen (1801-57) - vlastenecké sbory a písně

Jan Bedřich Kittl (1809-1869) - ředitel pražské konzervatoře, hudba pod vlivem Mendelssohna-Bartholdyho (například Lovecká symfonie Es dur)

Václav Jindřich Veit (1806-1864), Leopold Měchura (1803-1870) hudební skladatelé spíše dobového významu

Ferdinand Laub (1822-1975) - jeden z největších světových houslistů, proslaven zvláště interpretací Beethovenova Houslového koncertu. Autor virtuózních skladeb.

Arnošt Fórchttgett Tovačovský (1825-1874) - moravský skladatel působící ve Vídni

Autor obrozeneckých a vlasteneckých sborů.

#### **5.3.4.6 Vznik ruské národní hudby**

Vývoj dlouho pod vlivem byzantské kultury. Zajímavý vývoj osobitého druhu bohoslužebného zpěvu (znamannyj raspev) a jeho vícehlasé podoby (portěsnoje penije). V této době zásadní průnik západoevropské hudby (církevní i světské).

Dmitrij Stepanovič Bortňanskij (1751-1825) - ukrajinský skladatel. Studia v Petrohradě a v Benátkách. Opery v italském stylu. Hlavní význam však v liturgické hudbě (35 chrámových koncertů, hymny, žalmy). V chrámových koncertech vliv pravoslavného zpěvu a evropské klasické instrumentální formy (!). Nazýván "ruským Palestrinou".

Po vítězství na Napoleonem - růst národního sebevědomí. Oblíbený žánr - romans (= ruská píseň s elegickými prvky, umělá forma s klavírním doprovodem). Hlavními skladateli romansu:

Alexandr Alexandrovič Aljabjev (1787-1851) - například Slavík (slavná transkripce Lisztova).

Alexandr Jegorovič Varlamov (1801-1848) - například dodnes populární Červený sarafán.

#### **5.3.4.6.1 Michail Ivanovič Glinka (1804-1857)**

I. Šlechtický původ, cesty po Itálii, Německu, Francii a Španělsku.

II. Inspirace ruským folklórem, avšak vychází z evropského klasicismu. Neobyčejný dar melodické invence. Barvitá harmonie.

III. Opery - inspirace pro další skladatele

Ivan Susanin (1836) (Život za cara) - první ruská národní opera, vynikající zvláště sbory.

Ruslan a Ludmila (1824) - vyvrážděnější dílo, pohádkový námět Puškinův vycházející z ruské byliny. Chromatika, celotónové řady, bohatá rytmika ruského charakteru, vynikající instrumentace. Slavná předehra.

Orchestrální tvorba - tři předehry: Aragonská jota (1845), Vzpomínka na letní noc v Madridě, Kamarinská

Komorní tvorba - kvartet, trio, sextet (vliv klasicismu).

Klavírní tvorba - převažuje virtuózní charakter.

Písňová tvorba - romansy (významné).

Chránová tvorba - pravoslavná liturgie Cheruvimskaja.

IV. Zakladatelský typ, podobně jako náš Smetana, ale později zastíněn Musorgským a Čajkovským.

#### **5.3.4.6.2 Alexandr Sergejevič Dargomyžskij (1831-1869)**

Větší ohlas v cizině než doma (Anglie, Francie, Belgie). Operní tvorba, nejznámější Rusalka (1856), Kamenný host (poprvé r.1872) realistický příběh dona Juana - vliv na M.P.Musorgského. Z orchestrální tvorby symfonické obrazy s folklórními prvky Kozáček, baba Jaga.

Ve své době tvůrce moderního operního stylu nezávislého na Wagnerovi.

#### **5.3.5 Novoromantismus**

Úsilí o nový hudební výraz. Nové hudební formy podle literárních, výtvarných a dalších mimohudebních představ rozmach programní hudby. Uvolněnost formy a přísné hudební stavby. Svobodnější melodika. Bohatě diferenciovaná harmonie (stále více chromatiky). Velkolepě barvitá orchestrace. Vyvrcholení v 2.polovině 19.století.

##### **5.3.5.1 Hector Berlioz**

\* 11.12.1803 La-Cote-Saint-André /kón san anré/ - Jižní Francie, + 8.3.1869 Paris

I. Syn lékaře. V Paříži žákem A.Rejchy. Získání Římské ceny - studijní pobyt v Itálii. Lásky k anglické herečce Henriettě Smithsonové (Fantastická symfonie). Cesty do ciziny (slavné dirigentské vystoupení v Praze r. 1846, velký vliv na B.Smetanu). Knihovnická pařížská konzervatoře.

II. Originální moderní hudební mluva (dynamičnost, patetičnost, ale i hluboká lyrická s hrdinskými působivými efekty, fascinující náladovost). Shoda programu a sonátové formy. Jedinečná instrumentální představitost - nová epocha v dějinách instrumentace. Zavedení příznačného motivu - v Berlioze nazývaného idée fixe (pevná, stálá myšlenka, viz Fantastická symfonie).

III. Programní symfonie

Fantastická symfonie (1830) (podtitul: Epizoda ze života umělce) - první programní symfonie vůbec, jedno z nejlepších děl světového repertoáru, 5 vět s programním zaměřením: 1. Sny a vášně - 2. Na plesu - 3. Na venkově - 4. Cesta na popraviště - 5. Sabat čarodějnic. Idée fixe (dlouhá 40 taktů) prolíná všemi větami. Lelio aneb Návrat do života (1831) - pokračování Fantastické symfonie formou symfonie, kantáty a melodramu. Méně známé dílo.

Harold v Itálii (1834) - programní symfonie se sólovou violou. Převládají programové zřetele nad virtuozitou. Původně objednáno a z těchto důvodů napřijato N.Paganinim.

Romeo a Julie (1839) - velkolepá celovečerní dramatická symfonie podle Shakespearovy tragédie. Převládá propracovaná orchestrální složka.

Velká symfonie smutečná a triumfální (1840) pro velký dechový, později smyčcový orchestr a sbor (ad libitum) na památku červencové revoluce r.1830.

### **Programní přede hry**

Římský karneval (1838) - nejznámější, původně přede hra k 2.dějství opery Benvenuto Cellini

Král Lear

Korzár a další.

Vokální tvorba - kromě již jmenovaných

Faustovo prokletí (1846) - vokálně instrumentální dramatická legenda podle Goethova Fausta. Dramatické části, mohutná závěrečná katarze. Slavný Uherský (Rákócziho) pochod.

Requiem (1837) za oběti červencové revoluce r.1830. Obrovský orchestr (16 tympanů!) a 4 další orchestry, smíšený sbor, tenorové sólo. Monumentalita (Dies irae).

Dětství Ježíšovo (oratorium), Te Deum

Opery - velkolepé, ale náročné a nákladné na provedení.

Benvenuto Cellini (1838) - velká opera o slavném renesančním sochaři, znamenitá orchestrální složka.

Trójané (1859) - dvoudílné pětihodinové dílo ve stylu velké opery.

Béatrice et Bénédict (1862, v českém překladu Blažena a Beneš) - komická opera.

Berliozova literární činnost - velmi významná.

Velká učebnice o instrumentaci moderního orchestru (1844) - ideální těleso by mělo mít 242 smyčců, 30 klavírů, 30 harf apod. Paměti - pozoruhodný obraz o jeho i tehdejšímu hudebním životě.

IV. Tvůrce hudebního novoromantismu. Zakladatel novodobé programní hudby. Reformátor symfonického orchestru.

### **5.3.5.2 Franz (Ferenc) Liszt**

\* 21.-22.10.1811 Raiding (dnes rakouská obec, dříve maďarský Doborján), + 31.7.1886 Bayreuth

I. Otec správcem na statcích knížete Esterházyho, kontakty s J.N.Hummelem.

Už od mládí velký hudební talent (dětská vystoupení). Studia ve Vídni.

Od r.1823 v Paříži - významné kontakty, studia (mimo jiné u A.Rejchy). Legendární koncertní činnost ve všech evropských zemích (velký vliv na B.Smetanu). Největší klavírní virtuóz 19.století (rovněž skvělý improvizátor). Kontakty s V.Hugem, H.Heinem, H.Berliozem, G.Sandovou, F.Chopinem - inspirace pro jeho tvorbu. Od r.1848 ve Výmaru - skladatelská, organizátorská i dirigentská činnost. Výmar - nejvýznamnější středisko novoromantismu v evropském měřítku. Od r.1861 v Římě, nižší kněžské svěcení. Řada poct (r.1875 jmenován čestným prezidentem hudební akademie v Pešti). Oslavován jako největší skladatel současnosti a důsledný bojovník za nové umění. Od r.1869 střídavě ve Výmaru, Římě a Pešti.

II. Novátorská hudební řeč v instrumentaci, v harmonii (chromatika), v rytmu (i vlivy hudby cikánské a maďarské). Práce s příznačným motivem. Přizpůsobení formy mimohudebního obsahu - tvůrce symfonické básně (poprvé tak nazval r.1850 skladbu Co slyšíme na horách).

Rozvinutí a zdokonalení techniky klavírní hry - složité akordické a pasážové prvky, úsilí o zvukovou monumentalitu a bravurní lesk (zásadní rozdíl od Chopinovy intimity). Avšak i technicky zaměřených skladbách podřízení virtuozity obsahovým stránkám.

### III. Klavírní tvorba

Etudy nejvyšší obtížnosti (Etudes d'exécution transcendante) (12). Velké etudy podle Paganiniho Capriccií

Poetické cykly: Consolations (1850), Léta putování (1855-83, 3 díly), Harmonies poétiques et religieuses ad.

Sonáta h moll (1853) - vrcholné dílo světové literatury, jednovětá.

Valčíky (např. Mefistův), polonézy, legendy (2), balady (4), rapsódie (19 uherských, (1839-85) - nejznámější č.2, zvláště v orchestrální verzi, 1 rumunská, 1 španělská), parafráze na motivy z operní a koncertní literatury, transkripce písní.

Koncerty pro klavír a orchestr Es dur, A dur - oba jednověté, klasickou třídílnost zachovávají jen náznakovitě, slavná díla světové literatury.

Symfonické básně - F.Liszt jejich zakladatelem (viz nahoře). Jednověté programní skladby s mimohudebními náměty. Inspirace literární, výtvarné, z historie atd. Celkem 13 symfonických básní:

Co slyšíme na horách (1849), Tasso, Lamento e Trionfo (1849), Les Préludes (1848, nejslavnější), Orfeus (1854), Prometheus (1850-55), Mazeppa (1851), Festklänge (1853, Slavnostní zvuky), Heldenklage (Smutek hrdiny), Hungaria (1857), Hunnská bitva (1857), Ideály (1857), Od kolébky ke hrobu (1881-82), Hamlet (1858).

Symfonie - forma zcela volná, silné programní prvky.

Faustovská symfonie (1854) se závěrečným mužským sborem s tenorovým sólem. Inspirována Goethovým Faustem. 3.věty: 1. Faust - 2. Markétka - 3. Mefisto.

Dantovská symfonie (1856) - podle Dantovy Božské komedie. Dvoudílné dílo. Spoluúčast smíšeného sboru a sólového sopránů.

### Církevní tvorba

Dvě velkolepá oratoria - Legenda o svaté Alžbětě (1862), Kristus (1866, rozsáhlá skladba na biblické a liturgické texty, několik oddílů různých koncepcí, přesto jednodušnost a přesvědčivost).

Dvě mše koncertního charakteru - Ostřihomská, Uherská korunovační.

Další menší díla v duchu ceciliánského hnutí (Requiem ad.)

Varhanní tvorba - významná a velmi uznávaná.

Preludium a fuga na jméno Bach a další díla.

IV. Spolu s H.Berliozem a R.Wagnerem vrcholný představitel novoromantismu. Inspirace pro další skladatelské generace. Tvůrce symfonické básně a moderního klavírního kompozičního stylu. Ryze progresivní typ. Pochopení pro začínající umělce a konkrétní pomoc (B.Smetana, A.P.Borodin).

#### 5.3.5.3 Wagnerovi předchůdci

Vliv C.M.Webera, ale osobitá melodičnost a dramatičnost. Velmi populární árie a přede hry.

Henrich Marschner (1795-1861) - například opery Uhlíř, Templář a Židovka, Hans Heiling.

Albert Lortzing (1801-1851) - populární opera Car a tesař (1837) - o ruském caru Petru Velikém, úsměvná zemitost, charakteristika postav, melodičnost (známý Dřeváckový tanec).

Otto Nicolai (1810-1849) - opera Veselé ženy windsorské (1849) - podle W.Shakespeara, pozoruhodná instrumentální barvitost vystihující niterný úsměvný děj a veselí, "pohádkové" prvky ve slavné přede hře a v závěrečném obraze.

#### 5.3.5.4 Richard Wagner

\* 22.5.1813 Leipzig, + 13.2.1883 Venezia

I. Studia v Drážďanech a Lipsku. Operním kapelníkem v Magdeburku, Královci, Rize, Paříži a v l. 1842-49 v Drážďanech. Účast na májové revoluci r.1849, po její porážce emigrace do Curychu. Po amnestii r.1861 návrat do Německa. V l. 1864-65 na pozvání bavorského krále Ludvíka II. V Mnichově.

Od r. 1872 se svou druhou ženou Cosimou (dcera F.Liszta, bývalá žena dirigenta Hanse von Bülow) v Bayreuthu. Za podpory bavorského krále vybudování vlastního divadla a tradice festivalu svých oper - dodnes jeden z nejvýznamnějších světových festivalů.

## II. Opery

První opery Víly a Zákaz lásky - vliv Webera a francouzské a italské opery, ve stylu romantismu 1.poloviny 19.století.

Rienzi, tribun římský (1838-40) - vznik v Paříži, ještě pod vlivem manýry a velké francouzské opery. Mohutné bojové scény, ještě jednodušší melodika.

Bludný Holanďan (1841) - opera už nového typu v duchu německé operní tradice. Dramatická jednota, propojení tématického materiálu. Předehra s leitmotivy.

Tannhäuser (1845) - už z drážďanského období, patří již k vrcholným dílům. Hrdinou známý německý minnesänger, který se ocitá na scestí mezi láskou smyslnou (Venuše) a duchovní (Alžběta). Pařížská verze ještě orchestrálně propracovanější. Vynikající předehra a orchestrální pasáže (Venušina sluj).

Lohengrin (1848) - ještě závažnější. Námět z německé mytologie. Řada novot (dělené smyčce). Významné orchestrální úvody (k 1. A 3. Dějství), slavný svatební sbor.

Tristan a Isolda (1857-59) - jeden z největších předělů v dějinách hudby a evropské opery. Objevná harmonická složka (nadměrným použitím chromatiky uvolnění tonality) - vliv na vývoj moderní hudby koncem 19. A začátkem 20. Století. Dokonalá jednota romanticky koncipované, chromaticky bohaté "nekonečné melodie". V námětu vlivy filozofie A.Schopenhauera. (Smrt je největší touhou obou milenců).

Mistři pěvci norimberští (1862-67) - jediná komická opera. Syntéza Wagnerova operního a dramatického principu. Historický námět: pěvecké soutěže doby posledního meistersingera ševce Hanse Sachse (1494-1576) (viz odd.4.2.4.2). Polyfonie, méně chromatiky, více diatoniky. Komické prvky (rvačka, zesměšnění lidskou hloupostí), ušlechtilost, úcta (péče pěvců o hudbu). Velká popularita. Obrovský rozsah (pětihodinové dílo - nejdelší na operním jevišti vůbec).

Prsten Nibelungův - obrovitá tetralogie čtyř mohutných oper koncipovaných pro Bayreuth. Vznik v letech 1853-74. Námět z německé mytologie odhalující škodlivost bohatství a vyzvedávající typ nadčlověka. Zneužito nacisty, podobně jako celé Wagnerovo dílo. V dnešních koncepcích však vítězí pacifismus a oslava lidské velikosti v obecném slova smyslu. Jednotlivé části: Zlato Rýna, Valkýra, Siegfried, Soumrak bohů. I zde obrovské nástrojové obsazení (wagnerovské tuby).

Parsifal (1877-82) - slavnostní posvátná hra z oblasti pověsti o sv. Grálu. Nejvrcholnější dílo z hlediska křesťanské filosofie, nejdokonalejší z hlediska kompozice, méně průbojně po stránce dramatické (statičnost). Původně určeno výhradně pro Bayreuth.

## Další díla

Faustovská předehra (1840), Symfonie C dur (z mládí), Pět básní Mathildy Wewendonckové (1857-59) (cyklus písní - studie k Tristanovi), symfonická báseň Siegfriedova idyla (1870) (pod dojmem narození syna Siegfrida) a další.

Literární činnost - v hlavních dílech významná a pozoruhodná, v pozdější době však konzervativní, diskutabilní a v lecčems nepřijatelná (Židovství v hudbě).

Spisy: Umění a revoluce, Opera a drama, Umělecké dílo budoucnosti (myšlenka Gesamtkunstwerku).

III. Mimořádný zjev světové hudby. Třetí operní reformátor. Vedle Brahmsa největší německý skladatel po Beethovenovi. Vliv na světovou hudbu (u nás na B.Smetanu, Z.Fibicha ad.), ale i na své odpůrce (G.Verdi). Dodnes jeho dílo uznávanou celosvětovou hodnotou.

#### **5.3.5.5 Anton Bruckner**

\* 4.9.1824 Ansfelden (Horní Rakousko), + 11.10.1896 Wien

I. Původně učitel. Od r.1855 dómským varhaníkem v Linci (vynikající kontrapunktické a improvizační schopnosti).

Od r.1867 varhaníkem dvorní kapely ve Vídni, profesorem teorie hudby na vídeňské konzervatoři a na univerzitě.

II. Skvělé kontrapunktické umění, originální invence, smysl pro obrovité plochy, mohutná architektura rychlých a volných vět, úchvatná adagia, lidovost scherz. Jeho celoživotní snahou: přenést a uplatnit Wagnerovy reformní tendence v oblasti symfonie.

III. Symfonie - 9 monumentálních skladeb (č.4,5,7 a 8 celovečerní).

Nejvýznamnější:

Č.4 Es dur Romantická (1874-80), č.5 B dur Katolická (1875-77), č.7 Es dur (1881-83) - 2.věta (Adagio) věnována památce R.Wagnera, č.8 c moll (1890) - věnována císaři Františku Josefovi, č.9 d moll (1894) - nedokončená, třívětá, věnována milému Pánu Bohu.

#### **Další tvorba**

3 mše (d moll, e moll, f moll), vokální moteta (např.Christus factus est), Te Deum C dur (1884) - mohutné vokální dílo, Smyčcový kvartet F dur a další.

IV. Jedna z největších osobností německé hudby, význačný symfonik pozdního romantismu. Pod vlivem Wagnera vnesl orchestrální zvukovost do tradiční symfonické sazby.

### **5.3.6 Rozvoj italské a francouzské opery**

#### **5.3.6.1 Guiseppe Verdi**

\* 10.10.1813 Le Roncole (v Busseta), + 27.1.1901 Milano

I. Soukromá studia v Miláně (na konzervatoř nepřijat). Od r.1839 jako svobodný umělec v Miláně, v Paříži a na svém statku u Busseta. Za svého života již velmi uznáván.

II. Navázal na G.Donizettiho, V.Belliniho a G.Rossiniho, ale originální melodika a rytmická invence. Geniální dramatický talent a vášnivá citovost (i přes zdánlivě konvenční prostředky).

III. Opery 40.let - nejsilnější stránkou kantabilní melodika, některá díla velmi oblíbená.

Nabucco (1842) - třetí opera, první obrovský úspěch, význam i vlastenecký (slavný sbor Židů).

Další známé opery tohoto období: Ernani, Macbeth, Luisa Millerová.

Opery 50. A 60. Let -mezinárodně úspěšná díla se strhující invencí a dramatismem, překonání velké francouzské opery jedinečnou osobitostí.

Rigoletto (1851) - první dílo velké trojice, námět V.Huga, osud nešťastného šaška a jeho dcery Gildy, osobitá melodičnost, citlivá psychologická výstavba hlavních osob.

Troubadour (1853) - druhé dílo velké trojice, slabé libreto mnohonásobně překonáno skvělou hudbou (árie, sbory, velké scény).

Traviata (1853) - třetí dílo velké trojice, námětem román Dáma s kameliemi (Alexandr Dumas ml.), obraz současného pařížského podsvětí a jeho střetu se skutečnou láskou (Violetta Valéry a Alfréd Germont). Premiéra neúspěšná, později nejpopulárnější Verdiho opera.

Simone Boccanegra (1857) - vynikající svou dramatickou vyrovnaností.

Sicilské nešpory (1859) - opera velké výstavy, populární předehra.

Maškarní plews (1859) - velmi úspěšná, skvělá hudba.

Síla osudu (1862) - pro Petrohrad, slavná předehra.

Don Carlos (1867) - námět F.Schillera, komponována pro Paříž, rozsáhlé velkolepě koncipované dílo s vynikající melodickou invencí.

### **Opery závěrečného období**

Aida (1871) - provedena v Káhiře při otevření Suezského průplavu, skvělé zvláště sborové scény (Triumfální pochod se speciálním druhem trubek - aidovkami).

Otello (1887) - námět W.Shakespeara Veselé paničky windsorské, dílo zcela nového ducha geniální verdiovsou syntézou, ale i novou hudební řečí (jednotlivý hudební tok), dílo osmdesátiletého mistra.

### **Další tvorba**

Requiem (1874) - jedno z nejlepších děl této oblasti (mohutné Dies irae), komponované k úmrtí básníka Alessandra Manzoniho.

Quatro pezzi sacri (Čtyři církevní díla) (1898) - pro sóla, sbor a orchestr (Ave Maria - Stabat Mater - Laudi - Te Deum) - ze závěrečného životního období.

Smyčcový kvartet e moll, písně a další

IV. Zásadní význam pro vývoj světové opery. Ač nedospěl až k závažným kompozičním koncepcím Wagnerovým, je jeho suverénním protějškem.

### **5.3.6.2 Francouzská opera 19.století**

Už z dřívějšího vývoje dvou základních typů: tragédie lyrique a opera comique. Postupně splývají.

#### **5.3.6.2.1 Charles Francois Gounod (1818-1893)**

Představitel tzv. drame lyrique (= spojení elementů tragédie lyrique a velké francouzské opery s opéra comique - v podstatě reakce na G.Meyerbeera). Hlavní znak: melodičnost, lyrismus.

Hlavní opery:

Faust a Markétka (1859) - světový úspěch, nádherné dílo zpracovávající 1.díl Goethova Fausta, zpěvné árie, sbory a baletní hudba.

Romeo a Julie (1867- vliv R.Wagnera).

Pozoruhodná i církevní díla (např. Missa solemnis Sancta Cecilia).

#### **5.3.6.2.2 Jacques Offenbach (1819-1880)**

Hoffmanovy povídky (1881) - jediná opera (opéra comique) s fantazijními prvky podepřenými životní moudrostí a filozofií (hrdinou německý romantický spisovatel a skladatel E.Th.W.Hoffmann - viz odd.5.3.2.1).

Jeden z nejslavnějších skladatelů pařížských operet (Orfeus v podsvětí, Krásná Helena, Modrovous, Bandité a další).

#### **5.3.6.2.3 Georges Bizet (1838-1875)**

Představitel realistické opery. Odmítá romantické snění, pozornost věnuje skutečnému životu (prostí hrdinové, podsvětí civilizace - vykreslení životní pravdivosti - reality).

Carmen (1875) - nejhranější opera na světě díky své dramatičnosti (závěr opery), prosté zpěvné melodii (habanera, píseň toreadora), působivé instrumentaci (předehra), jednoduché harmonii.

Působivý příběh ze španělského prostředí (kasárny, továrna, hospoda, lesní tábor cikánů, corrida), vynikající zobrazení psychologického vývoje hlavních protagonistů. Bizet se nedožil jejího úspěchu.

Další díla: opery Lovci perel, Džamile, scénická hudba k Daudetově hře Arlesanka (upravené do 2 suit), Symfonie C dur (z mládí) a další.

K těmto skladatelům se dále řadí Ambroise Thomas (1811-96), skladatel úspěšných oper (např. Mignon). V tradičním stylu francouzské opery první poloviny 19.století.

### 5.3.7 Reakce na novoromantismus

Důvod: přílišná romantická závistlost na mimohudební programovosti - tím nedostatečný zřetel k ryze hudební logice.

Dva základní směry:

- pokračovatelé novoromantismu (5.3.7.1)
- klasicko-romantická syntéza (5.3.7.2)

Vedle toho zvláštní směr, který prolíná všemi oblastmi - hudební realismus (rozhodný rozchod s původními obsahovými zásadami romantismu, snaha o co nejuvěrnější pravdivost a zobrazení skutečnosti - reality, prolíná celou 2.polovinou 19.století, nejvýrazněji v díle G.Bizeta, M.P.Musorgského a dalších).

#### 5.3.7.1 Pokračovatelé novoromantického odkazu

Respektování zásad romantismu, ale snaha spojit je se smyslem pro přísnou hudební formu (Franck, Smetana). Preferuje zvláště programní hudbu.

##### 5.3.7.1.1 César Franck

\* 10.12.1822 Lutych, + 8.11.1890 Paris

I. Belgický původ, ale celá život v Paříži. Studia u A.Rejchy, později konzervatoř (klavír, varhany, kompozice). Soukromý profesor hudby, později konzervatoře.

Vynikající varhaník mimořádných technických a improvizčních schopností. Plně doceněn až po smrti.

II. Inspirace: J.S.Bach, L.v.Beethoven, H.Berlioz, R.Schumann, F.Liszt. Stylově vyhraněn v padesáti letech, syntéza klasické kázně a romantické citovosti. Výrazová síla melodiky, logická a osobitá harmonie, dokonalý kontrapunkt. Principe cyclique (kruhová zásada) = novátorský přínos pro oblast forem - užití týchž témat v jednotlivých částech (větách) díla. Instrumentace pod vlivem varhanního zvuku.

III. Varhanní tvorba - největší v 19.století

3 velké chorály (Edur, h moll, a moll) a 6 skladeb pro velké varhany.

Klavírní a komorní tvorba - díla velkých hodnot.

Preludium, chorál a fuga pro klavír (1884) - vliv varhanní sazby.

Klavírní tria (4), Sonáta A dur pro housle a klavír (1886) - významná, věnována slavnému belgickému houslistovi Eugénu Ysayeovi /ajse/ (1856-1913). Klavírní kvintet f moll (1879), Smyčcový kvartet D dur (1889).

#### Symfonická tvorba

Symfonické básně Eolidy (1876), Prokletý lovec (1882), Psyché (1888, se sborem), Džinové (1894, s klavírem).

Symfonie d moll (1886-88) - třívěté vrcholné dílo světové hudby, strhující po stránce výstavy, tektoniky a tématické nápaditosti.

Symfonické variace pro klavír a orchestr (1885).

Vokální tvorba - skvělá, u nás neznámá oratoria Vykoupení (1872, La Rédemption), Blahoslavenství (1880, La Béatitude), méně významné opery, sborové a sólové skladby.

IV. Pro Francii stejný význam jako u nás B.Smetana. Nejúspěšnější francouzský skladatel 2.poloviny 19.století.

#### Představitelé tzv. Franckovy školy:

Ernest Chausson (1855-1899)

Vincent d'Indy (1851-1931) - viz odd.5.3.9.2.

##### 5.3.7.1.2 Bedřich Smetana

\* 2.3.1824 Litomyšl, + 12.5.1884 Praha

I. Syn panského sládky. V 6 letech první klavírní vystoupení. Studia (nehudební - gymnázium, obchodní akademie) v Německém Brodě, Jihlavě, Praze, Půzni (neúspěšná). Soukromý učitel hudby u hraběte Thuna. Žákem slepého profesora hudby Josefa Proksche. R.1848 vlastní hudební ústav. Manželství s Kateřinou Kolářovou (zemřela při cestě ze Švédska r.1859), úmrtí tří dcerušek (r.1855)



nadaná Bedřiška). Druhé manželství s Bettinou Ferdinandovou. V l.1856-61 pobyt ve Švédsku (dirigent spolku v Góteborgu, koncertní umělec, učitel). Přátelské kontakty s F.Lisztem. Návrat do Prahy s náročným cílem povznést českou národní hudbu (založení nového hudebního ústavu, sbormistrem Hlaholu, funkcionářem Umělecké Besedy, hudebním referentem Národních listů, kontakty s J.Nerudou, J.Mánesem, V.Hálkem a dalšími předními osobnostmi).R.1866 kapelníkem Prozatímního divadla, organizátorem prvních pražských abonentních koncertů. Boje s českou malostí a konzervatismem (největším odpůrcem vynikající pedagog, jednostranně však orientovaný na italskou pěveckou školu František Pivoda), střet s významnými politickými osobnostmi, např. s F.L.Riegrem, kteří se domnívali, že národní sloh se neobejde bez citací lidových písní, a vše ostatní považovali za škodlivý a nežádoucí kosmopolitismus).

R.1874 nervové onemocnění vedoucí k nevléčitelnému ochrnutí sluchového nervu a hluchotě. Přesídlení do Jabkenic u Mladé Boleslavi (myslivna zetě Josefa Schwarze). Heroický boj se svým duševním stavem. V té době vznik největších děl. Zemřel v pražském ústavu v Kateřinkách.

II. V mládí vlivy: staří čeští mistři, L.v.Beethoven, J.S.Bach, F.Schubert, R.Schumann, H.Berlioz, hlavními životními vzory však W.A.Mozart, F.Chopin (romantická vášnivost), F.Liszr (bojoval za novoromantické ideály), R.Wagner (operní reforma). Proti Wagnerovu subjektivismu však staví optimismus a svou povinnost sloužit myšlenke celonárodní. Z české minulosti a současných evropských podnětů vybírá nejzdravější a nejpokrokovější.

Vedle romantických rysů (vášnivá inspirace, vzletné hudební myšlenky) závažná usilovná koncepční práce (dokonalost hudební výstavby, kázeň). Mimořádné melodické bohatství, nové harmonické výboje (zvláště v mladším věku a v závěrečných dílech), v národních koncepcích naopak tradičnější (srozumitelnost v nejširších vrstvách).

III. Opery - českou operní tvorbu povznesl na evropskou úroveň.

Braniboři v Čechách (1863, libreto Karel Sabina) - úspěšné hledání vlastní hudební řeči, vlastenecké jádro, strhující sbory (Uhodila naše hodina). Vítězství v Harrachově soutěži na původní českou operu.

Prodaná nevěsta (1865, libreto Karel Sabina) - základní dílo světového operního repertoáru, základní dílo české národní hudby ve všech složkách.

Dalibor (1872, německé libreto Josef Wenzig, přeložil Ervín Špindler) - dokonalá syntéza dramatických a hudebně kompozičních složek, respektování novodobých principů (wagnerovských) moderní opery (leitmotivy).

Českými odborníky tehdy označeno za wagnerovské nečeské dílo, Smetana terčem útoků.

Libuše (1872, libreto a překladatel viz Dalibor) - komponováno pro nové Národní divadlo, uvedeno při jeho předběžném (1881) i definitivním (1883) otevření. Dokonalá stavebnost, melodická vznešenost. Základní vlastenecké dílo českého repertoáru, nemá být však běžným repertoárovým titulem.

Dvě vdovy (1874, libreto Emanuel Züngel) - francouzsky laděný konverzační typ přenesen geniálně do českého prostředí (včetně ryze lidových prvků).

Hubička (1876, libreto Eliška Krásnohorská, podobně jako u všech zbývajících titulů) - prostonárodní příběh z Podještědí podle námětu Karoliny Světlé, jedinečné hudební zpracování již hluchým skladatelem (melodická invence).

Tajemství (1878) - nevšední hudební bohatství, jadrnost a úsměv s hlubokým lyrickým podtextem, jedinečné ansámblové scény, zcela neprávem poněkud v pozadí.

Čertova stěna (1882) - vrcholné dílo, dlouho nepochopené, úsměvný, dějově ne příliš úspěšný příběh Smetanou pojat osobně (určité rysy bolesti a tragiky). Hudba geniální.

Viola (1884) - jen torzo úvodní scény (365 taktů), námět podle Shakespearova Večera tříkrálového (jediná cizí předloha ve Smetanově opeře), hudba z jiného, pro tehdejší dobu uzavřeného světa, anticipace romantismu pozdního období, rozšířená tonalita.

### **Orchestrální tvorba**

Triumfální symfonie E dur (1853-54)- dedikována císařskému dvoru ve Vídni v dobách naděje na politické uvolnění (citace rakouské císařské hymny v 1., 2.a 4.větě). dnes známá pouze 3.věta Scherzo (v triu stylizace polky).

Symfonické básně ze švédského období: Richard III. (1858, podle W.Shakespeara), Valdštýnův tábor (1858, námět podle Schillera, nejpoblárnější), Hakon Jarl (1861, námět podle A.G.Oehlschägera) - ve své době velmi průbojná a moderní.

Má vlast - cyklus symfonických básní (zde již však skladeb vyššího typu, bez cizí mimohudební předlohy). Vrcholné dílo světové symfonické tvorby, vlastenecký protějšek Libuše. Oslava české vlasti v různých podobách:

Vyšehrad (1874) - bájná minulost

Vltava (1874) - příroda

Šárka (1875) - staročeská pověst

Z českých luhů a hájů (1875) - příroda a člověk v ní

Tábor (1878) - historická minulost

Blaník (1879) - vize slavné národní budoucnosti

Melodické bohatství, stavebná logika, monumentalita, harmonie spíše prostší, klasická, instrumentace neokázalá.

Řada drobných skladeb, například Pochod k slavnostem Shakespearovým (1864), Slavnostní přede hry D dur (1848) a C dur (1868), Pražský karneval (1883, nedokončeno) a další.

Komorní tvorba - bohatá svými vnitřními hodnotami.

Z domoviny (1880) - dvě dua (A dur, g moll) pro housle a klavír, vlastenecký charakter.

Trio g moll (1855) - pod dojmem úmrtí dcery Bedřišky, základní dílo novodobé české komorní hudby.

Smyčcový kvartet č.1 e moll Z mého života (1876) - dílo světového významu, autobiografický odraz intimního života ve světlých i tragických proměnách (zvukový obraz ohluchnutí) při geniálním zachování dokonalé formy.

Smyčcový kvartet č.2 d moll (1882-83) - ideové pokračování Prvního, modernost hudebního myšlení, ve své době nepochopen, obdivoval A.Schönberg.

Klavírní tvorba - základní oblast české klavírní literatury.

Skladby z mládí - (polky Louisina, Jiřinková, Ze studentského života, drobná díla a cykly).

Virtuózní kompozice - koncertní etudy (např. C dur Na břehu mořském z r.1862), skica Macbeth a čarodějnice (1859, harmonicky nejprůbojnější Smetanovo dílo).

#### **Klavírní cykly:**

Sny (1875, známá část V Čechách)

Tři salonní polky (1848-54, slavná polka Fis dur)

Tři polky poetické (1848-54)

Vzpomínky na Čechy ve formě polek (1859-60, nejznámější polka Es dur)

České tance (1877-79, 4 polky 10 lidových tanců: Furiant, Slepíčka, Oves, Medvěď, Cibulíčka, Dupák, Hulán, Obkročák, Sousedská, Skočná) - citace lidových písní, ale osobitá stylizace.

Sborová tvorba - význam zakladatelský, zvláště v oblasti mužských sborů, řada z nich určena novým spolkovým sborům (vlastenecké poslání)

Ženské sbory - cyklus Tři ženské sbory (Má hvězda - Přiletěly vlaštovičky - Západ slunce)

Mužské sbory - Věno, Slavnostní sbor, Rolnická, Píseň na moři, odrodilec, Tři jezdci, Modlitba.

Česká píseň (1878) - kantáta pro smíšený sbor a orchestr na slova Jana z Hvězdy, dodnes často prováděné dílo zvláště spojenými sborovými tělesy.

IV. Zakladatelská a tvůrčí osobnost české hudby a české národní kultury. Světový reprezentant národnosti v hudbě. Syntetik klasicismu a romantismu. Některými politiky a filosofy považován za významnou osobnost formující moderní českou národní identitu (T.G.Masaryk).

#### **5.3.7.2 Tzv. Klasicko-romanticá syntéza**

Důslednější odmítání novoromantické programovosti a těsnější příklon ke klasicismu, zejména Beethovenovu (J.Brahms, částečně A.Dvořák). Preferuje zvláště absolutní hudbu.

##### **5.3.7.2.1 Johannes Brahms**

\* 7.5.1833 Hamburg, + 3.4.1897 Wien

I. Od 14 let jako klavírista. Už od mládí významné kontakty (F.Liszt, J.Joachim, R.Schumann). Od r.1862 trvale ve Vídni - kontakty s významným hudebním vědcem a estetikem Eduardem Hanslickem (1825-1904) a dalšími významnými osobnostmi tehdejšího hudebního života (včetně A.Dvořáka, dirigenta Hanse von Bülow ad).

II. Inspirace: L.v.Beethoven a klasikové, F.Liszt, R.Schumann.

Koncentrace a zjednodušení slohu. Uvedomělé navazování na klasické vzory. Úcta k tradici a láska k lidové písni. Písníová melodika. Bohatě odstupňovaná harmonie (jasná převaha diatoniky - oproti Wagnerově chromatické). Bohatá rytmika. Převaha spíše lyrického tónu. I při velkém stavebním mistrovství jednoduchý styl, plný hluboké citovosti a pevné kázně. Hudba vysoké ušlechtilosti a hluboké moudrosti.

Důsledný zastánce klasické hudební formy - v této době velmi nepopulární trend (považovaný za epigonský). Proto bouřlivé útoky z wagnerovského tábora, který preferoval A.Brucknera (nejvíce v kritických a tiskových referencích H.Wolfa).

III. Těžiště tvorby v instrumentálních formách - nejlépe vyhovují absolutní hudbě bez mimohudebního obsahu, obohacené o romantické instrumentační prostředky.

Symfonie - všechny 4 jsou geniální kompozice.

Č.1 c moll op.68 (1876) navázala na pozdního Beethovena, ale zcela nová originální hudební řeč.

Č.2 D dur op.73 (1877) - radostné "pastorální" ladění, melodičnost.

Č.3 F dur op.90 (1883) - dokonalá výstavba.

Č.4 e moll op.98 (1885) - závažný charakter, kompozičně nejdokonalější (ciacona ve 4.větě).

Koncerty - vedle symfonií nejzávažnější Brahmsova díla. Orchester zcela rovnocenným partnerem sólistovi, často je i v převaze. Díla stejně proslulá jako symfonie.

Koncerty pro klavír č.1d moll op.15 (1854-58) a č.2 B dur op.83 (1881).

Koncert pro housle D dur op.77 (1878).

Dvojkonzert pro housle a violoncello a moll op.102 (1887).

#### **Další orchestrální skladby**

Variace na téma J.Haydna op.56 a (1873) - mistrovské.

Akademická slavnostní předehera op.80 - citace studentských písní Gaudeamus igitur.

Tragická předehera op.81.

Serenády D dur (op.11) a A dur (op.16)

Písně - asi 200, závažného (např. Čtyři vážné zpěvy), prostšího až lidového charakteru. Navázal na F.Schuberta a R.Schumanna.

Sborová tvorba - rozsáhlá a velmi různorodá.

Německé requiem op.45 (1865-68) pro sólový soprán a baryton, sbor, orchestr a varhany - úchvatné niterné dílo neliturgického charakteru (vlastní Brahmsův text sestavený z biblických citátů).

Rapsódie pro alt, mužský sbor a orchestr op.53, Píseň osudu, Rinaldo (kantáta) a další.

Komorní tvorba - rozsáhlá a významná

3 smyčcové kvartety

2 smyčcové kvintety, Kvintet s klarinetem h moll (vynikající), Klavírní kvintet f moll.

Sonáty pro housle (3, slavná č.3 d moll), violoncello (2), klarinet (2, existují i ve violové verzi) s klavírním doprovodem.

Tria (zvláště s dechovými nástroji).

Klavírní tvorba - vynikající, originální svou věcností, neokázalostí (opak F.Liszta) a citovou hloubkou.

Sonáty pro klavír (3) - nejvýznamnější č.3 f moll (beethovenovský styl).

Variace na Händelovo téma - 25 variací a závěrečná fuga, vrchol světové klavírní literatury.

Uherské tance pro čtyřruční klavír (1852-69) - nejoblíbenější Brahmsovo dílo vůbec, zvláště v orchestrální verzi (z 21 zvláště č.5 a 6).

Velké množství drobných skladeb.

### **Varhanní tvorba**

11 varhanních předeher - stylově navazují na J.S.Bacha.

IV. Nejvýznamnější představitel klasicizujícího proudu v romantismu. Považován za Wagnerova antipoda a přímého pokračovatele L.v.Beethovena.

### **5.3.7.2 Antonín Dvořák**

\* 8.9.1841 Nelahozeves u Kralup nad Vltavou, + 1.5.1904 Praha

I. Otec řezníkem. Poměry chudé, vesnické muzikanství. Hudební začátky u Antonína Liehmanna ve Zlonicích, od 16 let na varhanické škole v Praze. Violistou v Komzákově kapele, která později přešla do Prozatímního divadla (tam dirigentem B.Smetana). Od r.1874 varhaníkem u sv.Vojtěcha.

Postupně světový věhlas (pomoc J.Brahmse - vymohl mu státní stipendium, doporučil berlínskému nakladateli F.Simrockovi Moravské dvojzpěvy a další díla. Čestným doktorem universit v Cambridgi /kembriž/ (1890) a v Praze (1891).

Od r.1890 profesorem, později ředitelem pražské konzervatoře (jeho žáky mimo jiné V.Novák, J.Suk, R.Karel, O.Nedbal, J.Fučík). V l.1892-95 ředitelem Národní konzervatoře v New Yorku.

Uznáván a všude vítán (USA, Anglie) jako jeden z největších současných skladatelů světa.

II. Inspirace: původně L.v.Beethoven, F.Schubert, později F.Liszt, R.Wagner, nakonec J.Brahms (osobní přítel), kterého v leckterých rysech překonal svou osobitostí. Rozhodující vliv však české prostředí (lidová hudba, B.Smetana). Tím dosažení vlastní originality.

Proti Smetanově hloubavosti a myslitelství geniální spontánnost a bezprostřednost.

Melodika a invence - nepřeborné bohatství, jeho nejsilnější stránka.

Rytmus - mnohotvárnost a vitalita.

Instrumentace - rovněž nejsilnější stránka, geniální smysl pro orchestrální zvuk a barevnost (vyrostl v ovzduší venkovských kapel).

Celková hudební mluva - prostá, zapamatovatelná, srozumitelná, optimistická a podmanivá (rozdíl od tehdejšího trendu komplikovanosti a pesimismu).

V kompoziční metodě úsilí o klasickou vyváženost, ale často vítězí hluboká citovost, zbožnost, záliba v pohádkových námětech a láska k lidovému zázemí (romantismus).

III. Přehled Dvořákových tvůrčích období:

60. léta: vliv L.v.Beethovena a F.Schuberta.

1870-72: vliv F.Liszta a R.Wagnera (Alfred, 1.verze Krále a uhlíře)

1872-76: vliv B.Smetany, české národní inspirace (Serenáda E dur, Koncert pro klavír, Stabat mater)

1876-78: tzv. "moravské období": inspirace lidovou tematikou a východními tonalitami (Moravské dvojzpěvy a další sbory)

1878-90: tzv. "slovanské období": Dvořák na vrcholu svých sil (Dimitrij, Slovanské tance a rapsódie, Svatá Ludmila, vrcholné symfonie, Koncert pro housle, komorní tvorba)

1892-95: tzv. "americké období": nové podněty "odjinud", pentatonika (Symfonie č.9, Koncert pro violoncello h moll, Americký kvartet, Suita A dur)

1896-1904: závěrečné období: osobitý projev - lyrika, barevnost až impresionistické ladění (pohádkové opery, Erbenovy symfonické básně)

Dvořákovo dílo - na rozdíl od J.Brahmse takřka všechny žánrové oblasti. Těžiště v absolutní hudbě (symfonie, koncerty, komorní hudba), v chrámové hudbě zakladatelský význam, poněkud v pozadí opery a programné hudba (s výjimkou vrcholných titulů!)

Symfonie (9)

Symfonie č.1c moll Zlonické zvony (1865)

Č.2 B dur (1865), č.3 Es dur (1873, premiéru řídil B.Smetana), č.4d moll (1874) - hledání vlastní hudební řeči a výrazu, už ale osobitě dvořákovské prvky

Č.5 F dur op.24 (1875) - již závažné dílo

Č.6 D dur op.60 (1880) - rozjásané dílo "slovanského" charakteru, místo scherza použití furiantu

Č.7 d moll op.70 (1885) - závažné dílo světových parametrů, až brahmsovská závažnost a skladebná monumentalita

Č.8 G dur op.88 (1889) - "nejdvořákovštější!", neobyčejná bohatost invence a instrumentálního mistrovství, někdy nazývaná Anglická

Č.9 e moll Z nového světa op.95 (1893) - nejslavnější, vznik v USA, jedinečná syntéza nových vlivů (černošská a indiánská hudba?) a ryze českého zázemí v mistrovském dvořákovském zpracování. Nejhranější symfonie na světě (vedle Osudové, Nedokončené a Patetické), téma 2.věty (Largo) takřka zlidovělo.

### **Koncerty**

Koncert pro violoncello č.1 A dur (1865) - z raného období.

Koncert pro klavír g moll op.33 (1876) - doceněn až díky významným interpretům (R.Firkušný, F.Maxián st., Sv.Richter, J.Frantz), těžký sólový port upraven Vilémem Kurzem.

Koncert pro housle a moll op.53 (1880) - řazen do světového repertoáru, slovanská zpěvnost, formální uvolněnost.

Koncert pro violoncello h moll (č.2) op.104 (1895) - jedno z nejzávažnějších děl české hudby vůbec, protějšek symfonií, melodická bohatost, citová hloubka (stesk po domově - vznik v USA).

### **Orchestrální skladby**

Slovanské tance op.46 a 72 (1878-1886) - 2 řady po osmi, původně pro klavír na 4 ruce, slavné dílo české hudby, instrumentální virtuosita.

Slovanské rapsodie op.45 (1878) - D dur, g moll, As dur - větší stylizované formy.

Legendy op.59 (1881) - deset skladeb (původně rovněž pro čtyřruční klavír) - lyrický protějšek Slovanských tanců, nádherná invence.

Další známé skladby: Slavnostní pochod (1879), Symfonické variace (1877), Scherzo capriccioso (1883).

Symfonické přehry - malé "symfonické básně":

Můj domov op.62 (1882) - ke hře Feerdinanda Šamberka "J.K.Tyl".

Husistka op.67 (1883) - užití svatováclavského a husitského chorálu

Cyklus s původním názvem "Příroda, Život, Láska: V přírodě op.91 - Karneval op.92 (velmi známá) - Othello op.93 (1891-92).

Symfonické básně - programní protějšek dílu Smetanovu:

Závažný cyklus 4 básní podle Erbenovy Kytice (1896): Vodník op.107, Polednice op.108, Zlatý kolovrat op.109, Holoubek op.110 (překrásný svatební tanec).

Serenády a suity - jedinečné invence a melodická nápaditost:

Serenáda E dur pro smyčce op.22 (1875), Serenáda d moll pro dechy, violoncello a kontrabas op.44 (1878) - menší formy na tradicích klasiků i českých muzikantů.

Česká suita D dur op.39 (1879) - stylizace českých tanců (Furiant).

Suita A dur op.98b (1895) - komponována v USA, originál klavírní, melodická bohatost.

Komorní tvorba - obrovský rozsah:

### **Smyčcový sextet**

Kvintety (5) - nejvýznamnější Klavírní kvintet A dur op.81 (melodická krása, střídající se nálady), známý i Kvintet Es dur op.97 se dvěma violami.

Smyčcové kvartety (13) - nejznámější Es dur Slovanský op.51, C dur op.61, F dur Americký op.96, As dur op.105 a G dur op.106.

Klavírní tria (5) - nejlepší Dumky op.90 (1891).

Skladby pro housle a d.instrumenty - Sonata F dur (1880), Sonatina G dur op.100 (1893-populární, věnována dětem), Mazurek e moll (1879), Romance op.11 (1873), Rondo pro violoncello g moll (1891) a další.

Maličkosti op.47 pro 2 housle, violu a harmonium.

Klavírní tvorba - méně významná, i když obsáhlá:

Humoresky op.101 (slavná č.7 Ges dur), Silhouetty (1879), Poetické nálady op.85 (1889), Thena noc variazioni op.36 (významné).

### **Písňová a sborová tvorba**

Moravské dvojzpěvy op.32 (1876) - první dílo, které Dvořáka proslavilo ve světě, soprán a alt (sólové i sborové) s klavírem, texty lidové, modální melodické a harmonické postupy, známé části: Zajatá, Prsten, Zelenaj se, zelenaj ad.

Cigánské melodie op.55 (1880) - cyklus písní na básně Adolfa Heyduka (slavná píseň Když mne stará matka)

Čtyři písně op.82 - cyklus písní, jedna z nejkrásnějších Kéž duch můj sám

Biblické písně op.99 (1894) na slova žalmů - vrchol světové písňové literatury (známé písně Hospodin jest můj pastýř, Bože, Bože, píseň novou, Při řekách babylonských, Popatřiž na mne ad.) V přírodě op.63 (1882) - cyklus smíšených sborů na básně Vítězslava Háška

Opery (11) - zvláštní místo v tvorbě, většina méně úspěšných (problematická dramatičnost), závěrečné se vyrovnají B.Smetanovi

Alfréd (1870), Král a uhlíř - 2 verze (1871, 1874), Vanda (1875), Tvrdé palice (1874), Šelma sedlák (1877, obě pod vlivem B.Smetany), Dimitrij (1882, zajímavá výstavba).

Jakobín (1888) - obraz českého městečka, nádherná hudební místa (školská scéna, dvojzpěv Jen ve zpěvu), skvělá charakteristika postav.

Čert a Káča (1899) - typický dvořákovský "lidový" styl vyhovující české pohádce.

Rusalka (1900) - vrcholné dílo českého operního repertoáru (text Jaroslav Kvapil), lyrika, melodická bohatost (tématicnost), nové barevné koncepce v instrumentaci s náznaky impresionismu, vedle Prodané nevěsty nejoblíbenější česká opera.

Armida (1903) - velká opera, zatížena příliš symfonickou koncepcí a menší dramatičností, libreto Jaroslav Vrchlický.

Oratoria, kantáty, chrámová hudba - zakladatelský význam, řada skladeb komponována na zahraniční zakázku. Stabat mater op.58 (1877) - na slova středověké sekvence (text Jacopone da Todi), jedno z největších děl 19.století, zbožnost, pokora, vyrovnání se s bolestí (komponováno po úmrtí dětí).

Svatební košila op.69 (1884) - kantáta na text básně K.J.Erbena (z Kytice), dramatický spád, formální přehlednost, melodičnost, zvuková barevnost.

Svatá Ludmila op.71 (1886) - scénické oratorium na text Jaroslava Vrchlického, komponováno pro Anglii, mohutná architektonika, bohatá polyfonie.

Requiem op.89 (1890) - jedna z nejhlubších skladeb tohoto žánru ve světové literatuře, největší a nejsilnější Dvořákovovo dílo vůbec. Zbožnost, smířlivá vyrovnanost se smrtí.

#### **Z dalších děl:**

Mše D dur, Te Deum (monumentalita, jásavost), Žalm 149, kantáta Americký prapor (příležitostná skladba k 400.výročí objevení Ameriky), Hymnus Dědicové Bílé hory (kantáta) a další.

IV. Vedle B.Smetany nový osobitý zjev české hudby, tím rovněž její spoluzakladatel. Nebyl čistým klasikem (novým), proti J.Brahmsovi všestrannější, stylově svobodnější (zájem o novoromantismus a programní hudbu). Vliv na další české skladatelské generace.

### **5.3.8 Národní školy**

#### **5.3.8.1 Ruská hudba druhé poloviny 19.století**

Rozvoj ruského národního umění po napoleonských válkách a zvláště po zrušení nevolnictví carem Alexandrem II. R.1861. Význam ruského realismu (evropská úroveň!) v literatuře (Nikolaj Vasiljevič Gogol, Fjodor Michailovič Dostojevskij, Lev Nikolajevič Tolstoj), v malířství (Ilja Jefimovič Repin), v hudbě (M.P.Musorgskij).

3 směry v ruské hudbě:

- směr kosmopolitní - nutnost těsného příklonu ruské hudby k západní, zvláště německé, národní umění v pozadí, hl.představitel A.G.Rubinštejn.
- mocná hrstka (Mogučaja kučka) - opak.1 směru, boj o nové, typicky ruské umění, vyrůstající z domácího zázemí (lidového, nebo z odjazu M.I.Glinky a A.S.Dargomyžského), neovlivněného západním uměním.

Členy tzv.Balakirevova kroužku skladatelé - amatéři: Milij Balakirev, César Kjuj, Allexandr Borodin, Nikolaj Rimskij-Korsakov, Modest Petrovič Musorgskij. Jejich ideologem a kritikem Vladimír Vasiljevič Stasov (1824-1906).

- syntéza obou směrů - hl. představitel Petr Iljič Čajkovskij.

#### **5.3.8.1.1 Anton Grigorjevič Rubinštejn (1829-1894)**

Pokládán za největšího klavírního virtuóza vedle F.Liszta. Významný organizátor hudebního života (r.1859 založil Ruskou hudební společnost, která se r.1862 zasloužila o založení první ruské konzervatoře v Petrohradě, moskevskou založil r.1866 jeho bratr Nikolaj Rubinštejn).

Z díla nejvýznamnější písně a klavírní skladby. Ostatní tvorba méně známá (6 symfonií, opery Feramos, Démon).

#### **5.3.8.1.2 Alexandr Porfirjevič Borodin (1833-1887)**

Člen Mocné hrstky. Původně lékařem, později vysokoškolským profesorem chemie. Znamení hudebník širokého rozhledu.

Dílo rozsahem nevelké, významem zakladatelské.

Kníže Igor (premiéra 1890) - opera mohutného rozsahu a celonárodního významu. Vlastní libreto podle námětu středověkého ruského eposu Slovo o pluku Igorově, opera vznikala 18 let - nedokončená (dokončil ji N.Rimskij-Korsakov a A.Glazunov). Využití exotických koloritů a příznačných rytmických prvků (populární Polovecké tance).

Symfonie (2, třetí nedokončená) - nejznámější č.2 h moll Bohatýrská, (1876) - základní dílo svého žánru v Rusku.

Ve stepích střední Asie (1880) - orchestrální obraz věnovaný F.Lisztovi, malebná instrumentace. Komorní tvorba (2 smyčcové kvartety A dur a D dur - se slavným Nokturnem), romansy a klavírní skladby.

### **5.3.8.1.3 Modest Petrovič Musorgskij (1839-1881)**

I. Největší skladatel Mocné hrstky a ruské hudby vůbec. Syn neššího šlechtického statkáře. Studia na gardové kadetní škole v Petrohradě, 3 roky v armádě. Úředníkem a další málo významná zaměstnání. Vstup do Balakirevova kroužku. Povahově rozervaný, řada životních krizí, alkohol, předčasná smrt.

II. Inspirační zdroje: M.I.Glinka, A.S.Dargomyžskij, H.Berlioz, F.Liszt, lidová tvorba.

Radikální realismus. Odmítal klasicko-romantický způsob práce. Geniální originalita ve všech hudebních složkách (melodika těžící z výpovědí mluveného slova, smělá originální harmonie). Osobitě svérázná, neuhlazená až syrová hudební mluva.

Národní orientace pod vlivem realistické estetiky novoruské školy a ruských revolučních demokratů. Soucit s trpícím ruským člověkem, schopnost vcítit se do lidské duše (sarkasmus, osobitý humor).

Řada děl nedokončených anebo jen ve skicách, některé dokončili členové hrstky (N.Rimskij-Korsakov).

III. Opery - realistická hudební dramata, zcela nezávislá na Wagnerovi.

Boris Godunov (1874) - základní dílo světové hudební literatury. Libreto autor podle A.S.Puškina, vychází z národní tradice. Realistické historické drama. Skvělé vykreslení postav (Boris), carského i lidového prostředí. Intonace lidového hovorového jazyka, novátorské harmonické myšlení.

Propracované monology i davové scény (korunovace, později smrt Borise, závěrečná scéna pod Krommami ad.). Uváděná ve verzi N.Rimského-Korsakova nebo D.Šostakoviče.

Chovanština (premiéra 1886) - rovněž velké dramatické dílo, melodika poněkud lyričtější. Známa předehra (Svítání na řece Moskvě) - typická ukázka ruské národní hudby.

Řada oper nedokončených a v torzovitém stavu (Soročinskij jarmark, Salambo ad.).

Písně (cca 60) - melodika postavena na slovní deklamaci, závažný a samostatně stylizovaný klavírní doprovod.

Dětská světnička (1868-72), Bez slunce, Písně a tance smrti (1877), řada dalších písní, např. slavná Blecha (1879) na slova Goethova Fausta (satirický charakter).

### **Instrumentální tvorba**

Noc na Lysé hoře (1867) - symfonický obraz progresivní koncepce, předchází hudební vývoj, dokončil N.Rimskij-Korsakov.

Obrázky z výstavy (Kartinky) (1874) - cyklus klavírních skladeb komponovaných pod vlivem výstavy obrazů V.Hartmanna. Drobné hudebně citlivě zpracované náměty (Katakomby, Chatrč baby Jagy, Velká brána kijevská ad.) propojeny Promenádou. Cyklus známější v orchestrální úpravě (nejlepší od M.Ravela).

IV. Nejgeniálnější ruský skladatel. Vliv i na skladatele 20.století (C.Deussy, L.Janáček). Později zastíněn P.I.Čajkovským, který nedosahuje jeho osobitosti a jedinečnosti.

### **5.3.8.1.4 Nikolaj Rimskij-Korsakov (1844-1908)**

I. Syn gubernátora. Kadetská škola - námořním důstojníkem. Hudebně nejvzdělanější člověk Mocné hrstky. R.1871 profesorem skladby a instrumentace na konzervatoři v Petrohradě (tím porušil zásadu amatérismu Mocné hrstky). Jeho žáci: A.K.Glazunov, A.Ljadov, N.N.Mjaskovskij, S.Prokofjev, I.Stravinskij, O.respighi.

II. Inspirace M.I.Glinka, F.Liszt, R.Wagner, ruský folklór, exotika východních kultur (pohádkové, fantastické náměty).

Melodika a rytmika - prvky lidových písní, složité nepravidelné útvary (Východ).

Harmonie - novodobá, vychází ze starých církevních tónin, z modů historické a lidové hudby - archaický charakter.

Instrumentace - největší doména (originální barvitost, využití všech nástrojových skupin).

III. Opery (15) - vynikající díla, bohatě propracovaná, skvělý orchestr, náročná pro interprety (sólisty i orchestr), proto málo provozovaná. Nejznámější:

Sněhurka (1882) - poetická lyrická pohádka podle A.N.Ostrovského, pověst o příchodu jara.

Sadko (1898) - ruská bylina o slavném mořeplavci (známá píseň indického kupce).

Carská nevěsta (1899)

Pohádka o caru Saltanu (1900) - námět A.S.Puškina, populární zvukomalebná pasáž Let čmeláka.

Pověst o neviditelném městě Kitěži a panně Fevronii (1907) - typická ruská pohádka - bylina s námětem z dávnověku.

Zlatý kohoutek (1909) - námět A.S.Puškina, hudebně průbojné dílo (disonantní harmonie, prvky celotónové stupnice), sociální satira namířená proti carství (byla dlouho zakázaná).

### **Symfonická tvorba**

3 symfonie - méně významné, druhá je známá jako suita Antar (1868)

Šadko - méně známá symfonická báseň.

Šeherezáda (1888) - slavná symfonická programní suita komponovaná pod dojmem pohádek Tisíc a jedna noc. Podmanivá náladovost, exotická barvitost, neobyčejné instrumentační bohatství.

Španělské capriccio (1887) - populární orchestrální fantazie s prvky španělských tanců.

Další díla: Ruské velikonoce (předehra), Koncert pro klavír cis moll a další skladby (komorní, vokální) menšího významu.

N.Rimskij-Korsakov instrumentoval, dokončoval a revidoval díla jiných ruských skladatelů (Dargomyžského, Borodina, Musorgského), vytvořil orchestrální suity skoro ze všech svých oper. Napsal hudebně odborná a pedagogická díla (Základy instrumentace, Praktická nauka o harmonii). IV. Jeden z největších instrumentalistů své doby. Zásadní vliv na hudbu 20.století.

### **5.3.8.1.5 Další skladatelé Mocné hrstky**

#### **Milij Alexejevič Balakirev (1837-1910)**

Stál v čele Mocné hrstky. Samouk, avšak skvělý klavírista a dirigent. Skladatelsky méně významný (symfonické básně Tamara, V Čechách, komorní skladby aj.).

#### **César Antonovič Kjuj (1835-1918)**

Vojenský inženýr. Významný kritik. Skladatel spíše epigonského charakteru (cca 200 romasů, klavírní skladby, operní miniatury).

### **5.3.1.6 Petr Iljič Čajkovskij (1840-1893)**

I. Studia u A.Rubinštejna v Petrohradě, později však jako profesor moskevské konzervatoře vůči němu v opozici. První skutečný profesionál v ruské hudbě (existenčně zabezpečen bohatou mecenášskou hraběnkou Naděždou von Meck).

Časté zahraniční cesty (mimo jiné i Praha). Vedle A.Dvořáka (svého přítele) nejoslavovanější slovanský skladatel ve světě. Čestný doktorát cambridgské university.

II. Inspirace: M.I.Glinka, A.S.Dargomyžskij, R.Schumann, F.Chopin, F.Liszt, francouzský a italský romantismus, ruské lidové písně.

Univerzálnost žánrů a druhů.

Bohatá hudebnost, ne vždy důsledný v kompoziční práci.

Melodický lyrismus, až drásavá citovost, melancholie, ale i dramaticky výrazová síla.

Ryzí subjektivismus.

Důrazná rytmika, zastřená harmonie.

Typický reprezentant ruské inteligence druhé poloviny 19.století.

III. Instrumentální tvorba - těžiště Čajkovského díla.

Symfonie (6, sedmá ve skice) - nejslavnější

Č.4 f moll op.36 (1877) - optimistický charakter, zvláště ve 4.větě (variaci na píseň V poli bříza stála).

Č.5 e moll op.64 (1888) - slavné osudové téma prostupuje všemi větami.

Č.6 h moll Patetická op.74 (1893) - vrcholné dílo světové hudby vůbec, beznadějný smutek melancholie - 9 dní po premiéře Čajkovskij zemřel.

Programní symfonie Manfred (1885) - podle námětu G.G.Byrona.

Koncerty - z tří klavírních nejslavnější Koncert pro klavír č.1 b moll op.23 (1875).

Koncert pro housle D dur op.35 (1878) - jedna z nejhranějších skladeb tohoto žánru.

Variace na rokokové téma pro violoncello op.33.

Orchestrální předehry a fantazie - některé velmi populární, např. symfonické předehry - fantazie Bouře op.18 a Romeo a Julie.

Slavnostní předehra (1812) op.49 (zde navíc dechový soubor, výstřely děla, užití carské hymny a Marseillaisy).

Italské capriccio op.45

Symfonická báseň Francesca da Rimini op. 32 a další.

### **Komorní tvorba**

3 smyčcové kvartety - zvláště č.1 D dur op.11 s populární 2.větou Andante cantabile a č.3 es moll op.30 (1876) věnovaný památce českého houslisty Ferdinanda Lauba).

2 klavírní sonáty a klavírní cykly, například populární Měsíce.

Opery - většina méně známých, ale k prvořadým ve světovém měřítku patří:

Eugen Oněgin (1878) - lyrické scény podle A.S.Puškina, skvělé invence, ruský národní charakter (velký monolog Taťány - dopisová scéna).

Piková dáma (1890) - hudební drama rovněž podle A.S.Puškina, vrcholné dílo ruské národní opery, pozoruhodná psychologická výstavba hlavního hrdiny Heřmana.

Z dalších: Mazepa, Čarodějka, Panna Orleánská, Jolanta atd.

Balety - světoznámá díla Labutí jezero (1876), Šípková Růženka (spící krasavice) (1889),

Louskáček (1892, populární Květinový valčík).

Řada písní (přes 70 romansů), církevní skladby (např. Liturgie sv. Jana Zlatoústého).

IV. Nejpopulárnější ruský skladatel vůbec, stojící mezi Rubinstějnovým kosmopolitním směrem a Mocnou hrstkou. Představitel evropskoruské syntézy.

#### **5.3.8.1.7 Alexandr Konstantinovič Glazunov (1865-1936)**

Hlásil se k Mocné hrstce, ale nepatřil už k ní. Žák N. Rimského-Korsakova, ředitel petrohradské konzervatoře. Od r. 1927 až do smrti ve Francii. Melodika ruského charakteru, technická virtuozita. Hlavně instrumentální tvorba (8 symfonií, symfonické básně, koncerty pro housle (známý), klavír a saxofon), komorní díla, zvláště 7 smyčcových kvartetů, populární balet Raymonda (1898), drobné skladby, např. populární koncertní valčíky.

#### **5.3.8.2 Česká hudba 2. poloviny 19. století a počátky slovenské národní hudby**

##### **5.3.8.2.1 Zdeněk Fibich**

\* 21.12.1850 Všebořice (hájovna u Zruče nad Sázavou), +15.10.1900 Praha

I. Otec lesmístrem u knížat Auerspergů. Fibichova studia: gymnázium Vídeň, Praha, konzervatoř Lipsko, Paříž, Mannheim. Skladatel, soukromý učitel, kapelník Prozatímního divadla, dramaturg Národního divadla.

II. Navázal na německý romantismus (R. Schumann, R. Wagner) - romantická baladičnost, přírodní idyličnost.

Silný sklon k subjektivismu, později ale i k Smetanovu národnímu programu. Velké melodické bohatství, barvitá harmonie a instrumentace, menší tektonik než Smetana.

Všestranné vzdělání (literatura, dějiny, malířství, estetika, přírodní vědy) - přátelství s estetikem a hudebním historikem Otakarem Hostinským.

III. Melodramy - zásadní význam pro celou českou hudbu. Navázal na J.A. Bendu (viz 5.2.8.3).

Vlastní přínos: vytvoření nové formy, kde zaznívá mluvené slovo a hudba současně (u Bendy se slovo a hudba až na výjimky střídají) - tím jednolitý hudební tok s využitím prvků symfonické básně a leitmotivů.

Nejznámější koncertní melodramy: Štědrý den (1875), Vodník (1883) - oba na slova K.J. Erbena, Pomsta květin (1877), Hakon (1888) a další, většinou s klavírním doprovodem, Erbenovi instrumentoval.

Hippodamie (1889-91) - velkolepá trilogie celovečerních scénických melodramů na slova Jaroslava Vrchlického: Námluvy Pelopovy, Smír Tantalův, Smrt Hippodamie. Největší Fibichovo dílo, ve svém žánru význam celosvětový. Jednolitý hudební tok, wagnerovská leitmotivická práce. Značně náročné umělecky i provozně.

Opery - vedle melodramů rovněž značný význam. Zastáncem wagnerovského principu. Na rozdíl od B. Smetany kromě domácích předloh náměty ze světové literatury.

Bukovín (1871) - romantická prvotina na libreto K. Sabiny.

Blaník (1877) - libreto E. Krásnohorská, smetanovské vlastenecké motivace.

Nevěsta messinská (1883) - tragická opera podle dramatu F. Schillera na libreto O. Hostinského, vynikající umělecky vyrovnané dílo, barvitě scéně, osobitá melodická invence (Smuteční pochod).

Bouře (1894) - podle stejnojmenné hry W. Shakespeara na libreto J. Vrchlického, zajímavé zvláště lyrické prvky hudební řeči.

Hedy (1896) - zpracování romantického námětu G.G. Byrona, libreto Anežky Schulzové, podobně jako u všech zbývajících.

Sárka (1897) - nejpopulárnější opera, zpracování staré české pověsti, úspěšné spojení wagnerovského principu se smetanovským výrazem.

Pád Arkuna (1898) - dvoudílný celek oper Helga a Dargun, wagnerovská koncepce, významná orchestrální složka (předehra, mezihry).

Orchestrální tvorba - menší význam, i když některá díla velmi populární.

Symfonie č. 1 F dur op. 17 (1883), č. 2 Es dur op. 38 (1892) a č. 3 e moll op. 53 (1898) - vlivy R. Schumanna.

Předehry: Noc na Karlštejně (1886, velmi populární), Komenský (1892, vybudována na původním Komenského chorálu).

Symfonické básně: Othello (1873), Záboj, Slavoj a Luděk (1873), Toman a lesní panna (1875), Bouře (1880), Vesna (1881, dodnes známá), V podvečer (1893, symfonická selanka, výňatek z ní rozšířen v různých úpravách s titulem Poem).

##### **Komorní a vokální tvorba**

2 smyčcové kvartety, řada písní, klavírní cykly (Z hor, Malířské studie, Nálady, dojmy a upomínky).

Jarní romance op. 23 (1880) - zdařilá a dodnes populární kantáta na slova J. Vrchlického.

Mužské a ženské sbory, Mše F dur a další skladby.

IV. Vedle B. Smetany a A. Dvořáka nejvýznamnější představitel zakladatelské generace české národní hudby. První ryze romantický umělec v české hudbě. Stylově nedosáhl Smetanovy progresivity (vliv Schumannovy generace). Vedle domácích mnohem více využívá cizích námětů. Zakladatelský význam v oblasti melodramu.

##### **5.3.8.2.2 Další osobnosti tohoto období**



Vilém Blodek (1834-1874) - velmi talentovaný skladatel, ale předčasně zemřel. Populární opera o jednom dějství V studni (vlivy Prodané nevěsty, premiéra roku 1867, ale osobitě invence - známé intermezzo Východ měsíce). Koncert pro flétnu D dur a další skladby.

Karel Bendl (1838-1897) - skladatel mužských sborů (Svoji k svému), oper (Lejla, Starý ženich), kantáty, písní aj. Dlouholetý sbormistr pražského Hlaholu.

Karel Šebor (1843-1903) - převážně operní skladatel, např. Templáři na Moravě (1865, neúspěšný konkurent Smetanovým Braniborům v Harrachově soutěži), Zmařená svatba (1879) ad.

Jindřich Káan z Albestu (1853-1926) - klavírní virtuoz, skladatel a pedagog (od roku 1906 ředitelem pražské konzervatoře).

Karel Kovařovic (1862-1920) - autor oper Psohlavci (1898, popularitou dosahovala Smetanových oper), Na Starém bělidle ad. Přední šéf opery Národního divadla.

Jindřich Jindřich (1876-1967) - chodský skladatel a sběratel lidových písní (osmidílný Chodský zpěvník).

### **5.3.8.2.3 Český hudební život a hudební věda**

Velký rozvoj interpretačního umění vrcholící na přelomu století "zlatým věkem".

#### **Pěvci:**

Emma Destinová (1878-1930) - první světová sopranistka, slavná i v USA, umělecká partnerka Enrica Carusa.

Karel Burian (1870-1924) - hrdinný tenorista wagnerovského rozměru.

Otakar Mařák (1872-1939) - lyrický tenorista, klasický představitel smetanovských rolí.

Emil Burian (1876-1926) - přední barytonista, bratr Karla B., otec E.F.B.

Pěvecké sbory: velký vlastenecký význam pěveckých sborů (pražský a plzeňský Hlahol, brněnská Beseda, pardubický Pernštýn a Ludmila a další).

Národní divadlo - nejprve představení v Prozatímním divadle (1862), 16.5.1868 základní kámen k Národnímu divadlu (v ten den v Novoměstském divadle premiéra Smetanova Dalibora), 11.6.1881 - slavnostní otevření (Smetanova Libuše), 18.11.1883 - druhé otevření (po požáru r.1881).

Premiéry českých oper. Dirigentské osobnosti: Adolf Čech (premiéry Smetanových oper, slavný zájezd divadla do Vídně se Smetanovými operami r.1892), Karel Kovařovic (od r.1900, první slavná éra české opery).

Česká filharmonie - první koncert 4.1.1896 dirigoval A.Dvořák. Původně spolkový orchestr vzniklý po neúspěšné stávce orchestru Národního divadla, od r.1901 samostatný orchestr. Prvním dirigentem Ludvík Čelanský (v l.1901-19) a Vilém Zemánek

České kvarteto (1891-1933) - slavný komorní soubor světové úrovně, vznikl původně z posluchačů konzervatoře. Obsazení: 1.housle - Karel Hoffmann (1872-1936), 2.housle - Josef Suk (1874-1935), viola - Oskar Nedbal (1874-1930), později Jiří Herold (1875-1934), violoncello - Otto Berger (1873-97), později Hanuš Wihan (1855-1920), nakonec Ladislav Zelenka (1881-1957).

Houslisté světového jména: František Ondříček (1857-1922), Jan Kubelík (1880-1940), Jaroslav Kocián (1883-1950), klavírista Jan Heřman (1886-1946), varhaník Bedřich Antonín Wiedermann (1883-1951).

Hudební teoretikové: Otakar Hostinský (1847-1910, historie, estetika), Zdeněk Skuherský (1830-92, teorie), Karel Stecker (1861-1918, dějiny hudby, kontrapunkt) a další.

### **5.3.8.2.4 Slovensko**

Hudební vývoj za Čechami opožděn. Vlivy romantismu, zvýšený zájem o slovenskou lidovou tvorbu. První osobnosti: Ján Levoslav Bella (1843-1936) - již prvky novoromantismu (vliv R.Schumanna a F.Liszta). Symfonická báseň Osud, opera Kovář Wieland (1926, první slovenská opera, libreto O.Schlemm podle R.Wagnera), dodnes známá slavnostní předehra Es dur.

Mikuláš Schneider-Trnavský (1881-1958) - písňová a sborová tvorba.

Mikuláš Moyzes (1872-1934) - orchestrální a komorní skladby, otec A.Moyzese.

Viliam Figuš-Bystrý (1875-1937) - písně, sbory, instrumentální tvorba, opera Detvan (1828) ad.

### **5.3.8.3 Další národní školy**

#### **5.3.8.3.1 Norsko**

##### **Johann Severin Svendsen (1840-1911)**

Skladatel, houslový virtuóz a dirigent. Symfonie (2) a koncerty. Nejpopulárnější Romance pro housle G dur.

##### **Edvard Hagerup Grieg (1843-1907)**

Nejslavnější norský skladatel světového významu. Studia v Lipsku. Lyrik, mistr miniatur (písně, drobné klavírní skladby). Národní charakter melodiky, citlivá a nápaditá harmonie.

Nejvýznamnější díla: scénické hudby k dramatům Henrika Ibsena Peer Gynt (1876, vytvořeny 2 suity, např. části V jeskyni krále hor, Solvejžina píseň ad.). Bjonstjerna Bjornsona Sigur Jorsalfar (známý Holdovací pochod),

Klavírní Lyrické kusy (10 sešitů z let 1867-1901), houslové sonáty, violoncellová sonáta, Norské tance, Symfonické tance, Koncert pro klavír a moll op.16 (1868 - nejceněnější dílo).

#### **5.3.8.3.2 Polsko**

##### **Stanislaw Moniuszko (1819-1872)**

Skutečný zakladatel polské národní hudby (Chopin většinu života v cizině). Autor národních oper Halka, Strašný dvůr a dalších děl.

#### **Henryk Wieniawski (1835-1880)**

Významný houslista a skladatel houslových skladeb. Koncerty (zvláště č.2 d moll op.22) a drobné skladby (fantazie, mazurky, romance ad.).

#### **5.3.8.3.3 Maďarsko**

##### **Ferenc Erkel (1810-1893)**

Zakladatelská osobnost (Liszt v Maďarsku trvale nežil). Zakladatel maďarské národní opery a hudební akademie. 8 oper (László Hunyadi, Bánk bán).

#### **5.3.8.3.4 Německo druhé poloviny 19.století**

##### **5.3.8.3.4.1 Novoněmecká škola**

Nejprogresivnější, rozvíjející směr lisztovsko-wagnerovský. Nejznámější osobnosti:

Peter Cornelius (1824-1875) - známá komická opera Lazebník bagdáský (1858), písňové cykly.

Hans von Bülow (1830-1894) - nebyl skladatelem, ale věhlasným světovým dirigentem, první umělecký šéf proslulých Berlínských filharmoniků.

##### **5.3.8.3.4.2 Lipská škola**

Věrná tradici schumannovsko-mendelssohnovské. Hlavní osobnost Ferdinand Hiller (1811-1885) - autor zvláště klavírních a písňových skladeb.

##### **5.3.8.3.4.3 Berlínská škola**

Nejméně progresivní, hlavním představitelem slavný houslista Joseph Joachim (1831-1907).

Max Bruch (1838-1920) - bohatá invence. Koncert pro housle č.1 g moll op.26 (1868) - jeden z nejpůvodnějších ve svém žánru.

##### **5.3.8.3.4.4 Další skladatelé**

(většinou operní, jejich díla dodnes populární)

Hans Pfitzner (1869-1949) - opera Paŕestrina (1917).

Engelbert Humperdinck (1854-1921) - opera Hánsel und Gretel (1893, v českém provedení Perníková chaloupka).

Karl Goldmark (1830-1915) - rakouský skladatel maďarského původu, opera Královna ze Sáby (1875, progresivní prvky v instrumentaci - impresionistický charakter).

#### **5.3.9 Pozdní romantismus**

##### **5.3.9.1 Německo a Rakousko**

###### **Hugo Wolf (1860-1930)**

Rakouský skladatel, jeden z největších zjevů písňové tvorby (vyšel z R.Schumanna, F.Liszta a R.Wagnera, ostře proti J.Brahmsovi (veřejně, v tisku).

Prokomponovanost, jednotlivosť hudební řeči.

Z díla:

Písňe (cca 300, na slova E.Mórika, J.W.Goetha, Michelangella), známé písňové cykly Španělský zpěvník (1890), Italský zpěvník (1890-96).

Italská serenáda (pro smyčcový kvartet nebo smyčcový orchestr).

###### **Max Reger (1873-1916)**

I. Německý skladatel, varhaník a pedagog.

II. Inspirace v novoromantismu, ale od programní hudby příklon k absolutní, uplatňování forem klasicismu a baroka. Vlivy J.S.Bacha aj.Brahmse. Složitá polyfonie, bohatá chromatika.

III. Varhanní tvorba - nejvýznamnější (např. varhanní sonáty fis moll, d moll, Fantazie a fuga na téma Bach).

Orchestrální tvorba (např. variace na téma W.A.Mozarta, J.A.Hillera, suity, symfonické básně ad.).

Komorní tvorba (Smyčcové a klavírní kvartety a kvintety, 11 sólových houslových sonát).

Sborová tvorba - méně významné.

IV. Renaissance starých forem (passacaglia, fuga, variace ad.). Vliv na moderní hudbu (A.Berg, P.Hindemith).

###### **Eugen d'Albert (1864-1932)**

Německý skladatel a klavírista. V operní tvorbě přenesení italského verismu (viz odd.5.3.9.51) do powagnerovské německé opery (z 20 oper nejvýznamnější Nížina z r.1903).

##### **5.3.9.2 Francie**

###### **Charles Camille Saint-Saéns /sen sáns/ (1835-1921)**

Do určité míry eklektik (zpočátku vliv F.Liszta), ale hudba velmi hodnotná: uhlazenost, lahodná melodika, formální propracovanost.

Opery - z dvanácti dodnes stále populární Samson a Dalida (1877).

Symfonie - z pěti dnes často uváděná č.3 c moll Varhanní (se sólovými varhanami).

Symfonické básně - např. Tanec kostlivců (Dance macabre) op.40 (1875).

Koncerty - 5 klavírních, 3 houslové, 2 violoncellové (z nich známý č.1 a moll).

Komorní a vokální skladby a řada drobných skladeb, mimo jiné populární suita pro dva klavíry a malý orchestr Karneval zvířat (1886, velká zoologická fantazie, některé její části, např. Labuť, jeho nejpůvodnější skladby vůbec).

### **Eduard Lalo (1823-1892)**

Francouz španělského původu (má vliv na jeho hudební řeč).

Z díla nejznámější Španělská symfonie pro housle (1875), Koncert pro violoncello, opera Le Roi d'Ys a další.

### **Léo Delibes /lib/ (1836-1891)**

Autor komických oper Lakmé, Král to řekl ad. Mnohem větší úspěch však jeho balety Coppélia (1870, slavný valčík) a Sylvia - půvabná melodičnost, elegance.

### **Charles-Maria Widor (1844-1937)**

Varhaník a skladatel (nástupce C.Francka). Nový žánr pro sólové varhany - tzv. varhanní symfonie (z 5.symfonie slavná Toccata).

### **Emanuel Chabrier /šabrie/ (1841-1894)**

Předchůdce francouzské moderní hudby (vliv na C.Debussyho a M.Ravela). Originální styl, španělské intonace, zvukové výboje. Slavná orchestrální rapsodie España (1883).

### **Vincent d'Indy /dendy/ (1851-1931)**

Autor 4 symfonií, např. č.1 na téma písně francouzských horalů pro klavír a orchestr, symfonických básní (Valdštejnská tragédie, z ní známá Valdštějnova smrt), variace Istar a dalších děl.

### **Ernest Chausson /šósén/ (1855-1899)**

Autor symfonie, koncertů, komorních skladeb, známá skladba Poème pro housle.

### **Jules Émile Massenet /sne/ (1842-1912)**

Nejúspěšnější reprezentant francouzské lyrické opery přelomu 19.a 20.století. Vlivy G.Meyerbeera a Ch.Gounoda. Melodičnost a elegance hudby, barevná instrumentace.

Nejznámější opery: Manon (1884), Werther (1892).

### **Gustave Charpentier /šarpantije/ (1860-1956)**

Tvůrce známé opery Luisa (použito nápěvů mluvy).

### **Gabriel Fauré /foré/ (1845-1924)**

Skladatel, varhaník a pedagog (žák C.Saint-Saëns). Protipól C.Francka. Hudební řeč romanticky zabarvená, jemná melodická invence, smysl pro citlivou barevnou výraznost a celkovou lyričnost hudebního projevu (byl mimo jiné učitelem M.Ravela).

Nejznámější díla: Sonáta pro housle A dur, suita z hudby k Maeterlinckově dramatu Pelléas a Mélisanda, Requiem (vynikající dílo citové hloubky) ad.

### **5.3.9.3 Rusko**

Tvorba koncem 19.století již podstatně nerozšířila průměrný odkaz největších ruských romantiků.

### **Sergej Ivanovič Tanějev (1856-1915)**

Záliba v absolutních hudebních formách a kontrastu. 4.symfonie, vokální a komorní skladby.

### **Anatolij Konstantinovič Ljadov (1855-1914)**

Ovlivněn ruskými lidovými prvky, M.Glinkou a M.A.Balakirevem. Orientován spíše na programní hudbu - symfonické obrazy Baba Jaga, Začarované jezero, Kikimora (zde už určité vlivy impresionismu).

### **Sergej Vasiljevič Rachmaninov (1873-1943)**

Skladatel a klavírní virtuóz. Působil v Moskvě a Drážďanech, po r.1917 v Paříži a od r.1935 v USA. Silně inspirován P.I.Čajkovským. Později typ spíše kosmopolitní.

Klavírní tvorba - 4 klavírní koncerty (nejlepší č.2 c moll op.18a č.3 d moll op.30). Rapsodie na Paganiniho téma pro klavír a orchestr op.43 (1934), etudy, preludia (nejslavnější cis moll).

Symfonická tvorba - 3 symfonie, symfonická báseň Ostrov mrtvých (1909).

Písňová a sborová tvorba - například Nešpory (Noční bdění) pro smíšený sbor.

### **Ruský hudební život**

Centrem konzervatoře v Moskvě a Petrohradě. Operní scény (v Moskvě Bolšoj těatr) tamtéž.

Z dirigentů nejznámější Sergej Kusevickij (1874-1951, původně kontrabasista, autor Koncertu pro kontrabas, později slavný dirigent žijící od r.1920 v USA, šéf Bostonského symfonického orchestru).

Z pěvců legendární basbarytonista Fjodor Šaljapin (1873-1938, známý po celém světě, od r.1908 žil většinou v Paříži).

### **5.3.9.4 Skandinávie**

### **Christian Sinding (1856-1941)**

Norský skladatel. Symfonie (3) a koncerty málo známé. Řada komorních klavírních skladeb (Rašení jara - jedna z nejpopulárnějších na světě).

### **Jean Sibelius (1865-1957)**

Hlavní reprezentant finské hudby. Uznáván dodnes na celém světě. U nás nedoceněn. Syntéza lidových a mytologických prvků a světového romantismu, později i vliv impresionismu. Nejvíce děl z přelomu století.

7 symfonií (nejčastěji hrané č.1 e moll op.39, č.2 D dur op.43 a č.5 Es dur op.82).

Koncert pro housle d moll op.47 (slavný).

Symfonické básně Finlandia op.26 (7) (1899, finské vlastenecké dílo), 4 legendy z cyklu Kalevala (nejznámější Labuť tuonelská op.22/3, Tapiola).

Scénické hudby Karelia (známý Valse triste), Pelléas a Mélisanda a Bouře, komorní a vokální díla.

#### **5.3.9.5 Italská opera na přelomu století**

Vychází z italské operní tradice, z novoromantismu (jisté vlivy wagnerovské), ale ovlivňována už také impresionismem. Hlavní zásady: bel canto, citlivá, barvitá efektní instrumentace, nové slohové prvky evropské hudby (celotónová stupnice, exotismy), orchestr rovnocenný s pěveckými party.

##### **5.3.9.5.1 Verismus (italsky vero = pravda)**

Snaha o uvedení syrové reality na operní scénu, paralela s naturalismem v literatuře. Působivé náměty ze současnosti, úsilí obnažit prvky náruživosti, volného života, anarchie, zločinnost apod.

Zaměření na silný účinek (naléhavá jednoduchá melodika, živelná rytmika, efekt).

Určitým předstupněm (přípravou): Carmen G. Bizeta (viz odd.5.3.6.2.3).

##### **Hlavní díla veristické opery:**

Pietro Mascagni (1863-1945) - Sedlák kavalír (1890)

Ruggiero Leoncavallo (1858-1919) - Komediant (1892).

Dodnes trvalá díla světového repertoáru.

##### **5.3.9.5.2 Giacomo Puccini (1858-1924)**

Vedle G. Verdiho největší představitel italské národní opery. Mezi nimi však velké rozdíly:

Verdi = heroismus, etický patos, dramatismus.

Puccini = mistrovská zpracování malých příběhů ze života, nevšední divadelní účinnost. Jeden z největších mistrů efektní barvitě instrumentace.

Dvanáct oper - všechny většinou světově známé:

Manon Lescaut (1893), Bohéma (1896), Tosca (1900), Madame Butterfly (1904), Děvče ze zlatého západu (1910), triptych jednoaktovek Plášť, Sestra Angelika, Gianni Schicchi /skiki/ (1918), Turandot (1924).

Svým uměním a osobností Puccini překonal verismus, jehož hudební řeč sdílel (často je nepřesně považován za jeho hlavního představitele).

#### **5.3.10 Vývoj operety**

##### **5.3.10.1 Definice, geneze**

Opereta - hudebně jevištní forma s mluvenými dialogy, se snadnou až líbivou melodikou a nekomplicovaným a srozumitelným dějem.

Vznik v 19. století z francouzské komické opery. Předchůdci: ve Francii vaudevill, v Anglii ballad opera, v Německu singspiel (viz.5.2.3.1). Největší zásluhu na vzniku J. Offenbach (viz odd.5.3.6.2.2).

Vedle francouzské operaty největší význam opereta vídeňská, zvláště zásluhou rodiny Straussů, zároveň přinesla typickou taneční formu - valčík.

##### **5.3.10.2 Johann Strauss syn (1825-1899)**

Vrcholný představitel vídeňské operety a valčíku. Světová kariéra a sláva. Dodnes považován za nejlepšího skladatele tzv. velkého populáru.

Operety - např. Netopýr (1874), Cikánský baron (1885).

Valčíky (přes 100) - např. Na krásném modrém Dunaji (1867), Povídky z Vídeňského lesa (1868), Víno, ženy a zpěv (1869), Císařský valčík (1889).

Velké množství drobných populárních skladeb (Anenská polka, Trič-trač polka ad.).

##### **5.3.10.3 Další významní představitelé**

Vídeň:

Franz von Suppé (1819-1895) - Básník a sedlák, Lehká kavalérie ad.

Karl Millócker (1842-1899) - Žebravý student

Franz Lehár (1870-1948) - Veselá vdova, Země úsměvů, Paganini ad.

Emerich Kálmán (1882-1953) (Maďar) - Čardášová princezna, Hraběnka Marica ad.

Čechy:

Oskar Nedbal (1874-1930) Polská krev (1913), Cudná Barbora, Vinobraní.

Proslaven však rovněž svými balety: Z pohádky do pohádky (1908), Pohádka o Honzovi (1902), Princezna Hyacinta (1911) ad.

Rudolf Friml (1879-1972) - od r. 1906 v USA. Rose Marie, Král tuláků ad.

## **6. Nejnovější období dějin hudby (1900 - do současnosti)**

### **[6.1 Hudba 1.poloviny 20.století \(1900-1945\)](#)**

#### **[6.2. Hudba 2.poloviny 20.století 1945-1990](#)**

## **6.1. Hudba 1.poloviny 20.století (1900-1945)**

### **6.1.1 Úvod**

Přelom 19.a 20.století = výrazný předěl ve vývoji hudebního myšlení, tím předěl i v celé hudební historii. Systematika příčin změn a nového vývoje hudby ve 20.století velmi složitá a diskutabilní s možností mnoha pohledů a různých úhlů. Nutno brát v úvahu vzájemnou propojenost jednotlivých stylů, eventuelně kompozičních technik. Nelze naopak připustit jejich vzájemnou izolovanost a snahu systematizovat za každou cenu! Systematika následujících textů je proto pouze jedním z mnoha možných názorů a pohledů, který nikdy nemůže být zcela přesný, vyčerpávající a definitivní.

### **Významné události v oblasti vědy a kultury počátkem 20.století:**

r.1900 - Sigmund Freud (1856-1939): Výklad o snu

r.1905 - Albert Einstein (1879-1955): Zvláštní teorie relativity (na počátku 1.světové války obecná teorie)

r.1903 - bratři Wrightové /ajt/: první let na motorovém letounu

r.1908 - Pablo Picasso (1881-1973): první kubistická plátna

r.1911 - vznik Kandinského malířské skupiny "Der blaue Reiter" v mnichově

r.1913 - Franz Kafka (1833-1924): první povídky

Všeobecně v kultuře: boj proti všemu starému, touha po všem moderním, které ostře reaguje na dosavadní vývoj umění a neguje jej. Revoluce ve všech výrazových prostředcích.

### **6.1.2 Formování hudebního vývoje v novém století**

Už koncem 19.století překonání romantického hudebního myšlení. V prvních dvou desetiletích otevírání nových možností, cest a smělých projektů. V dalších desetiletích zklidnění, melodičtější zkoumání jednotlivých podnětů. Z mnoha nových směrů nejdůležitější:

- Doznívající romantismus (R.Strauss, G.Mahler, A.Skrjabin, viz odd.6.1.3)
- Impresionismus (C.Deussy, M.Ravel, M.d.Falla, viz odd.6.1.4)
- Expresionismus - výraz vnitřních stavů moderního člověka, jeho osamělosti v bouřlivém světě techniky a civilizace, tragiky života (nejvíce v dílech A.Schónberga a A.Berga, viz odd.6.1.7)
- Dodekafonie (A.Schónberg, A.Berg, viz kapitola Druhá vídeňská škola, odd.6.1.7 a v příloze Přehled skladebných principů odd.7.3.2.2)
- Stile barbaro, tzv. neoprimitivismus - živelná hudba s významnými rytmy, zjednodušenou melodií a harmonií a syrovými barvami, pod vlivem dobových představ o hudbě dávných národů, protest proti romantické přecitlivělosti, impresionistické zjemnělosti a expresionistickému pesimismu (prolíná tvorbou mnoha autorů, zvl.I.Stravinského, B.Bartóka, C.Orffa, S.Prokofjeva a dalších)
- Neoklasicismus - využívá forem klasicismu a baroka za účelem přiblížení se k širokým posluchačským vrstvám, zcela nová hudební řeč se zjednodušujícím výrazem, jiskřivý vtípem, protiváha k stále složitějším prostředkům doznívajícího romantismu a expresionismu (rovněž mnoho autorů, nejvýrazněji u Pařížské šestky, Rusů, ale i B.Martinů, B.Brittena a dalších)
- Tzv. nová věcnost - důraz na ryze neprogramní antiromantický hudební projev, cílem pevná rozumová hudební konstrukce a maximální potlačení citové složky, zřetel k polyfonii a rytmické motoričnosti, slohová orientace na neoklasicismus (P-Hindemith)

Snahy o vyjádření nové doby novými zvukovými prostředky použitím běžných hudebních nástrojů (A.Honegger: Pacific 231, B.Martinů: Half-time), ale i nových (předzvěst elektroakustické hudby, například Martenotovy vlny = klávesový elektronický nástroj z r.1928 s možnostmi zvláštního vibrata). Bohaté využívání prvků folkloru evropského i mimoevropských kultur. Zžitkování jazzu a nově vznikající populární hudby.

### **6.1.3 Doznívající romantismus**

Snaha hledat nové prostředky a možnosti směru, který se na přelomu století jeví jako zcela vyčerpaný a do budoucna neperspektivní. Střídatě úspěšné pokusy v harmonických výbojích (složitostí ústí do atonality), v oblasti forem a instrumentace (velké rozměry vedoucí často k samoučelnosti). Velmi zlé prognózy životnosti potvrzeny částečně, v případě tvorby R. Strausse a G. Mahlera naopak naprosto nesplněny.

#### **6.1.3.1 Richard Strauss**

\* 11.6.1864 Múnchen, + 9.9.1949 Garmisch

I. Studia: u otce (vynikajícího hornisty), u F.W. Mayera a A. Rittera. Významná dirigentská dráha: Meiningen, Mnichov, Výmar, Berlín, Vídeň (v čele opery). Profesorem Akademie umění v Berlíně. Největší úspěch v letech 1900-1920, po r.1945 vyloučen z Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu ISCM (za války byl šéfem Říšské hudební komory). Zbytek života v ústraní ve Švýcarsku.

II. Inspirační zdroje: F. Mendelssohn-Bartholdy, J. Brahms, F. Liszt (symfonické básně), R. Wagner (opery). Melodika velmi efektivní a bohatá. Harmonie a instrumentace - velmi mistrovské a vynalézavé, technicky precizní, přispívají k strhujícímu výrazu, mimořádně velký orchestr se zvláštními nástroji (basetové rohy, kravské zvonce, bouře, bič), ale geniální schopnost využití i komorního obsazení (Měšťák šlechticem, Ariadna na Naxu ad.).

III. Symfonické básně - navazují na H. Berlioz a F. Liszta, důmyslná forma (sonátová, rondová, variační), virtuózní instrumentace. Inspirace náměty literárně-filozofickými nebo vlastními.

Don Juan (1889, podle N. Lenaua),

Smrt a vykoupení (1890, Ritter), Enšpíglova šibalství (1895, nejznámější, zvuková barvitost, sarkastický humor),

Tak pravil Zarathustra (1896, F. Nietzsche, v úvodu známé fanfáry), Don Quijote (1897), Život hrdinův (1898).

Programní symfonie - rozsáhlá náročná díla:

Sinfonia domestica (1903)

Alpská symfonie (1915, velkolepý obraz zdolávání alpského vrcholu, včetně různých přírodních proměn, bouře apod.).

Z dalších děl: orchestrální suita Měšťák šlechticem (1912, podle Moliéra), Metamorfózy pro 23 smyčců (1945, v závěru citace Beethovenovy Eroicy), dva koncerty pro lesní roh, koncert pro hoboj ad.

Opery - přetváření wagnerovského ideálu hudebního dramatu (vzdal se filozofického symbolismu R. Wagnera, drama však rovněž nadřazuje. Úsilí o srozumitelnost zpívaného textu při obrovském zvuku orchestru. Hýřivé zvukové barvy, odvážná harmonie na hranici tonality.

Salome (1905, námět O. Wilde) - jedno z největších děl po R. Wagnerovi, hudební drama s psychoanalytickými snahami (smyslnost, erotická vášeň).

Elektra (1909, libreto H. v. Hofmannsthal podle Sofokla) - podobně jako "Salome" jednolitý hudební tok o 1 dějství.

Růžový kavalír (1911, H. v. Hofmannsthal) - hudební komedie s námětem z období tereziánského rokoka, geniální stylizace vídeňského valčíku.

Další operní díla (vesměs rovněž zajímavá, orientovaná na mistrovské dialogy, technicky velmi náročná): Ariadna na Naxu, Mlčenlivá žena, Arabella, Capriccio, Žena bez stínu ad.

#### **Vokální a komorní tvorba**

150 písní na slova J. W. Goetha, F. Rückerta (nádherný cyklus Čtyři poslední písně), sbory, skladby pro komorní soubory (dechová Serenáda z mládí ad.), příležitostné skladby.

Revidoval Berliozovu nauku o instrumentaci.

IV. Vrcholný zjev německé hudby na přelomu století. Poslední velký představitel pozdního romantismu. Vliv na další vývoj evropské hudby.

#### **6.1.3.2 Gustav Mahler**

\* 7.7.1860 Kaliště (u Humpolce), + 18.5.1911 Wien

I. Původem rakouský Žid, v mládí život v českém prostředí (gymnázium v Jihlavě a Praze). Další studia: konzervatoř a univerzita ve Vídni. Dirigentská dráha - jeden z největších dirigentů své doby (Halle, Lublaň, Olomouc, Praha, Lipsko, zde asistentem slavného Arthura Nikische, uměleckým ředitelem a šéfem oper v Budapešti, Hamburku a ve Vídni, od r.1907 v USA - Metropolitní opera, filharmonické koncerty). Jako dirigent pozvedl Vídeňskou operu na špičkovou světovou úroveň, uváděl i české opery ("Dalibor" ad.).

II. Inspirační zdroje: L. v. Beethoven, A. Bruckner.

Forma - velmi obohatil a rozšířil schéma symfonie (většina z nich celovečerních, některé vícevěté), někdy určitá nejednostnost.

Melodika - vedle posvátných až hymnických intonací lidové nápěvy, často úmyslná trivialita (smuteční pochody, groteskní epizody).

Rytmika - často odvozená z tance (zvláště ländleru) a pochodu.

Instrumentace - velmi cenné nové prvky, využití neobvyklých nástrojových barev, mimořádná pozornost zvukomalbě. Zařazení vokální složky do 4 symfonií (č.2, 3, 4, 8).

Svou introvertností naprostý opak Straussovy dokonalé a někdy okázalé virtuozity. Humanismus, pesimismus, filozofická hloubavost, kontrasty nálad, víra, rezignace.

III. Symfonie - jádro jeho tvorby:

Č.1 D dur , zvaná Titan (1888) - nejhranější, poměrně klasických rozměrů

Č.2 c moll Vzkříšení (1894) - celovečerní, pro sólový alt, soprán a smíšený sbor na texty ze sbírky Des Knaben Wunderhorn (Chlapcův kouzelný roh), vrcholí mohutným hymnem F.G.Klopstocka.

Č.3 d moll (1896) - celovečerní, pro sólový alt a ženský sbor, nádherné lyrické pasáže (např. poslední 6.věta Co mi vyprávěla láska).

Č.4 G dur (1900) - pro sólový soprán ve 4.větě (na text sbírky viz.2.symfonie), optimistické ladění.

Č.5 D dur (1902, slavné Adagietto 5.věty(, č.6 a moll Tragická (1904), č.7 e moll (1905, premiéru řídil skladatel v Praze) - všechna tři mohutná celovečerní díla bez vokální složky, většinou pesimistický charakter.

Č.8 Es dur Symphonie der Tausend (Symfonie tisíců, 1907) - celovečerní pro 8 sólistů, chlapecký a 2 smíšené sbory, varhany a orchestr na texty svatodušního hymnu Veni creator Spiritus a závěru 2.dílu Goethova Fausta. Jedno z nejmohutnějších děl světové tvorby.

Č.9 D dur (1910) - celovečerní, bez vokální složky, velká citová hloubka.

Č.10 Fis dur - Mahler zkomponoval jen úvodní Adagio, dílo později dokončili do celovečerní podoby D.Cooke a B.Goldschmidt.

### **Vokální hudba**

Píseň o zemi (1908) - hodinové vokální dílo pro alt, tenor a orchestr (texty čínských básníků), jedno z nejniternějších a citově nejhlubších z celé Mahlerovy tvorby.

Slavné písňové cykly - Písně potulného tovaryše (1884, text Des Knaben Wunderhorn), Písně o mrtvých dětech (1902, F.Rückert) - pro střední hlas a klavír nebo orchestr, nejtypičtější ukázky Mahlerovy citovosti a filozofie.

IV. Poslední velký představitel vídeňské romantické školy. Individuální svou uzavřeností a náladovou různorodostí. Vliv na hudbu 20.století (u nás například na J.B.Foerstera, O.Ostrčila a další).

### **6.1.3.3 Alexandr Nikolajevič Skrjabin (1872-1915)**

I. Ruský skladatel a klavírní virtuóz (v mnoha zemích světa), profesor moskevské konzervatoře.

II. Mimořádné tvůrčí nadání a mistrovství. Inspirační zdroje: F.Chopin (zvláště v klavíru), F.Liszt, R.Wagner, pozdní romantismus, impresionismus (C.Debussy), v pozdější době i blízko expresionismu.

Melodika a harmonie - bohatá chromatika, vytvoření systému založeného na kvartových intervalech a sedmistupňové akordice - tzv. Skrjabinův akord (viz. Přehled skladebných principů 20.století, 7.2.).

Rytmika - polyrytmičnost.

Instrumentace a jiné prostředky - orchestr obrovského obsazení, úsilí o dosažení nových barevných efektů, snaha o spojení hudby s vizuálními barevnými dojmy a o syntézu všech umění (Prometheus).

Velmi složitá osobnost v životních názorech a filozofii (F.Nietsche a další němečtí filozofové, částečně marxismus, indická filozofie, nakonec J.G.Fichte).

III. Klavírní tvorba

Nejcennější, 10 sonát, 2 řady etud, preludia a další. Koncert pro klavír fis moll (1897).

### **Symfonická tvorba**

3 symfonie - č.1 E dur op.26 (1900, se sborem) a č.2 c moll op.29 (1902) ještě v novoromantickém duchu,

č.3 c moll Božská báseň op.43 (1904) už osobité dílo, Báseň (Poéma) extáze op.54 (1907) - jeho nejznámější dílo, znamenitá instrumentace a bohatá zvukovost.

Symfonická báseň Prométheus (Poéma ohně) (1910, uplatnění světelných prostředků).

IV. Skladatel stojící na rozhraní dvou epoch. Vlastním dílem ne vyjimečný a prakticky neznámý, kompozičním názorem však prvořadý (vliv na další vývoj evropské hudby). Jeho místo v této kapitole diskutabilní. Konfrontace s G.Mahlerem: Mahler = syntéza dosavadního vývoje romantismu, Skrjabin = pokus realizovat ještě další neuskutečněné projekty a sny.

### **6.1.4 Impresionismus**

Název podle uměleckého nutí francouzských malířů, nejznámější z nich: Claudie Monet /mone/ (1840-1926), Auguste Renoir /renuár/ (1841-1919), Edgar Degas /dega/ (1834-1917) a další.

Zvláštní technika sloužící zobrazování okamžitých dojmů a nálad, často prchavých a mlhavých. Opozice k estetice citově vyjatého, patetického romantismu. Poprvé na výstavě "odmítnutých" malířů v Paříži r.1874 (obraz C.Moneta L'impression - dojem, znázorňující mlhavý východ slunce nad přístavem Le Havre).

Zvláštní technika sloužící zobrazování okamžitých dojmů a nálad, často prchavých a mlhavých. Opozice k estetice citově vyjatého, patetického romantismu. Poprvé na výstavě "odmítnutých" malířů v Paříži r.1874 (obraz C.Moneta L'impression - dojem, znázorňující mlhavý východ slunce nad přístavem Le Havre).

Druhým inspiračním zdrojem - poezie francouzského symbolismu, nejznámější: Paul Verlaine /verlen/ (1844-96), Stéphane Mallarmé (1842-98) a další. Důraz na metaforickou stránku poezie a její zvukovou barevnost, konkrétní jevy = symboly duševního dění, melodičnost verše, uvolnění formy.

### **Hudební impresionismus**

Název tedy přenesený, občas i zpochybňovaný, neboť celou problematiku vystihuje velmi úzce. Hlavní znaky:

- uvolnění zákonitostí funkční harmonie (relativní osamocení hlasů, netradiční používání alterovaných, septimovaných, nónových a undecimových akordů, "zakázané" paralely).
- Prvky modální, užívání celotónové stupnice.
- Svérázná instrumentace (barevnost!) - přitlumené barvy smyčců, hluboké tóny fléten, zvony, celesta, harfa jeden z hlavních nástrojů.
- Nová řešení hudebních forem - spíše menší formy (názvy často z výtvarné oblasti - Orazy, Rytiny ad.).
- Určité vlivy široké škály prvků z předchozích epoch (gregoriánský chorál, hudba Dálného východu, Musorgskij ad).
- Obrovský vliv na další hudební vývoj, zvláště zajímavé při spojení s prvky s domácími folklórními vlivy (K.Szymanowski, O.Respigi, M.d.Falla, částečně i V.Novák, J.Suk ad.).

#### **6.1.4.1 Claude Debussy**

\* 22.8.1862 St. Germain-en-Laye /sen žermen an le/, + 25.3.1918 Paris

I. Studia na pařížské konzervatoři, v l.1881-82 učitelem u hraběnky Naděždy von Meck (mecenáška P.I.Čajkovského). Získání Římské ceny (za kantátu Marnotratný syn) - dva roky v Římě. Celý život snaha vymanit francouzskou hudbu z německého romantického vlivu (R.Wagnera) a dokázat její svébytnost (v návaznosti na francouzské mistry středověku a rokoka).

II. Inspirační zdroje: romantismus (spíše schumannovského a massenetovského ladění), impresionisté (malíři), symbolisté (zvláště S.Mallarmé). Mocná hrstka, orientální hudba, gregoriánský chorál, francouzská hudba 18.století.

Charakter hudební řeči - viz předcházející kapitola.

III. Komorní a klavírní tvorba

Smyčcový kvartet g moll (1892) - první dílo se znaky nového slohu.

Klavírní cykly: Obrazy I. A II. (1905, 1907)

Preludia (1910-13) - 2 díly po dvanácti skladbách, známé části Dívka s vlasy jako len (Plavoláaska), Potopená katedrála, Ohňostroj ad.

Bergamská suita (1890-1905), Rytiny (Estampes, 1903), Dětský koutek (1904), Etudy (1915, 12 skladeb).

Sonáta pro dva klavíry Na bílých a černých (1915), houslová a violoncellová sonáta (obě vznikly za války, návrat ke klasické střídmosti), Syrinx pro sólovou flétnu (1912, typické dílo tohoto slohu v obnažené komorní podobě).

#### **Orchestrální tvorba**

Faunovo odpoledne (1894) - preludium podle básně S.Mallarmé, základní dílo tohoto slohu.

Nokturna (1899) - jedinečný triptych "Oblaka", "Slavnosti", "Sirény" (zde použil ženský sbor zpívající pouze na vokály).

Moře (1905) - tři symfonické skici, základní dílo světového repertoáru, názvy jednotlivých částí: 1. Od rána do poledne na moři - 2. Hra vln - 3. Rozhovor větru s mořem.

Obrazy (Images, 1912) - orchestrální cyklus tří několikavětých skladeb: Gigue, Iberia, Jarní ronda.

#### **Jevištní formy**

Pelléas a Mélisanda (1902) - opera na symbolistické libreto Belgičana Maurice Maeterlincka /meterlink/ (1862-1949), převratné dílo v této žánrové oblasti, nové výrazové prvky, jemná instrumentace, proti dosavadní operní tradici (starší generací nepřijata).

Hry (1913) - malý balet, určité nové prvky (vliv mladého I.Stravinského).

#### **Vokální tvorba**

Pozoruhodné písně pro sólový hlas s klavírním doprovodem a sbory (například Trois chansons pro smíšený sbor a capella - vliv nizozemských mistrů období renesance, ovšem ve zvukovém zpracování zcela současném).

IV. Pro francouzskou a evropskou moderní hudbu zcela epochální význam. Není však omezen jen na impresionismus, ale ukazuje nové a závažné impulsy pro další vývoj ve všech hudebních



oblastech (například anticipace neoklasicismu). Vliv na celé generace hudebních skladatelů 20.století.

#### **6.1.4.2 Paul Dukas /dyka/ (1865-1935)**

Není ryzí představitel tohoto směru. Přínos především v oblasti instrumentace a harmonie. Snaha spojit pevnou francouzskou stavebnost s impresionistickou barevností.

Nejznámější díla: symfonická báseň Učeň čaroděj (1897) - trvalý titul světového repertoáru, balet Peri (1912) a další.

#### **6.1.4.3 Maurice Ravel (1875-1937)**

I. Francouzský skladatel (matka pocházela z Baskicka, proto jeho blízký vztah ke Španělsku). Studia v Paříži (G.Fauré). Několik turné, mimo jiné USA.

II. Inspirační zdroje: Mocná hrstka, francouzští clavecinisté, španělské folklórní prvky.

Kompoziční virtuozita, bohatá harmonie, tonální melodika, polytonalita, chromatika, lyrická expresivnost, mistrovská instrumentace (mimo jiné slavná instrumentace Musorgského Kartinek).

"U Ravela nenajdeme výbušného citu..., ale zato vždy se setkáme s vybroušenou formou. Ravel jde až k hranici rafinovanosti, ale jeho projev je vždy čistý, jasný, přesný." (B.Martinů).

III. Klavírní tvorba - Snad nejčistší impresionistický klavírní styl, inspirace F.Couperinem a J.Ph.Rameauem, řada děl později Ravelem znamenitě instrumentována (v textu označeny §).

Vodotrysky, Pavana za mrtvou infanktu (1899), Sonatina pro klavír (1905), Zrcadla (Miros, 1905, známá část Alborada del grazioso (§), Kašpar noci (1908, inspirován básníkem Aloysiem Bertrandem), Valčíky vznešené a tesklivé (1911, §), Náhrobek Couperinův (1917, §, suite s neoklasickými prvky) ad.

#### **Orchestrální a baletní tvorba**

Španělská rapsodie (1907) - několikavětá znamenitá kompozice s prvky španělského folklóru.

Dafnis a Chloé (1912) - polovečerní balet podle starořecké povídky (Longos v 2.-3.stol.), pro slavný pařížský Ruský balet S.P.Ďagileva, vynikající instrumentace se spoluúčinkujícím smíšeným sborem na vokály, vytvořeny 2 orchestrální suity pro koncertní provozování.

Má matka husa (1912) - pohádkový balet menších rozměrů, laděn spíše neoklasicky, původně cyklus skladeb pro klavír na 4 ruce (1908).

Slavné taneční básně La Valse (1919-20), Bolero (1928) - vystavěné na ostinátním rytmu bolera a postupném crescendo.

2 klavírní koncerty (1931) - G dur a D dur (pro klavír levou rukou).

#### **Opery**

Dvě působivé jednoaktové konverzační opery Španělská hodinka (1911) a Dítě a kouzla (1925).

#### **Komorní a vokální tvorba**

Smyčcový kvartet (1903) - s Debussyho kvartetem nejvýznamnější komorní dílo impresionismu.

Klavírní trio A dur, sonáty pro housle a violoncello.

Řada písní (např. Don Quijpte Dulcinei z r.1932) a sborů.

IV. Osobitý představitel francouzského impresionismu, v lecčems ještě vyhraněnější (zvláště v klavírní tvorbě a tanečních orchestrálních skladbách).

#### **6.1.4.4 Další skladatelé výrazně ovlivnění impresionismem**

##### **6.1.4.4.1 Isaac Albéniz (1860-1909)**

Představitel moderní španělské hudby, klavírní virtuóz. Vlivy impresionismu, zpracování podnětů španělské lidové hudby - pozoruhodná syntéza.

Opery, zarzuely (= španělská forma opery s mluvenými dialogy), oratorium El Cristo, ale nejvýznamnější - klavírní skladby, z nich cyklus Iberia.

##### **6.1.4.4.2 Albert Roussel /rusel/ (1868-1937)**

Francouzský skladatel a pedagog (vliv na meziválečnou generaci - jeho žákem mimo jiné B.Martinů). Vyhraněná hudební mluva, vytvořená pod vlivem impresionismu, exotiky (cesty na Dálný východ) i lidové hudby.

Balet Pavoučí hostina (vlivy impresionismu), kantáta Evocations (1912, vlivy exotiky, užití techniky rytmické deklamace), balet Bacchus a Ariadna (1931, smysl pro jemnou barvitost a klasicky uměřenou stavebnost), 4 symfonie a další díla.

##### **6.1.4.4.3 Manuel de Falla /lja/ (1876-1946)**

Španělský skladatel žijící ve Francii, Španělsku a Argentině, kde zemřel (v exilu). Dva inspirační zdroje: impresionismus, andaluzský folklór (jeho systematické studium v oblasti melodiky, rytmiky, motivicko intervalové a harmonické).

Balety Čarodějná láska (1915) a Třírohý klobouk (1919) - nejosobitější španělské inspirace ve světové hudební literatuře.

Noci ve španělských zahradách (1916) - symfonická imprese pro klavír a orchestr.

Koncerto pro cembalo, méně známé opery a další skladby.

##### **6.1.4.4.4 Ottorino Respighi /gi/ (1879-1936)**

Italský skladatel. Jeho sloh = syntéza vlivů francouzského impresionismu, N.Rimského-Korsakova (jeho učitele) a R.Strausse. Jemné, lyrické pasáže s melancholickým zabarvením, kresba přírody, dramaticky vystupňované scény, zájem o starou hudbu (úpravy a užití gregoriánského chorálu).

Římské fontány (1916), Římské pinie (1924), Římské slavnosti (1929) - symfonické básně inspirované obrazy, starou hudbou a historickými místy.

Botticelliiovský triptych (1927) pro komorní orchestr - stejné inspirace.

Fantastický krámeček - balet provedený r.1919 Ďagilevovým souborem, později suita na téma G.Rossiniho.

Gregoriánský koncert pro housle a orchestr, opery (La Fiamma), komorní a vokální tvorba úpravy skladeb italských mistrů (suity Staré árie a tance).

#### **6.1.5 První generace české moderny**

Vesměs skladatelů narození v letech 1860-1880, generace zakladatelů české moderní hudby.

Hlavní rysy:

- bezprostřední návaznost na generaci zakladatelů tzv. české národní hudby B.Smetany, A.Dvořáka a Z.Fibicha, tím silná závislost na těchto vzorech, což na druhé straně přineslo neobyčejnou zpěvnost a tím i bouřlivé přijetí u posluchačů
- nové vyrovnání se s národní tradicí a lidovou hudební kulturou
- vstřebávání různých vlivů evropského hudebního vývoje, zvláště vliv C.Debusyho, G.Mahlera a R.Strausse, vzhledem k předcházejícím rysům však větší tradicionalismus a tím i pro světový vývoj menší význam, výjimkou L.Janáček.

##### **6.1.5.1 Josef Bohuslav Foerster**

\* 30.12.1859 Praha, + 29.5.1951 Nový Vestec

I. Syn Josefa Foerstera (1833-1907), hudebního teoretika, profesora varhanické školy v Praze. Všeestranné umělecké školny (literární, divadelní, malířské). Všeestranné hudební vzdělání, začal studovat chemii na německé technice. Varhaníkem, regenschorim, hudebním referentem Národních listů, soukromým učitelem. Manžel slavné sopranistky Berty Foersterové - Lautererové (1869-1936). S ní v Hamburku (přátelství s G.Mahlerem) a ve Vídni. Od r.1918 zpět ve vlasti. Profesorem, později rektorem pražské konzervatoře, prezident České akademie výtvarného umění. Považován za nestora české hudby (znal se s obrovskou řadou osobností od B.Smetany až po příslušníky generace tvořící po r.1945).

II. Inspirační zdroje: smetanovsko-dvořákovské tradice, P.I.Čajkovskij, E.Grieg, G.Mahler, impresionismus. Hudební řeč vychází z klasické varhanní a vokální polyfonie, obohacena moderními prostředky: hluboká vnitřní opravdovost a lyrika, postrádá však bohatší diferencovanost, spontánnost a temperament.

III. Dílo obrovského rozsahu, zasáhlo skoro všechny žánrové oblasti.

Sborová tvorba - největší Foersterova doména, světový význam. Z mužských sborů nejvýznamnější cyklus Devět mužských sborů op.37 (1894-97) většinou na texty J.V.Sládka (například Velké širé rodné lány, polní cestou, Oráč), Hymnus (1907) ad. Ze smíšených sborů zvláště Česká píseň, z dětských Lesní studánka. Z vokálně-orchesterálních děl zvláště kantáta Máj (1943, výjev 3. Zpěvu básně K.H.Máchy), oratorium Svatý Václav, Stabat mater ad.

##### **Opery**

Dramaticky poměrně méně významné, nejhranější Eva (1899, podle divadelní hry Gabriely Preissové Gazdina roba).

Z ostatních Debora (1890-91), Jessika (1905), Nepřemožení ad.

##### **Vokální a komorní tvorba**

Mistrovské písňové cykly (Erotikon, Lásky), z komorní tvorby nejznámější Dechový kvintet op.95.

Symfonická tvorba - méně výrazná instrumentace, někdy také invence. Dnes už prakticky neznámá.

5 symfonií (č.4 c moll Veliká noc z r.1905, kde v závěru varhany citují velikonoční píseň).

6 orchestrálních suit (např. Cyrano z Bergeracu op.55 (1903), Ze Shakespeara op.76, Jičínská suita).

Symfonické básně (např. Mé mládí op.44, Jaro a touha op.93).

Koncerty (2 houslové, 1 violoncellový).

Literární činnost - cenná hlavně z hlediska charakteristiky doby a hudebního života (například kniha Poutník, publicistická činnost a další).

IV. Foersterova tvorba = důležitá spojnice mezi hudbou našich klasiků 19. Století a tvorbou po 1.světové válce.

##### **6.1.5.2 Vítězslav Novák**

\* 5.12.1870 Kamenice nad Lipou, + 18.7.1949 Skuteč

I. Na konzervatoři žákem Antonína Dvořáka (skladba), Josefa Jiránka (klavír), Karla Steckera (teorie). Umělecké prosazení poměrně později. Význačná pedagogická činnost - tzv. Novákova skladatelská škola na pražské konzervatoři (L.Vycpálek, A.Hába a dalších 40 skladatelů českých, slovenských /viz. Odd.6.2.5/ i jiných). Vášnivý milovník přírody a turista (doma i v cizině).

II. Několik výrazných charakteristických tvůrčích období (viz dále III.). Nejosobitější hudební řeč na přelomu století. Impresionismem inspirován jen v určitých prvcích hudební řeči, vlastní podstatou zůstal u klasických principů. Zajímavé ožívování barokních forem (fuga, ciacona), propracovaná tektonika většiny děl, bohatá instrumentace.

III. Dílo obrovské, z důvodu rozdílné hudební řeči nutno sledovat podle tvůrčích období. Na počátku inspirován A.Dvořákem, F.Listztem, P.I.Čajkovským aj.Brahmsem.

#### **Tzv. Moravské období**

(po r.1897) - inspirace zvláště slováckým folklórem.

Slovácká suite op.32 (1903) - jedna z nejpobulárnějších skladeb české hudby, obraz slovácké neděle (části: 1. V kostele, 2. Mezi dětmi, 3. Zamilovaní, 4. U muziky, 5. V noci).

Čtyři balady na slova moravské lidové poezie op.19 a 23 (1898, 1900) - cyklus malých kantát Ranoša, Zakletá dcera, Vražedný milý, Nešťasná vojna - nejznámější.

Baladické trio, klavírní cyklus Můj máj (1899), Sonáta eroica pro klavír (1900, vynikající)

#### **Vrcholné období (1900-1912)**

Od r.1900 vliv symbolismu, vlastní vrcholné období v letech 1904 - 1912, po r.1912 určitá tvůrčí krize.

Symfonické básně V Tatrách op.26 (1902), O věčné touze op.33 (1904), Toman a lesní panna op.40 (1907) - základní díla české národní hudby, určité prvky impresionismu.

Smyčcový kvartet č.2 D dur op.35 (1905) - v 1.větě monumentální fuga.

Údolí nového království op.31 (1903) - písňový cyklus na text Antonína Sovy (vliv symbolismu a impresionismu).

Bouře op.42 (1908-1910) - velkolepá celovečerní kantáta - mořská fantazie pro sóla, sbor a orchestr na text Svatopluka Čecha, bohatě propracovaná zvláště orchestrální složka.

Pan op.43 (1910) - báseň v tónech, pozdější instrumentace nepřekonala originální velkolepou verzi pro klavír.

Svatební košile op.48 (1913) - kantáta, polemika s dílem A.Dvořáka (úspěch diskutabilní, popisnost, slabší invence).

Jevištní díla let 1914 - 1929: z orchestrálního hlediska úctyhodné, posluchačsky však méně úspěšné, snaha o moderní hudební řeč mařena nedostatkem výrazné invence.

#### **Opery:**

Zvíkovský rarášek op.49 (1914, libreto Ladislav Stroupežnický).

Karlštejn op.50 (1916, Otokar Fišer podle veselohry J.Vrchlického).

Lucerna (1922, Hanuš Jelínek podle hry A.Jiráka) - asi nejzdařilejší, ale trpí přeinstrumentovanou a náročnou orchestrální složkou.

Dědův odkaz (1925, Antonín Klášterský podle Adolfa Heyduka).

Balety - pantomimy Signorina Gioventu /džo/ op.58 (1926-28) a Nikotina op.59 (1929).

Pozdní období (30. a 40.léta): nové impulsy, nebezpečí fašismu, převažuje spíše virtuosita nad zajímavostí invence, některá díla ovšem význam vlastenecký.

Podzimní symfonie pro mužský sbor a orchestr op.62 (1931-34)

Jihočeská suite op.64 (1937) - 3.věta Pochod Táborů - Buď zdrav, můj rodný kraji vrcholí citací státní hymny.

Symfonická báseň De profundis op.67 (1941), Svatováclavský triptych op.70 (1941) pro varhany, později instrumentováno.

Májová symfonie pro sbor a orchestr op.73 (1939-43).

IV. Jeden z hlavních představitelů české moderny. Úspěšně usiloval o nový skladebný styl, i když vycházel z tradice. Zvláště cenná jeho syntéza z prvního desetiletí našeho století.

#### **6.1.5.3 Josef Suk**

\* 4.1.1874 Křečovice u Sedlčan, + 29.5.1935 Benešov

I. Studia na pražské konzervatoři u Antonína Benewitze (housle), Karla Steckera (teorie), Antonína Dvořáka (skladba, jeho nejúspěšnější žák, s ním spřízněn později i příbuzensky - oženil se s jeho dcerou Otilkou).

R.1892 založil s kolegy České kvarteto - působil v něm do r.1933 (blíže viz odd.5.3.8.2.3).

Profesorem (i ředitelem) konzervatoře - žáky např. V.Kálík, P.Bořkovec, J.Ježek, K.Slavický, částečně i B.Martinů.

II. Vychází z odkazu A.Dvořáka, částečně i vliv J.B.Foerster - převaha lyrismu, zbožnost, tradicionalismus. Později zcela osobitá syntéza - moderní hudební řeč s novými prvky v hluboké melodice, rytmice a zvláště v bohaté a originální instrumentaci, propracovanost v oblasti tektoniky a rozsáhlých forem. Vychází z české národní tradice, prvky symbolismu a impresionismu pouze obohacují jeho ryze osobitou hudební řeč.

III. Přestože komponoval převážně jen o prázdninách (mimo sezónu Českého kvarteta a školní výuku), zanechal velmi rozsáhlé a svým záběrem úctyhodné dílo.

Orchestrální tvorba - jádro a hlavní oblast Sukova díla.

Serenáda pro smyčcové nástroje Es dur op.6 (1892) - absolventská práce ještě dvořákovského ladění s originální mladickou osobitostí, jedno z nejoblíbenějších děl české hudby.

Symfonie E dur op.14 (1897-99) - méně známá, i přes velkorysou koncepci chybí větší originalita.  
Radúz a Mahulena op.13 (1898) - hudba k divadelní hře Julia Zeyera (1847-1903), později upravena do čtyřvěté suity Pohádka op.16 (1899), první závažná sukovská syntéza s výrazně osobitými prvky nové hudební řeči, díky bohaté melodické invenci a hudebně lyrickému náboji dodnes velmi oblíbena a populární (slavné houslové sólo - téma Pohádky).  
Pod jabloní op.20 (1901) - hudba k Zeyerově dramatické legendě, působivé orchestrální (Živanova touha) i vokální pasáže.

Fantazie pro housle a orchestr g moll op.24 (1902) - melodicky a vášnivě laděné jednověté dílo plně adekvátní houslovému koncertu.

Fantastické scherzo op.25 (1903) . virtuózní orchestrální dílo.

Praga op.26 (1904) - symfonická báseň vlasteneckého ladění (mimo jiné intonace husitského chorálu).

Asrael op.27 (1906) - první dílo čtveřice vrcholných skladeb J.Suka, rozsáhlá pětivětá symfonie věnovaná památce své ženy a A.Dvořáka, meditace nad otázkami života a smrti (Asrael = anděl smrti).

Pohádka léta op.29 (1907-09) - druhé dílo vrcholné čtveřice, velká hudební báseň, filozofie člověka citlivě vnímajícího metamorfózy přírody.

Zrání op.34 (1912-17) - třetí dílo čtveřice, monumentální symfonická báseň s nádhernou katarzí usmíření v závěru (ženský sbor na neutrálním vokále), podle meditativní básně Antonína Sovy.

Epilog op.37 (1932-33) - dílo završující čtveřici, závažný i vokální part (texty z Bible a z legendy "Pod jabloní"), ústí do posvátného mysticismu.

Vlastenecký triptych: neoficiální soubor kratších skladeb Meditace na staročeský chorál op.35 (1914) pro smyčcové nástroje (původně pro smyčcové kvarteto), Legenda o mrtvých vítězích op.35 a slavný sokolský pochod V nový život (1920).

Klavírní tvorba - rovněž velmi závažná oblast Sukova díla:

Klavírní cykly (hlavní): Klavírní skladby op.7 (v nich slavná Píseň lásky), Jaro (1902, známá závěrečná část V roztoužení), O matince (1907, pod vlivem úmrtí ženy Otilie), Životem a snem (1909, vlivy subjektivismu), O přátelství (1920) a další.

#### **Komorní a vokální tvorba**

Deset zpěvů pro ženský sbor a čtyřruční klavír op.15 (1899) - tradiční dvořákovské ladění.Sborové cykly, dva smyčcové kvartety, čtyři skladby pro housle a klavír (1900) a další.

IV. Významný český melodik a lyrik. Nejosobitější představitel první generace české moderny. Geniální spojení české národní tradice s novými prvky (symbolismus).V poslední době zvýšený zájem v zahraničí.

#### **6.1.5.4 Otakar Ostrčil (1879-1935)**

I. Soukromý žák Z.Fibicha. Původně profesorem na obchodní akademii. V letech 1920-35 šéfem opery Národního divadla (významná epocha pro Národní divadlo jak uměleckou úroveň, tak i dramaturgickou koncepci - operní cykly předních českých skladatelů, prosazení světové moderny, při uvedení Bergova Vojcka skandál v divadle).

II. Inspirační zdroje: fibichovský romantismus, G.Mahler. Velké kompoziční mistrovství - polyfonie, tektonika, narušování tradiční tonality.

III. Ze symfonických děl: Suita c moll (1912, komponována ve Vápenném Podole).

Symfonieta (1921), symfonická báseň Léto (1925-26), Křížová cesta (1928, symfonické variace bez úvodního tématu - alegorie poslední cesty Ježíše, vrcholné dílo celé české meziválečné tvorby). Z oper: Poupě (1910, komická opera), Honzovo království (1933, stylizace české pohádky s protiválečným a humanistickým laděním).

Z dalších děl: melodramy Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici (1904) a Balada česká (1905), Smyčcový kvartet H dur (1899), kantáta Legenda o svaté Zitě (1913) a další.

#### **6.1.5.5 Leoš Janáček**

\* 3.7.1854 Hukvaldy, + 12.8.1928 Ostrava

I. Studia: hudební základy ve starobrněnském klášteře (Pavel Křížkovský), učitelský ústav v Brně, varhanická škola v Praze, konzervatoř v Lipsku a ve Vídni. Sbormistrovská činnost. Ředitelem varhanické školy v Brně. Sběratelská činnost (moravské lidové písně a tance). Plné prosazení skladeb poměrně pozdě, prakticky až po pražské premiéře Její pastorkyně r. 1916. Po 1.světové válce uznáván po celé Evropě. Bohatý citový život.

II. Inspirační zdroje: P.Křížkovský (hlavně ce sborové tvorbě), klasické a romantické tradice (v mládí), A.Dvořák, silný vliv moravského folklóru i lidového umění dalšího, například ruského, ostatní vlivy jen ojediněle - realismus M.P.Musorgského, impresionismus (V mlhách), verismus a R.Strauss (Osud).

Osobitý novátorský sloh (poprvé v Její pastorkyni): vznik v souvislosti s tvůrčím využitím nápěvků mluvy (tzv.nápěvková teorie). Vyjadřování zkratkové, ovšem emocionálně velmi intenzivní.

Melodika spíše vokálního charakteru (vychází z intonace lidské řeči). Časté výrazové kontrasty a zvraty. Úsporná, ale barvitá harmonie. V instrumentaci čisté nástrojové barvy.

III. Dílo rozsáhlé, ve vrcholném období osobité a vzácně umělecky vyrovnané.

## **Opery**

Šárka (1887-88) - romantická prvotina.

Počátek románu (1891) - folklórní zabarvení, podobně jako balet Rákos Rákóczy.

Její pastorkyňa (1894-1903) - vrcholné dílo. První komponované na principu janáčkovské melodické řeči, citově silná místa (komponováno pod vlivem smrti dcery Olgy). Zpracování dramatu Gabriely Preissové ze slovácké vesnice, řešící problém střetu mateřské a milenecké lásky s tehdejší společenskou morálkou.

Osud (1903-04) - poněkud secesní, ale janáčkovsky zajímavý příběh z prostředí Luhačovic (Janáčkovy oblíbené místo).

Výlety pana Broučka (1908-17, na Měsíc, do 15.století) - úsměvná a společensky kritická opera podle románu Svatopluka Čecha.

Káťa Kabanová (1919-21) - strhující sociální drama podle divadelní hry A.N.Ostrovského Bouře, tragický střet manželské a milenecké lásky.

Věc Makropulos (1923-25) - úspěšný přepis konverzační Čapkovy činohry o věčném elixíru života.

Z mrtvého domu (1927-28) - moderní sociální drama ze sibiřské věznice podle Zápisků z mrtvého domu Fjodora Michajloviče Dostojevského, dílo hluboké humanity, oslavující sílu lidského ducha a svobody. Po Janáčkově smrti dokončena Osvaldem Chlubnou a dirigentem Břetislavem Bakalou.

## **Sborová a kantátová tvorba**

Nejprve sbory pod vlivem P.Křížkovského a dalších skladatelů 19.století (mužský sbor Lásky opravdivá, smíšený sbor Kačenka divoká) a velká řada dalších.

Mužské sbory na texty Petra Bezruče - světová úroveň, typicky janáčkovský kompoziční styl (Kantor Halfar, 1906, Maryčka Magdónova, 1907, Sedmdesát tisíc, 1909).

I další mužské sbory a capella znamenité, například Česká legie a zvláště Potulný šílenec (1922, se sopranovým sólem, na slova Rabíndranátha Thákura (1861-1941), vrcholné Janáčkovy dílo vůbec).

Ženské sbory, například Hradčanské písničky, Kašpar Rucký.

## **Vokálně instrumentální tvorba**

Glagolská mše (1927) - slavné vokálně-instrumentální dílo na staroslověnský text.

Z dalších kantát: Amarus (1897), Na Soláni čarták (1911), Věčné evangelium (1913-14), "Hospodine" (1896).

Zápisník zmizelého (1917-19) - originální komorní vokální dílo pro tenor, ženský sbor a klavír o vztahu mladého muže a krásné cikánky, na základě anonymního příběhu z brněnských Lidových novin.

Říkadla (1925-27) pro 9 sólistů a komorní soubor na slova lidové poezie (nápěvková kompoziční metoda).

Obrovské množství sborů a úprav lidových písní.

## **Orchestrální tvorba**

Suita pro smyčce (1877) - romanticky koncipované dílo pod vlivem A.Dvořáka a P.I.Čajkovského, dodnes velmi populární.

Lašské tance (1893) - jeden z nejpopulárnějších cyklů vůbec, stylizace lidových tanců (i zde vliv A.Dvořáka, např. Starodávný II.). Nejznámější Pilky.

Žárlivost (1894) - původní předehra k Její pastorkyni.

Šumařovo dítě (1912) - symfonická báseň podle S.Čecha.

Balada blanická (1920) - symfonická báseň podle J.Vrchlického.

Taras Bulba (1915-18) - třídílná symfonická rapsodie podle N.V.Gogola. Závažné dílo světové symfonické literatury. Oslava statečnosti a vlastenectví (v závěru mohutná vize vítězství, v orchestru varhany, zvony). Věty: 1. Smrt Andrijova, 2. Smrt Ostapova, 3. Proroctví a smrt Tarase Bulby.

Sinfonietta (1926) - slavné dílo díky fanfárám v 1. a 5.větě, radostná atmosféra, slavnostní lesk, úsměvné detaily, lyrické prvky. Základní dílo světové symfonické hudby 20.století.

## **Klavírní a komorní tvorba**

Vynikající a osobité klavírní skladby, jejich jednotlivé věty poměrně stručné, ale nesmírně bohaté citové výpovědi:

Po zarostlém chodníčku (1901-08) - 2.řady: některé části 1.řady velmi známé, například Frýdecká Panna Maria, Sýček neodletěl.

Sonáta 1.10.1905 Z ulice (1905) - geniální dvouvětý fragment, komponovaný pod dojmem smrti demonstranta bojujícího za českou univerzitu v Brně.

V mlhách (1912) - zajímavé, zvláště po zvukové stránce (vliv impresionismu).

Zajímavé kompozice pro klavír a komorní soubor - Concertino, Capriccio pro klavír levou rukou. Z komorní tvorby nejvýznamnější:

Smyčcový kvartet č.1 Z podnětu Tolstého Kreuzerovy sonáty (1923).

Smyčcový kvartet č.2 Listy důvěrné (1928) - poslední dokončené dílo L.Janáčka, horoucí milostná výpověď.

Mládí (1924) - dechový sextet, velmi průbojné komorní dílo s osobitými prvky (Pochod modráčků).

IV. Nejvýznamnější skladatelský zjev po B.Smetanovi a A.Dvořákovi. Jeden z hlavních představitelů světové hudby 20.století. Nejstarší z první generace české moderny, ať už nejprogresivnější. Skladatel mimořádné originality (i přes poměrně velký počet svých žáků neměl a nemá svého následovníka).

#### **6.1.6 První projekt novodobé hudby**

Ferruccio Busoni: Návrh nové estetiky hudebního umění (vyšlo r.1907) - manifest svobody v umělecké tvorbě.

Z hlavních tezí (všechny se postupně v hudebním vývoji uskutečnily):

- Svoboda = první a poslední instance umělecké tvorby
- Hlavní úkol tvůrčího umělce - vynalézat nové zákony a nepodřizovat se starým
- Nové pojetí hudební formy zbavené všech doktrín
- Větší aktivita výkonného umělce (notový zápis je nedokonalý)
- Zrovnoprávnění všech dvanácti chromatických tónů a zavedení mikrointervalů
- Elektroakustické nástroje (dosavadní hudební nástroje jsou brzdou tvůrčí fantazie)

Ferruccio Busoni (1866-1924) Italský skladatel, klavírista a dirigent. Osobnost rozporuplná. Největší význam tento jeho Návrh, který měl zásadní vliv na vývoj hudby 20.století. Skladatelské dílo však méně významné - stojí na rozhraní epoch.

#### **6.1.7 Druhá vídeňská škola**

Reakce na vídeňskou secesi na přelomu století a francouzský impresionismus. Označení pro skupinu skladatelů (A.Schónberg, A.Webern, A.Berg), kteří působili (buď úplně nebo částečně) ve Vídni, kde se ve dvacátých letech 20.století zrodil nový skladebný princip - dodekafonie, dvanáctitónová technika (blíže o něm viz závěrečný oddíl Přehled skladebných principů 20.století odd.7.3.2.2). Obsahový trend: nahlédnout co nehlouběji do lidské psychiky a snažit se pochopit její tragickou podstatu (expresionismus). Vnitřní svět vítězí nad vnějším (nezájem o technické vymoženosti a zvukové senzací).

Určitým filozofickým inspirátorem vídeňský lékař a filozof Sigmund Freud (1856-1939), jeho Výklad o snu (1900) měl vliv na malířství a později na surrealisty.

##### **6.1.7.1 Arnold Schönberg (1874-1951)**

I. Rakouský skladatel. Působil v Berlíně, Vídni (pedagogická a dirigentská činnost). Po nástupu fašismu emigruje do Francie a USA, kde zemřel.

II.+III. Jeho tvorba = odraz složitého současného světa, skepticismus, mysticismus. Patrná čtyři vývojová období:

##### **Počáteční období :**

Vliv J.Brahmse, R.Wagnera, G.Mahlera, R.Strausse, skladby pozdního romantismu:

Smyčcový sextet Zjasněná noc op.4 (1899), symfonická báseň Pelléas a Mélisanda op.5 (1903), celovečerní oratorium Písně z Gurre (1900-11).

##### **Období volné atonality**

Komorní symfonie č.1 (1907) - kvartové akordy, směřování k polytonalitě a atonalitě.

Kniha visutých zahrad op.15 (1909) - cyklus 15 písní s klavírem, silné prvky atonality

Pierrot lunaire (Měsíční pierot) op.21 (1912) - melodramatický cyklus pro ženský hlas a komorní soubor, revoluční dílo - vyvrcholení atonálního období.

##### **Období dodekafonie**

První dodekafonní skladby v letech 1920-23 po určité tvůrčí odmlce:

Pět kusů op.23 (pro klavír), Suita pro klavír op.25, Dechový kvintet op.26.

##### **Období emigrace**

Dodekafonní volně atonální skladby i občasná návraty k tonalitě.

Mojžíš a Áron (1932) - vrcholné, byť nedokončené dílo s biblickým námětem, kompozici začal již v r.1930.

Mojžíš a Áron (1932) - vrcholné, byť nedokončené dílo s biblickým námětem, kompozici začal již v r.1930.

Koncert pro housle a orchestr (1936) - základní dílo.

Koncert pro klavír a orchestr op.42 (1942).

Kol Nidre pro vypravěče, sbor a orchestr op.39 (1938).

Óda na Napoleona pro vypravěče, smyčcové kvarteto a klavír op.41 (1942).

Ten, který přežil Varšavu pro vypravěče, sbor a orchestr, op.46 (1947) - strhující protiválečné a humanistické dílo.

IV. Základní osobnost hudby 20.století. Průkopník nové hudební řeči - organizované a neorganizované atonality a seriálního principu.

#### **6.1.7.2 Alban Berg (1885-1935)**

I. Rakouský skladatel, žák A.Schónberga.

II. Tragičnost, hluboká vášnivost a citovost. Zprvu vlivy R.Wagnera, G.Mahlera, R.Starusse a schónbergovské atonality, později dodekafonie.

III. Komorní koncert pro klavír, housle a 13 dechových nástrojů (1924-25)

Vojcek (1915-21) - opera, nejvýznamnější jevištní dílo expresionismu, drastický obraz sociální bídy, moderní skladatelská koncepce a prostředky plně ve službách dramatu (nikde samoúčelné). V Praze uvedl r.1926 O.Ostrčil (při druhé repríze skandální vypískání politicky motivovanými skupinami).

Lulu (1928-35) - operní fragment, vystavěno na jediné dvanáctitónové řadě.

Koncert pro housle a orchestr (1935) na paměť anděla (komponováno pod vlivem smrti devatenáctileté dcery vdovy po G.Mahlerovi) - vrchol instrumentální tvorby 20.století. Spojení atonality a dodekafonie s širokou výrazovou škálou.

Lyrická suita pro smyčcový kvartet (1925-26).

IV. Nejhlubší kompozice 2.vídeňské školy, nejvýraznější podoba hudebního expresionismu.

#### **6.1.7.3 Anton Webern (1883-1945)**

I. Rakouský skladatel a dirigent. Studia u A.Schónberga a Quido Adlera (hudební věda).

Korepeditorem a dirigentem ve Vídni, Gdaňsku a Praze, později dirigoval po celém světě, významná i pedagogická činnost.

II.+ III. Tonální pouze dvě první skladby (známá Passacaglia op.1), atonální expresivnost schónbergovského typu. Z dodekafonie cesta k seriálnosti a punktualismu. Orientace na maximální úspornost a miniaturu (např. Šest bagatel pro smyčcové kvarteto op.9).

Z dalších skladeb: Pět vět pro smyčcové kvarteto (později upraveno také pro smyčcový orchestr) op.5, Šest kusů pro orchestr op.6, Koncert pro devět nástrojů (1934), Variace pro orchestr (1940), komorní skladby, cykly písní, kantáty.

III. Ze všech představitelů 2.vídeňské školy dospěl nejdále. Vliv na další vývoj novodobé hudby 20.století.

#### **6.1.7.4 Následovníci Schónbergovy školy**

Ernst Křenek (1900-1991) - rakouský skladatel a dirigent. Studia ve Vídni a Berlíně, r.1937 emigroval do USA. Vyšel z pozdního romantismu, vliv jazzu a taneční hudby, zaujat dodekafonií, serialismus. Symfonie, opera (např. Johnny hraje dokola, Život Oresteův), balety, kantáty, komorní hudba ad.

Luigi Dallapiccola (1904-1975) - italský skladatel a klavírista. Hlavní představitel soudobé italské hudby. Vliv Schónberga, Stravinského, Hindemitha. Nejprve neoklasicismus, později dodekafonie jako emocionální prostředek. Humanita.

Opery (například Vězeň), vokální skladby, balet Marsyas a další skladby.

#### **6.1.8. Ruská vlna**

Nejvýraznější protipól Druhé vídeňské školy. V Rusku velké intelektuální tradice již od dob Petra Velikého. 2 zdroje progresivního vývoje v Rusku na přelomu století (vzájemně spolupracující):

1. A.N.Skrjabin - jeho filozofický mysticismus a smysl pro symbolismus a dekadenci vzorem pro progresivního malíře Vasila Kandinského a jeho skupinu Der blaue Reiter v Mnichově.
2. První výboje mladého I.Stravinského a S.Prokofjeva (zvláště na pravidelných petrohradských večerech soudobé hudby). Velký vliv původního ruského folklóru (modální systém rozvracející myšlení dur a moll, prvky asijské hudební kultury, živé rytmické cítění, barevná představitost). Ryzím produktem: barbarský agresivní styl (stile barbaro).

#### **6.1.8.1 Igor Stravinskij**

\* 17.6.1882 Oranienbaum, + 6.4.1971 New York

I. Skladatel ruského původu, později francouzské a pak americké státní občanství. Studia práv, později hudby (N.Rimskij-Korsakov). Od r.1914 v cizině (nejprve Švýcarsko). V Paříži spolupráce s významným baletním impresariem Sergejem Pavlovičem Ďagilevem (1872-1929), zakladatel Ruského baletu. V USA přednášel na Harvardské universitě, žil v Hollywodu. R.1962 návštěva SSSR. Pochován v Benátkách.

II.+ III. Několik tvůrčích období (stylových etap):

Ruské inspirace (cca do 1.světové války) - nejoriginálnější a nejosobitější období, vliv Mocné hrstky, ruského folklóru s motoricky diferencovanými rytmy. Nová hudebně-dramatická koncepce - originální rytmické a dynamické ztvárnění v baletech a choreografických scénách. Přiřazováním uzavřených melodických modelů na větší celky - polymelodická struktura. V komplikovanosti harmonické - vznik polyharmonických koncepcí. Výbušná rytmická složka (preferance bicích nástrojů). Hlavní díla - balety:

Ohňostroj (1908)

Pták Ohnivák (1910, revize 1919 a 1945) - melodičnost, prvky impresionismu.  
 Petruška (1911) - slavné dílo i na koncertním pódiu.  
 Svěcení jara (1913, revize 1947) - taneční obrazy z pohanské Rusi, 2 díly: 1. Uctívání země, 2. Velká oběť, jedno z nejslavnějších děl světového repertoáru.  
 Neoklasicismus (cca od r.1920) - už za války vliv jazzu, později i podněty hudby od 14.do 19.století, např. C.M.Webera, P.I.Čajkovského).  
 Svatba (1914-23) - choreografické scény se zpěvy a hudbou, ještě silné vlivy ruského období.  
 Příběh vojáka (1918) - ke čtení, hraní a tanci pro komorní soubor, ovlivněno ruským obdobím a jazzem.  
 Pulcinella (1920) - už ryze neoklasický balet (v originální verzi zpívaný), použito tématického materiálu ze zlomků skladeb G.B.Pergolesiho.  
 Oidipus rex (Král Oidipus, 1927) - opera - oratorium, monumentální "neobachovský" styl, recitátor, sólisté, mužský sbor a orchestr, autor textu básník Paul Claudel (1868-1955).  
 Apollon Musagéte (1928) - balet, hudba působivých barvitých kontrastů, smyčcový orchestr.  
 Další balety: polibek víly (1928), Hra v karty (1936), Orfeus (1947), Persefona (1934) - mohutný melodram-kantáta.  
 Žalmová symfonie (1930) - zhudebnění biblických textů pro chlapecký a mužský sbor a orchestr, proslulé dílo světového repertoáru.  
 Další skladby: Concertino pro smyčcový kvartet, Symfonie pro dechy, Sinfonia in C, Symfonie o 3 větách, Ebony Concerto (1945, vliv jazzu). Koncerty pro klavír, pro housle, pro klarinet, Concerto in D pro smyčce, opera Život prostopášíka (1951, mozartovské vlivy).

**Příklon k seriální hudbě (od r.1950)**  
 Mše pro sbor a deset dechových nástrojů (1948) - Agnus Del komponováno již seriálně.  
 Canticum sacrum (1956) - kantáta věnovaná Benátkám.  
 Threni - Nářky proroka Jeremiáše (1958) - kantáta, Agon (1957, balet) a velká řada dalších děl.  
 Literární činnost: zajímavé dokumenty doby, názory (často velmi svérázné a polemické), filozofie, eseje. Nejznámější Kronika mého života (1935) a šest knih Rozhovorů s Robertem Craftem (význačný dirigent - žák a společník I.Stravinského) a další.

III. Jeden z největších skladatelů 20.století. I přes obrovskou stylovou různorodost uchovává vlastní umělecké osobitosti. Zřejmě největší synteticko-evropské hudby vůbec - i přes své ruské tvůrčí období ryze kosmopolitní typ.

**6.1.8.2 Sergej Prokofjev (1891-1953)**  
 I. Ruský skladatel, klavírista a dirigent. Studia na petrohradské konzervatoři (žákem A.Ljadova, N.Řimského-Korsakova a dalších). V l.1918-32 v Paříži a USA (mimo jiné spolupráce se S.Ďagilevem). Po návratu r.1932 žil v Moskvě.  
 II. Originalita, individualita, vyhraněný osobitý styl v melodice, harmonii, rytmicko-metrických zvláštěnostech a nepravidelnostech, smysl pro monumentalitu. Postupně určité oproštění výrazu od složitých prvků a jeho zjednodušení (zvláště po návratu do SSSR).  
 III. Orchestrální tvorba  
 Symfonie - dodnes závažný význam a častá prezentace, zvláště č.1 D dur Klasická op.25 (1917, lapidární reakce na klasicismus haydnovského typu), č.5 (1944, osobitost, syntéza dosavadní tvorby), č.7 (1952, zjednodušující až romantizující sazba).  
 Koncerty - 5 klavírních (zvláště populární neoklasický č.1 Des dur z r.1912), 2 houslové, 2 violoncellové, Symfonie-koncert pro violoncello a orchestr (1952).  
 Symfonieta, Skytská suita (progresivní dílo z r.1914 - stile barbaro) a další.

**Klavírní a komorní tvorba**  
 10 klavírních sonát, cykly Sarkasmy (1912-14, prvky bitonality), Prchavé vidiny (1915-17).  
 2 smyčcové kvartety (č.2 Kabardinský z r.1941 s východními folklórními prvky), sonáty pro housle, violoncello, flétnu a další instrumenty.  
 Opery - Prokofjev = jeden z největších operních skladatelů 20.století.  
 Z období stile barbaro, neoklasicismu a předválečného období zvláště Hráč (1915-16), Láska ke třem pomerančům (1919, asi nejosobitější jeho dílo), Ohnivý anděl (1927, velmi progresivní hudební mluva), Semjon Kotko (1939), Zásnuby v klášteře (1940). Z období 2.světové války a po roce 1945 vlastenecká díla Vojna a mír (1941-43, rozsáhlé dílo podle románu L.N.Tolstého), Příběh opravdového člověka (1948).  
 Balety - velmi závažná oblast, z ní patrný skladatelský růst.  
 Z doby zahraničního pobytu (1918-32) velmi progresivní balety Šut (1920, pro Ďagileva), Ocelový skok (1925), Marnotratný syn (1928).  
 Vrcholná hudební díla s typickou hudební řečí S.Prokofjeva: Romeo a Julie (1936, premiéra r.1938 v Brně, vytvořeny 3.suity, známé části například Montekové a Kapuleti, Tybaltova smrt, Romeo a Julie před rozloučením ad.), Popelka (1944), Kamenný kvítek (1950).  
 Filmová hudba - k filmu Sergeje Ejzenštejna, svou uměleckou znalostí daleko převyšuje původní účel a díky kantátovému zpracování známá z koncertních pódii.  
 Alexandr Něvskij,(1939) - vlastenecký náboj, melodičnost (altové sólo Pole mrtvých).



Ivan Hrozný - typický ruský patos, pozoruhodná zvuková stránka. Z dalších skladeb Péta a vlk - hudební pohádka s poznáváním hudebních nástrojů, světoznámá.

IV. Vrcholný skladatel své generace, vliv na hudbu dalších zemí.

### **6.1.8.3 Dmitrij Dmitrijevič Šostakovič (1906-1975)**

I. Ruský skladatel a klavírista. Pedagog v Moskvě a Leningradě. I přes řadu vážných konfliktů s oficiální komunistickou platformou nositel nejvyšších sovětských řádů. Ctěn po celém světě.

II. Inspirační zdroje: G.Mahler, A.N.Skrjabin, M.P.Musorgskij, P.I.Čajkovskij. V prvních dílech avantgardní tendence, espresivita, sklon k satíře, později inspirace v pozdním romantismu, programní hudbě a budování vlastní osobnosti. Hluboký humanismus, patos, hluboká lyričnost, individuální charakter.

III. Symfonie (15) - obraz Šostakovičovy tvůrčí cesty

Č.1 f moll (1925) - absolventská práce, vrcholné dílo svým progresivním přístupem

Č.3 Prvomájová (1929) a č.4 (1936) - moderní partitury, často pod vlivem stile barbaro.

Č.5 (1937) - vrcholné dílo světového významu, melodičnost, místy i patos (příklon k době budování a politického nadšení), kontrastuje s hlubokou lyričností až tragické atmosféry.

Č. 7 Leningradská (1941) - slavné dílo vzniklé v Leningradu v době blokády.

Č.9 (1945), č.11 Rok 1905 (1957) a č.12 Rok 1917 (1961) - angažovaná, ovšem osobitá díla, vynucené reakce na vážnou kritiku ze strany oficiálních kruhů za "formalismus a odtažnost od mas".

Č.10 (1953) - jedno z nejhlubších a nejosobitějších děl odrážejících rozporuplnost lidského života, obraz skepse a bezvýchodnosti, těžce kritizován politickými orgány i představiteli Svazu sovětských skladatelů.

Č.13 Babi Jar (1962) - pro sólový bas, mužský sbor a orchestr na slova básní Jevgenije Jevtušenka.

Č.14 (1969) - pro sólový soprán a bas, smyčce, celestu a bicí na texty F.García Lorcy, G.Apollinaire a R.M.Rilkeho.

Č.15 op.141 (1971) - geniální syntéza.

#### **Koncerty**

2 klavírní (č.1 pro klavír a sólovou trubku) - velmi osobité, optimismus.

2 houslové (č.2 slavné dílo velkého rozsahu a hluboké hudební výpovědi).

2 violoncellové

#### **Jevištní díla**

Balety Zlatý věk (1930), Šroub (1931), Světlý potok (1935) - velmi moderní, stile barbaro.

Opery Nos (1928, námět podle N.V.Gogola).

Kateřina Izmajlová (Lady Macbeth Mcenského újezdu, 1932, námět podle divadelní hry N.Leskova, vrcholné dílo 20.století, realismus, progresivní hudební řeč).

#### **Klavírní a komorní tvorba**

24 preludií a fug pro klavír (1951) - velkorysý novodobý protějšek Bachova Temperovaného klavíru.

15 smyčcových kvartetů - významná sféra Šostakovičovy tvorby, citová hloubka, mistrovská koncepce, Kvartet č.8 (1960), vzniklý pod vlivem návštěvy Drážďan a jejich památek na válku, upraven a uváděn jako Symfonieta pro smyčce a tympány.

2 klavírní tria, klavírní kvintet, suity, sonáty (violová vůbec poslední dílo skladatele).

Řada dalších děl, oratoria, přede hry, filmová a scénická hudba a další.

IV. Jedna z nejvýznamnějších osobností hudby 20.století. Příznačný symfonismus. Vliv na mladší skladatelské generace.

### **6.1.8.4 Další představitelé hudby bývalého SSSR**

V první polovině 20.století.

Alexandr Mosolov (1900-1973) - progresivní skladatel s civilizačními náměty a konstruktivistickými prvky (symfonická skladba Slévárna). Zpočátku ve světě větší úspěch než D.Šostakovič.

Aram Iljič Chačaturjan (1903-1978) - arménský skladatel a dirigent. Světoznámé balety Gajane (1942), populární Šavlový tanec, Hopak, Lezgina ad. A Spartakus (1954).

3 symfonie, koncerty pro housle, pro klavír a pro violoncello.

Dmitrij Borisovič Kabalevskij (1904-1987) - ruský skladatel a klavírista. Celoživotní práce pro hudební výchovu. Opera Colas Breugnon (1937, podle R.Rollanda), koncerty pro housle, pro klavír a pro violoncello.

Isaak Osipovič Dunajevskij (1900-1955) - svého času i u nás velmi populární a propagovaný skladatel zábavné, filmové a operetní hudby (operety Bílý akát, Volný vítr z r.1947 ad., filmy Cirkus z r.1936, Kubánští kozáci z r.1950 ad.).

#### **6.1.9 Významné osobnosti střední Evropy**

#### **6.1.9 Významné osobnosti střední Evropy**

##### **6.1.9.1 Béla Bartók**

\* 1881 Nagyszentmiklós, + 1945 New York

I. Maďarský skladatel, etnomuzikolog a klavírní virtuóz. Profesorem hudební akademie v Budapešti, členem Maďarské akademie věd se zaměřením na výzkum lidové hudby. Od r.1940 emigrace v USA (Columbijská universita, koncertní činnost).

II.+ III. Etapy jeho skladatelské činnosti a hlavní díla:

Etapa pozdně romantická - inspirace F.Lisztem a R.Straussem. Díla menšího významu.

Kontakt s lidovou hudbou a vliv C.Debussyho - rozhodující obrat v jeho stylu.

První významná díla:

Dva portréty pro orchestr (1908), Allegro barbaro pro klavír (1911), opera Hrad knížete Modrovouse (1911).

#### **Obohacení expresionistickými prvky**

Pantomima Podivuhodný mandarín (1919, v originální verzi se sborem), Taneční suita pro orchestr (1923).

#### **Vrchol bartókova tvůrčího hledání**

Konstruktivismus

Cantata profana (1930), Hudba pro strunné, bicí a celestu (1936, nejvýznamnější dílo G.Bartóka).

4. a 5. Smyčcový kvartet,

2 klavírní koncerty, Koncert pro housle č.2 (1938, základní dílo houslové literatury 20.století).

Sonáta pro dva klavíry a bicí (1937),

Divertimento pro smyčce (pro Basilejský komorní orchestr Paula Sachera),

Mikrokosmos (1926-37) - 6 sešitů klavírních skladeb k přednesu a cvičení, některé pro 2 klavíry).

#### **Obrat k nové melodičnosti, zjemnění výrazu**

Koncert pro orchestr (1943, vrcholné dílo světového repertoáru),

Koncert pro klavír č.3 (1944), Smyčcové kvartety č.6 a 7, Koncert pro violu (nedokončen).

Sběratelská činnost

Stejný význam jako skladatelská. Sbírký maďarských, slovenských (cca 2 600 nářevů!) a rumunských písní, sběr i v severní Africe a Turecku. Významné teoretické práce.

IV. Nejvýznamnější skladatel Maďarska všech dob. Geniální spojení etnomuzikologické práce se skladatelskou a interpretační činností. Hlavní světový představitel folklorismu v hudbě. Ve světě občas konfrontován s L.Janáčkem - problematické (každý zcela jiná a svébytná osobnost).

#### **6.1.9.2 Zoltán Kodály /kodáj/ (1882-1967)**

Maďarský skladatel, folklorista a pedagog. Jeho dva životní zájmy: vědecké studium folkloru (spolupracoval s B.Bartókem), hudební pedagogika (speciální koncepce hudební výchovy). V obou sférách výsledky světového významu.

Z hlavních děl: opera Hány János (1927, charakter spíš lidového singspielu), Variace na maďarskou lidovou píseň Vyletěl páv pro orchestr (1939), Tance z galanty (1933), Koncert pro orchestr (1940), kantáta Psalmus Hungaricus (1923) pro tenor, smíšený a dětský sbor, orchestr a varhany, te Deum (1936), komorní a vokální (zvláště sborová) tvorba, úpravy lidových písní.

#### **6.1.9.3 Karol Szymanowski (1882-1937)**

Polský skladatel a klavírista. Vedle F.Chopina nejvýznamnější představitel polské hudby. Inspirován C.Debussyem, M.Regerem, R.Straussem, později A.N.Skrjabinem. Studium domácího i cizího folklóru (severní Afrika). Dospívá k expresionismu a mysticismu. Vlivy i nejstarší evropské hudby a středověkého vícehlasu. Jeho styl vrcholil v podobě tzv. nového folklóristu.

4 symfonie (známá č.3 Píseň noci s vokální složkou z r.1916), Stabat mater (1926, často uváděno), opera Král Roger (1924), 2 houslové koncerty, komorní tvorba, písně.

#### **6.1.10 Paříž**

##### **6.1.10.1 Pařížská šestka (Les Six)**

Skupina 6 skladatelů:

Darius Milhaud /milo/ (1892-1974)

Arthur Honegger (1892-1955)

Francis Poulenc (1899-1963)

Georges Auric (1899-1983)

Germanie Tailleferrová (1892-1983)

Louis Edmond Durey (1888-1979)

Hlavní zásady jejich estetiky teoreticky formulovali básník Jean Cocteau /kokto/ (1889-1963) a skladatel Eric Satie (1866-1925) - oba dali rovněž zásadní impuls ke vzniku. Název dal r.1920 kritik H.Collet.

#### **Hlavní znaky:**

- Spontální odpor k romantickému patosu a impresionistické zjemnělosti.
- Horování pro hudbu všedního dne, jazz, humor, diatonickou melodiku.
- Zprvu nadšení expresionismem, ale brzy hlavním stylovým zaměřením neoklasicismus.

- Inspirační zdroje v dílech I.Stravinského a E.Satie (mimo jiné autora baletu "Paráda" z r.1917, kde využívá mimohudebních zvuků - poplašné pistole, psacího stroje aj.).

Za několik let však rozchod z důvodu odlišných individualit.

#### **6.1.10.1.1 Darius Milhaud (1892-1974)**

Francouzský skladatel, dirigent a klavírista. Profesorem v Kalifornii (za 2.světové války) a v Paříži. Zprvu akceptoval zásady Šestky, v třicátých letech nové impulsy z couperinovského období a z 2.vídeňské školy, inspirace jazzem a francouzským a brazilským folklórem. Vlastní osobitý polytonální systém s originálními stylizacemi elementů lidové hudby, jazzu a barokní tradice. Zvukové experimenty, koncentrace do minimálních časových prostorů (tzv.minutové opery).

Z hlavních děl (celkem napsal přes 450 skladeb):

12 symfonií pro velký orchestr, 6 malých (několikaminutových), symfonií.

Slavné balety Vůl na střeše (1920) a Stvoření světa (1923).

Kantáty, opery (například Kolumbus z r.1930, Bolivar z r.1943), komorní tvorba, přes 30 různých koncertů, 18 smyčcových kvartetů, mnoho dalších děl (např. známá suita pro 2 klavíry Scaramouche z r.1939).

Vynikající literární činnost (např. kniha vzpomínek Motivy bez tónů).

#### **6.1.10.1.2 Arthur Honegger (1892-1955)**

I. Francouzský skladatel švýcarského původu. Působil v Paříži, částečně v USA.

II. Nejvýznamnější osobnost Šestky, ač od jejích ideálů nejvíce vzdálen. Vzorem J.S.Bach, kladný vztah k R.Wagnerovi (!). Vlivy impresionismu, jazzu, inspirován atonálními možnostmi. Neoklasické tendence.

Sklon k polyfonnímu myšlení, některá díla prodchnuta humanismem a velkou myšlenkovou hloubkou. Snaha psát hudbu náročnou, ale přístupnou širokým posluchačským vrstvám.

III. Orchestrální tvorba

Letní pastorele (1920) - lyrické impresionistické prvky

Pacific 231 (1923), Rugby (1928) - snaha o novou techniku zdůrazňováním rytmického motorismu  
5 symfonií - č.2 (1941) pro smyčce a trubku (přednášející v závěru vítězný chorál), č.3 Liturgická (1946, inspirace hrůzami 2.světové války), č.5 Di tre re (1951, pocity úzkosti ze studené války a přetechnizovaného života).

Koncert pro violoncello a další skladby.

#### **Vokální tvorba**

Král David (1923) - celovečerní oratorium pro recitátora, sóla, sbor a orchestr s varhanami.

Jana z Arku na hranici (1935) - celovečerní oratorium pro sólové pěvce, herce, dětský a smíšený sbor a orchestr na slova P.Claudela. Jedno z nehumánnějších děl celé světové hudební literatury.

Vánoční kantáta (1953) - moderní pojetí oslavy křesťanských svátků na základě inspirací mystickými motivy a vánočními koledami.

Další kantáty a vokální díla pro scénické i koncertní provedení, komorní tvorba, písně a další skladby.

Literární tvorba (například Jsem skladatel, Zařikání zkamenělin).

IV. Velký hudební tvůrce 20.století daleko převyšující oblast Šestky. Jeho humanismus aktuálním vzorem i do budoucna.

#### **6.1.10.1.3 Francis Poulenc (1899-1963)**

Francouzský skladatel s výraznou orientací na neoklasicismus. Prolínání vlivů I.Stravinského, E.Satieho, ale i francouzských clavecinistů. Inspirace jazzem a dobovou populární hudbou.

Orientace na písňovou, operní, klavírní, komorní a chrámovou hudbu.

Koncerty - koncert pro 2 klavíry (1932, ryzí ukázka neoklasicismu), pro cembalo (tzv.Venkovský koncert), pro varhany.

Opery - Dialogy karmelitek, Lidský hlas (1958, na text P.Claudela, jediná role - telefonující zpěvačka).

Balet Laně (1924, pro Ďagileva).

Chrámová díla, například Stabat mater (1950), Mše G dur.

Písně a sbory na slova G.Apollinaire, J.Cocteau, P.Éluarda a další.

#### **6.1.10.2 Další osobnosti a směry vedle Pařížské šestky**

##### **6.1.10.2.1 Jacques Ibert /ibér/ (1890-1962)**

Nepatřil k žádné estetické nebo názorové skupině. Inspirace: C.Debussy, M.Ravel, E.Satie, neoklasicismus I.Stravinského. Originální poetika, svěžest, optimismus, čistá francouzská lyrika.

Symfonické skladby, koncerty (flétnový - nejznámější z celé flétnové literatury 20.století), komorní tvorba, opery, balety, scénická a filmová hudba.

##### **6.1.10.2.2 Tzv. pařížská škola (École de Paris)**

Skupina skladatelů různé národnostní příslušnosti působící mezi dvěma válkami (zvláště od roku 1925) a vytvářející s moderní francouzskou hudbou pozoruhodnou syntézu.

Zvláště Bohuslav Martinů (1890-1959), Marcel Mihalovici (1898, Rumun), Alexander Tansman (1897, Polák), Alexandr Nikolajevič Čerepin (1899-1977, Rus) a další.

### **6.1.10.2.3 Mladá Francie (Jeune France)**

Skupina čtyř skladatelů: Olivier Messiaen (1900-1992, viz odd.6.2.3.3.2), André Jolivet (1905-74, viz odd.6.2.3.3.1), Yves Baudrier (1906), Daniel Jean Yves Lesur (1908).

Vznik po r.1935. Propagace živé hudby nejprogresivnějších koncepcí.

Mezi válkami Paříž hlavním centrem hudební avantgardy.

### **6.1.11 Německo**

Mezi válkami nepřehledná směsice stylů a uměleckých tendencí. Ve dvacátých letech například v berlíně současně působící Franz Schreker (1878-1934, progresivní rakouský skladatel a pedagog, mimo jiné učitel A.Háby), Arnold Schönberg a Ferruccio Busoni.

R.1921 - založen festival soudobé komorní hudby v Donaueschingen (Donaueschingen Musiktage) - mecenášem kníže Fürstenberg, čestným předsedou Richard Strauss, koná se dodnes.

R-1923 - založení mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu ISCM v Salcburku. Každoročně pořádá několik festivalů soudobé hudby (v Praze například r.1924, 1925, 1935 a 1967). Jedním z nejaktivnějších členů A.Hába.

#### **6.1.11.1 Paul Hindemith (1895-1963)**

I. Nejprve koncertní dráha violisty, později dirigentská. Iniciátor festivalu v Donaueschingen. Pedagogická činnost (Vysoká hudební škola v berlíně). Emigrace před nacismem (Turecko, USA, Švýcarsko - všude pedagogická činnost).

II. Složitý skladatelský vývoj ve znamení romantismu, expresionismu a nakonec návratu k tradici. První inspirace: J.Brahms, M.Reger. potom období hledání (ostře protiromantické zaměření) - přijetí směru tzv. nová věcnost (důraz na ryze hudební, neprogramní projev, úsilí o logickou hudební konstrukci, o absolutní potlačení citové složky = objektivizace, racionalizace). Avšak odmítnutí Schönbergovy školy a setrvání na tonálních a harmonických oporách. Později stále větší využívání barokních (J.S.Bach, H.Schütz), dokonce i pozdně romantických prvků (A.Bruckner) a nakonec návrat od volné tonality a polyfonie k chromatické tonalitě. Tuto cestu zdůvodnil v řadě teoretických prací (Nauka o skladbě, Skladatel ve svém světě).

III. Instrumentální tvorba

Filharmonický koncert (1932), 5 symfonií, symfonie Malíř Mathis (1935, podle stejnojmenné opery, viz níže), suite Nobilissima visione (1938, podle baletu, viz níže), Symfonické metamorfózy na témata C.M.Webera (1943, proslulé virtuózní dílo). Přes 20 nástrojových koncertů pro nejrůznější instrumenty.

Ludus tonalis (1943, velké klavírní dílo instruktivního významu, co do koncepce protějšek Bachova Temperovaného klavíru a Bartókova Mikrokosmu), sonáty pro různé nástroje, tria, 6 smyčcových kvartetů, kvintety, septet pro dechy a řada dalších skladeb.

#### **Opery a jevištní tvorba**

Cardillac (1926) - opera

Malíř mathis (1935) - opera o německém malíři 16.století Mathisu Grúnewaldovi, umělcův zápas o smysl umění a protest proti válce, známější ze symfonické tvorby (viz výše).

Harmonie světa (1956-57) - opera

Nobilissima visione (1938) - taneční legenda, známější prostřednictvím suity (viz výše).

#### **Vokální tvorba**

Oratoria a kantáty, Requiem (1946), mešní a jiná církevní tvorba, písňové cykly.

IV. Nejvýznamnější představitel německé hudby první poloviny 20.století. osobitý kompoziční sloh - protipól A.Schönberga, vyšel z avatgardy, prošel novátorským hledáním, dospěl k syntéze, která jedinečně navazuje na slavnou tradici německé hudby (J.S.Bach, L.v.Beethoven, J.Brahms).

#### **6.1.11.2 Carl Orff (1895-1982)**

I. Skladatel a dirigent. Profesor kompozice na Vysoké hudební škole v Mnichově, později šéfem Orffova institutu při salcburském Mozarteu (světové centrum moderních metod hudební výchovy vycházejících z jeho Schulwerku - viz níže).

II. Úsilí o nový typ souhrnného jevištního díla se vzájemným propojením slova, pohybu a hudby, inspirace: antické divadlo, středověké a renesanční drama, folklór, exotika.

Prostý výraz, nejjednodušší harmonie, těžiště v melodice s ostinátními skupinami. Záměrný primitivismus hudební faktury se zachováním zemité naivity 'strhující síla, magické účinky.

III. Zaměření převážně na jevištní tvorbu:

Trionfi - kantátový triptych:

Carmina burana (1936) - řada světských písní pro sóla, sbor a velký orchestr určených ke scénickému provedení, originální a působivé zhudebnění textů ze 14.století.

Catulli Carmina (1943) - scénické hry pro sóla, sbor, 4 klavíry a bicí nástroje na texty římského básníka G.V.Catulla.

Trionfo di Afrodite (1951) - scénický koncert pro sóla, sbor a orchestr, pozoruhodná stylizace svatebního obřadu.

#### **Opery**

Měsíc (1938), Chytračka (1942), Antigona (1948), Sen noci svatojánské (1952), Oedipus tyran (1959) a další díla včetně scénických her určených pro různá církevní období a menších kantát.

IV. Osobitý zjev světového významu. Hudební řeč vliv na tvorbu po 2.světové válce. Velký význam na poli novodobé hudební výchovy - vytvoření "Orff-Schulwerk-Musik für Kinder" (1950-54), která kalkuluje především s dětskou tvořivostí a přirozenou muzikalností (děti zpívají, tančí a hrají na zvláštní speciálně vyrobený instrumentář). Pro české podmínky uspořádali Ilja Hurník, Petr Eben, Vladimír Poš a Pavel Jurkovič.

#### **6.1.11.3 Další představitelé německé školy**

Fidelio Finke (1891-1968) - žák V.Nováka v Praze, tam potom přednášel na Německé akademii, později v Drážďanech. Většinou neoklasik (opery, symfonické skladby, komorní a vokální tvorba).

Paul Dessau (1894-1979) - největší skladatel bývalé NDR. Moderní hudební mluva, drsná harmonie, netradiční instrumentář, vlivy jazzu a populární hudby. Význačná spolupráce s dramatikem Bertoldem Brechtem. Opery (například Odsouzení Lukulla), písně, orchestrální díla, scénická a filmová hudba, kantáty poplatné době socialismu.

Kurt Weill (1900-1950) - americký skladatel německého původu. Ve dvacátých letech vytvořil s B.Brechtem epické divadlo vycházející z městského folklóru, kritizující sociální podmínky.

Světověznámá Žebrácká opera (v nové verzi nazvaná Třigrošová opera) - přepracování stejnojmenného anglického díla (John Gay, 1685-1732, John Christopher Pepusch, 1667-1752) se slavným hitem Mackie Messer.

Další opery (Vzestup a pád města Mahagonny), symfonická tvorba, balety, písně.

Werner Ekg (1901-1983) - operní skladatel přirozené invence, originální melodické a harmonické prvky, tonalita. Z oper: Columbus (1932), Peer Gynt (1938, podle H.Ibsena), Revizor (1957, podle N.V.Gogola), Zásnuby v San Domingu (1963, moderní "verismus") a další. Orchestrální, vokální a komorní tvorba.

Karl Amadeus Hartmann (1905-1963) - jeden z největších symfoniků. Originální prvky v melodice (expresivita, lyrika), v symfonických formách a ve zvuku, 8 symfonií, koncerty, komorní dílo.

#### **6.1.12 USA**

Na sklonku 19.století v USA řada předních evropských umělců (mimo jiné A.Dvořák), mnozí američtí skladatelé naopak studia v Paříži (jejich francouzskou profesorkou většina Nadia Boulangerová) - tím přenesení moderních evropských snah do USA.

Po r. 1933 postupný odchod předních evropských skladatelů do USA do emigrace (A.Schönberg, P.Hindemith, B.Bartók, D.Milhaud, B.Martinů ad.). Tím dochází k obrovské syntéze s velkým vlivem na svébytný domácí vývoj. Výrazný přínos do oblasti symfonické a operní tvorby, uplatnění nových experimentů v hudební kompozici, ovlivnění rozvoje moderní populární hudby, muzikálu, filmové hudby.

##### **6.1.12.1 Charles Edward Ives /ajvs/ (1874-1954)**

Zakladatelský zjev moderní americké hudby. Plné prosazení až po 2.světové válce. Novátorské zásahy do harmonie, nové polytonální kombinace, koláže, radikální změny v oblasti rytmu. Vlivy amerického tradičního folklóru a duchovních písní.

4 symfonie (1898-1916), symfonický triptych Tři místa v Nové Anglii (1914), komorní a vokální tvorba.

##### **6.1.12.2 George Gershwin (1898-1937)**

Skladatel a klavírista světového věhlasu. Snahy (se střídavým úspěchem) o překlenutí hranic mezi hudebními oblastmi a žánry.

Opera Porgy a Bess (1935), Koncert pro klavír (1925), Rapsodie v modrém pro klavír a orchestr (1924), symfonická báseň Američan v Paříži (1928), Kubánská předehra (1932) a další.

Významná tvorba v nonartificiální sféře.

##### **6.1.12.3 Edgar Varése (1885-1965)**

Francouzsko-italský původ. Studia v Paříži, později působení v Berlíně. Od r.1915 v USA. Jeden z největších experimentátorů v oblasti nových zvukových elementů a struktur.

Z díla: Amériques pro orchestr (1919), Hyperprism pro dechové nástroje a bicí (1923), Poéme électronique (1958) a další díla.

#### **6.1.13 Velká Británie**

Klasicismus a romantismus nepřinesly osobnosti, význam zahraničních kontaktů (mimo jiné i Dvořákových premiér).

Od osmdesátých let 19.století anglická skladatelská škola, německé vlivy, později zájem o domácí tradice, vliv francouzského impresionismu a neoklasicismu.

##### **6.1.13.1 Edward Elgar (1857-1934)**

Považován za skladatele novodobé anglické hudby. Nejvýznamnější anglický pozdně romantický skladatel. Inspirace: stará anglická hudba, zvláště duchovní. Vytvoření národního hudebního projevu, ovšem bez vlivů folklóru.

2 symfonie, variace na původní téme Enigma /inigm/, orchestrální předehry, koncerty (violoncellový velmi známý), oratorní, operní a duchovní tvorba.

##### **6.1.13.2 Ralph Vaughan Williams /vón vilejms/ (1872-1958)**

Skladatel, pedagog (Oxford, Londýn), sběratel lidových písní. Inspirace: anglická lidová hudba, tradice alžbětínské doby.

9 symfonií (například č.1 Mořská, č.2 Londýnská, č.3 Pastorální, č.7 Antarktická), Fantazie na Tallisovo téma pro smyčce, orchestrální skladby - tance, rapsodie, symfonické básně, ouvertury, koncerty, kantáty, balety, duchovní, scénická, filmová i jiná hudba.

#### **6.1.13.3 Gustav Holst (1874-1934)**

Skladatel a pedagog. Vychází z tradičních koncepcí, přijímá moderní vlivy pozdního romantismu. Suita Planety (1917) - rozsáhlé dílo pro velký orchestr a sbor, působivá melodika, monumentální výstavba, efektivní zvukovost, každá věta pojmenována podle některé planety sluneční soustavy. Koncerty, opery, balety, komorní, vokální a scénická tvorba.

#### **6.1.14 Druhá generace české moderny**

Vyvrála před 1.světovou válkou, za války již střední generací, většinou žáci V.Nováka. Za nové republiky (po r.1918) úsilí překonat pociny nedůvěry v další hudební vývoj návratem k lidové poezii a možnostem vycházet z domácího zázemí. Zjednodušení skladebné techniky, distanc od výbojů poválečné evropské moderny.

I přesto zajímavé skladatelské počiny, v třicátých letech však již vyčerpanost.

#### **6.1.14.1 Rudolf Karel(1880-1945)**

Žák A. Dvořáka. Za války dirigent symfonického orchestru českých legií. Profesorem pražské konzervatoře. Zemřel ve vězení v Terezíně.

Inspirace: A.Dvořák, P.I.Čajkovskij. Vlastní skladebná cesta bez vlivů impresionistů a pozdních romantiků, lyrismus.

Z díla: opery Smrt kmotřička (1932), Tři vlasy děda Vševeda (1944-45), komorní a klavírní dílo, orchestrální skladby (například renesanční symfonie, symfonické básně Ideály, Démon) a další.

#### **6.1.14.2 Otakar Zich (1879-1934)**

Skladatel a estetik (viz odd.6.1.15.5.4). Inspirace: B.Smetana, Z.Fibich, český folklór, G.Mahler, mladý A.Schönberg, O.Ostrčil.

Z díla: opery Malířský nápad (1910), Vina (1911-15), Preciézky (1922-24), kantáty (například Polka jede), sbory, písňové cykly.

#### **6.1.14.3 Další osobnosti**

Emil Axman (1887-1949) - sbory a kantáty na protiválečnou a sociální poezii P.Bezruč, F.Šrámka, J.Wolkera. Inspirace moravským lidovým zázemím (suita Z Beskyd, úpravy lidových písní), 6 symfonií, Stabat mater a další skladby.

Ladislav Vycpálek (1882-1969) - inspirován českou hudební tradicí a V.Novákem. Osobitá volná, souzvukově nevázaná polyfonie, hymnický jas, monumentalita, zájem o symbolismus, lidovou poezii, později vlastenecká témata.

Z díla: balada pro smíšený sbor a soubor viol a violoncell Sirotek (1914),

Kantáta o posledních věcech člověka (1920-23),

České requiem (1940, asi nejsilnější dílo české hudby z doby okupace, text bible a sekvencí, lidová duchovní píseň Jese Kriste, šedý kněz),

Dvě variační fantazie na lidové duchovní písně z doby Husovy Vzhůru, srdce! (1950),

Obrovské sborové, písňové a komorní dílo.

Boleslav Vomáčka (1887-1951) - sklon k expresivismu, později k tradičnímu lyrismu. Zvláště sborová a komorní tvorba (mužské sbory na texty J.Wolkera, houslová sonáta ad.).

Václav Králík (1891-1951) - navázal na B.Smetanu aj.B.Foerster, polyfonik. Významná zvláště sborová tvorba, 2 symfonie, 2 opery, komorní a symfonické skladby.

Otakar Jeremiáš (1892-1962) - skladatel, dirigent (Národní divadlo, Symfonický orchestr Čs.rozhlasu), pedagog. Vyšel z pozdního romantismu, po r.1918 smetanovský jas a vlastenectví, ovlivněn i evropskou modernou. Tvorba vokální nebo programní.

Orchestrální skladby (například Jarní ouvertura, 1913, Fantazie na staročeské chorály Ten pán velí se nebáti 1939),

Melodramy (Romance o Karlu IV.),

Kantáty (Píseň o rodné zemi),

Opery Bratři Karamazovi (1922-27), Enšpígl (za okupace),

Obrovská komorní, sborová a písňová tvorba.

Jaroslav Křička (1882-1969) - profesor a rektor pražské konzervatoře. Velká symfonická, komorní a vokální tvorba (zvláště sbory), kantáty, opery (dětská opera Ogaři), operety, scénická a filmová hudba.

Václav Kaprál (1889-1947) - moravský skladatel, otec skladatelky Vítězslavy Kaprálové (viz odd.6.1.15.4). Inspirován F.Chopinem, V.Novákem a moravským folklórem. Komorní a vokální tvorba.

Z dalších: Vilém Petrželka (1889-1967), František Pícha (1893-1964).

#### **6.1.15 Třetí generace české moderny**

Pro českou hudbu 20.století zásadní význam. Nová tvůrčí aktivita, mnohem menší závislost na tradici, zásadní inspirace hudebním vývojem, akcentace nových vývojových tendencí, vytvoření nových slohových rysů. Nazývána: česká hudební avantgarda.

#### **6.1.15.1 Bohuslav Martinů**

\* 8.12.1890 Poljčka, + 29.8.1959 Liestal u Basileje

I. Houslistou v České filharmonii, učitelem v Poličce. Studia v Praze (u J.Suka) nedokončena, tříměsíční stipendium v Paříži (žákem A.Roussela). V l.1923-40 v Paříži, potom emigrace do USA, kde byl pedagogem a význačnou osobností hudebního života. Od padesátých let zpět v vropě. Komunistickým režimem u nás odsuzován v 50.letech. Pobyť střídavě v Itálii a ve Švýcarsku (u dirigenta Paula Sachera na Schönenbergu u Basileje, na jehož pozemku také pohřben, odtud r.1979 ostatky převezeny do Poličky).

II. Skladatelský vývoj velmi zajímavý: v mládí inspirován C.Debussym, v Paříži Šestkou, jazzem, stille barbaro, zásadní inspirace neoklasicismem, už od třicátých let však příznačná česká nápěvnost lyrického často říkadlového typu (tím vedle tehdejší evropské avantgardy výjimečné a originální), později fantazijní tendence, dramaticčnost a tragičtější prvky, stále více tzv. českých intonací. Po válce a v padesátých letech jedinečná syntéza - svébytná hudební řeč myšlenkové hloubky, lyrického zanícení a dramatické naléhavosti.

III. Velmi rozsáhlé dílo zahrnující široký žánrový rozměr.

### **Orchestrální tvorba**

Symfonie (6) (1942-53) - vzácně vyrovnaný celek, díla světového významu (nejznámější č.4 a č.6 Symfonické fantazie)

Koncerty (celk. 27)

Pro klavír (5) (1925-57) - č.3 dedikován R.Firkušnému

Pro housle (2) - č.2 (1943) velmi významný

Pro violoncello (2), pro cembalo, pro hoboj a další instrumenty nebo jejich seskupení.

Dvojkonzert pro dva smyčcové orchestry, klavír a tympány (1938) - slavné dílo, smutek a skepse z vývoje ve světě (Mnichov),

Sinfonietta giocosa pro klavír a orchestr (1940)

Rhapsody-concerto pro violu a orchestr (1952) - citově hluboké, meditativní dílo.

Další orchestrální skladby, například orchestrální věty Half-Time (1924, Poločas) a Bagarre (1926, Vřava) - ovlivněn tehdejšími díly A.Honeggera, Conceto grosso (1937, neobarokní prvky), Památník Lidicím (1943, synfonická tryzna), Sinfonietta La Jola (vysl.jola!) (1950), Fresky Piera della Francesca (1955), Paraboly (1958), Rytiny (1958) - ve všech skvělá instrumentace a svěží invence.

### **Vokálně-instrumentální tvorba**

Česká rapsodie (1918) - kantáta pro baryton, smíšený sbor, orchestr a varhany, první velké dílo, vyrůstá z české národní tradice, v závěru monumentální využití svatováclavského chorálu.

Kytice (1937) - kantáta na slova lidové poezie (známá orchestrální mezihra Selanka a dětský sbor Koleda).

Polní mše (1939) - kantáta pro baryton, mužský sbor a orchestr na slova Jiřího Muchy s použitím českých modliteb a žalmů, věnováno československým vojákům na západní frontě.

Gilgameš (1955) - kantáta pro sóla, sbor a orchestr na text světoznámého eposu.

Otvírání studánek (1955), Legenda z dýmu bramborové nati (1956), Romance z pampelišek

(1957), Mikeš z hor (1959) - slavná čtveřice komorních kantát na texty Miroslava Bureše s náměty z Polička, nejniternější projev vztahu skladatele k domovu a starým lidovým zvykům, sólisté, vypravěč, sbor, komorní soubor.

Izaiášovo proroctví (1959) - kantáta pro sóla, mužský sbor a instrumentální doprovod na text Bible.

Opery - celkem 15 titulů, nejvýznamnější:

Hry o Marii (1934) - čtyřdílná opera na 4 různé náměty (3.díl nádherná stylizace českých vánoč).

Veselohra na mostě (1935) - rozhlasová jednoaktovka podle stejnojmenné divadelní hry

V.K.Klicpery.

Julietta /žileta/ (Snář, 1937) - lyrická opera surrealistického zaměření podle hry Georgese Neveuxe, slavná pražská premiéra V.Talicha.

Mirandolina (1954) - komická opera podle hry Carla Goldoniho.

Řecké pašije (1956-59) - skvělé dílo podle románu Nikose Kazantzakise Kristus znovu ukřižovaný, myšlenkově silný příběh - obžaloba bezpráví a náboženské perzekuce.

Ariadna (1958) - lyrická opera o 1.dějství, novodobá adaptace antického příběhu (hra G.Neveuxe), skvěle propracovaná orchestrální sazba.

Balety - celkem 14, například:

Z ranějšího období Istar (1918-22), Kdo je na světě nejmocnější (1922-23), Motýl, který dupal (1926, silné impresionistické prvky). Kuchňská revue (1927), Jazzová suita a balet.

Špalíček (1931-32) - celovečerní balet se zpěvem, významné dílo - stylizace českých a moravských lidových zvyků (známé Vynášení smrti).

### **Sborová a písňová tvorba**

Celá řada nádherných cyklů na slova lidové poezie, velmi perspektivní pro život na koncertních pódiích i v budoucnu, například České madrigaly pro smíšený sbor, Zbojnické písně pro myžský sbor, sólové Písničky na jednu stránku, Písničky na dvě stránky, Petrklíč, Nový špalíček a další.

### **Komorní a klavírní tvorba**

Smyčcové kvartety (7, známý zvl.č.7 Concerto da camera z r.1938), smyčcová tria, kvintety a sextety různých obsazení, sonáty, sonatiny a variace pro různé instrumenty, klavírní skladby a cykly (například Loutky z l.1912-24), Etudy a polky z r.1945 a další).

IV. Vedle B.Smetany, A.Dvořáka a L.Janáčka největší český hudební skladatel. Velký vliv na celosvětový vývoj.

#### **6.1.15.2 Alois Hába (1893-1973)**

I. Původně učitel. Žák V.Nováka (Praha) a F.Schreker (Berlín). Na pražské konzervatoři a AMU uplatňoval své kompoziční metody a teoretické poznatky (za použití speciálně vyrobených nástrojů pro interpretace mikrointervalové hudby, např. klavír, harmonium, klarinet, kytara, trubka ad.). Světový věhlas a autorita (u zrodu ISCM). Své zásady vysvětlil v mnoha odborných publikacích a učebnicích.

II. Inspirace: německý expresionismus, atonalita, A.Schönberg, A.Weber, folklór rodné Moravy. Tvůrce tzv. mikrointervalové hudby (čtvrttónové, šestinotónové, dvanáctinotónové a pětinotónové) a atematického slohu (záměrné odstranění všech tématických vazeb v díle).

III. Dílo obrovského rozsahu, zvláště v komorní oblasti, 15 smyčcových kvartetů (například č.13 Astronautický z r.1962), suity, sonáty, koncerty, symfonická báseň Cesta života (1935), opery Matka (1927-30, čtvrttónová), Nová země (1936, v normálním půltónovém systému), Přijď v království Tvé (1939-42, šestinotónová).

IV. Průkopník nové hudební řeči, díky originalitě světového významu. Ve své době velmi uznáván a oceňován, dnes jeho kompoziční metoda a tím i dílo v pozadí.

#### **6.1.15.3 Hudební skupina Mánesa**

Progresivní hudebníci většinou neoklasicistické orientace. V třicátých letech pořádali koncerty na půdě výtvarného sdružení Mánes v Praze.

Členové: skladatelé Pavel Bořkovec (1894-1972), Jaroslav Ježek (1906-42) a Iša Krejčí (1904-68), skladatel a hudební vědec František Bartoš (1905-73), klavírista a hudební spisovatel Václav Holzknecht (1904-88).

##### **6.1.15.3.1 Pavel Bořkovec (1894-1972)**

Hlavním znakem původně pozdní romantismus, později sukovský lyrismus, avantgarda, syntéza neoklasicismu a konstruktivismu v lyrickém zbarvení.

Z díla: balet Krysař (1939), opera Paleček (1945-47), Concerto grosso (1941-42) a další.

Významný pedagog (jeho žáky mimo jiné V.Sommer, J.Pauer, P.Eben, M.Raichl, J.Klusák ad.).

##### **6.1.15.3.2 Jaroslav Ježek (1906-1942)**

Všestranná osobnost, známá hlavně jako dirigent a skladatel Osvobozeného divadla (1928-38), zde blízká spolupráce s Jiřím Voskovcem (1905-81) a Janem Werichem (1905-80). V umělecké tvorbě vliv I.Stravinského, neoklasicismu, vlastní novátorský projev (atonalita, konstruktivismus).

Z díla: klavírní skladby (například Etuda, Bagately), 2 smyčcové kvartety, Sonáta pro housle a klavír (1933), Dechový kvintet (1931), Koncert pro klavír a orchestr (1927), Symfonická báseň (1936) a další skladby.

##### **6.1.15.3 Iša Krejčí (1904-1968)**

Skladatel a dirigent (mimo jiné šéfem opery v Olomouci, dramaturgem Národního divadla). Osobitý skladatelský styl blízký neoklasicismu, v rychlých větách humor a mozartovská lehkost, v pomalých hluboký cit a filozofické meditace.

Z rozsáhlého díla: Serenáda (1947-50), 4 symfonie (1954-67), Malý balet (1927-30), opery Antígona (1933, 1959), Pozdvížení v Efesu (1939-43), a další komorní (např. smyčcové kvartety) a vokální tvorba.

#### **6.1.15.4 Další osobnosti**

Ervín Schulhoff (1894-1942) - skladatel a klavírista německého původu, jeden z nejtalentovanějších představitelů české meziválečné avantgardy. Oběť nacistické perzekuce. Prvky impresionismu, expresionismu, neoklasicismu, jazzu.

Karel Boleslav Jirák (1891-1972) - skladatel, pedagog (pražská konzervatoř), dirigent (Česká filharmonie, Hlahol). Od r.1947 až do smrti v USA.

Úsilí o vlastní syntézu pod vlivem směrů meziválečného období.

Emil František Burian (1904-1959) - skladatel, herec, spisovatel, režisér. Člen literární skupiny Devětsil, zakladatel sdružení pro současnou hudbu Přítomnost. Hudebně-recitační soubor Voiceband, r.1933 založil moderní avantgardní divadlo D 34.

Inspirován jazzem, Šestkou, I.Stravinským, sovětskou modernou, L.Janáčkem i J.B.Foersterem. Nejlepší je jeho dramatická tvorba v originálně koncipovaných hrách s hudbou, zpěvem a recitací. (Milenci v kiosku, Vojna, opera z r.1938 Maryša). Orchestrální a komorní tvorba, písně, sbory.

Jaroslav Kvapil (1892-1958) - moravský skladatel, žák L.Janáčka, opera Pohádka máje (1940-55) a další díla.

Emil Hlobil (1901-1987) - vliv P.Hindemitha, významné tvůrčí období i po r.1945, opery Anna Kareninová (1963), Měšťák šlechticem (1965) ad.

Josef Stanislav (1897-1971) - zajímavý představitel meziválečné avantgardy, později však znám spíše jako autor masových písní padesátých let.



Vít Nejedlý (1912-1940) - syn Zdeňka Nejedlého. Levicově orientovaný skladatel (symfonie, opera Tkalci aj.). Dirigent hudební čtyř československé jednotky v SSSR za 2.světové války (budoucí Armádní umělecký soubor).

Vítězslava Kaprálová (1915-1945) - talentovaná, bohužel předčasně zemřelá skladatelka (například Vojenská symfonierra, písňový cyklus Sbohem a šáteček) a dirigentka. Blízký vztah k B.Martinů. Karel Reiner (1910-1979) a Miroslav Ponc (1902-1976) - žáci a částečně pokračovatelé A.Háby. M.Ponc dlouholetým dirigentem činohry Národního divadla a jeden z nejvýznamnějších skladatelů scénických hudeb.

#### **6.1.15.5 Významní představitelé hudební vědy**

##### **6.1.15.5.1 Vladimír Helfert (1886-1945)**

Studia hudební vědy v Praze (u O.Hostinského, Z.Nejedlého) a v Berlíně (u H.Kretzschmera aj.). Profesor univerzity v Brně. Zemřel na následky vězení v Terezíně.

Badatelská, pedagogická a publikační činnost. Zastávce objektivní metody vědecké práce - upřednostnění pečlivého srovnávání hudebních děl před jednostrannou historizující metodou Z.Nejedlého. Předmět bádání: stará česká hudba, B.Smetana, L.Janáček, nová česká hudba, periodizace dějin hudby, metodologie hudební vědy ad.

##### **6.1.15.5.2 Zdeněk Nejedlý (1878-1962)**

Muzikolog, historik, estetik, kritik, profesor hudební vědy na Karlově universitě, prezident ČSAV, významný politický funkcionář komunistického režimu.

Žák O.Hostinského a Z.Fibicha. Vášnivý zastávce Smetanova odkazu - občas však negativní důsledky (spíše osobní boj mezi zastánci Smetanovy a Dvořákovy linie na počátku století.

Muzikolog širokého tematického okruhu a produktivity. Bohužel zastávce jednostranné, tzv. historizující metody, která podceňuje analýzu konkrétních děl a může být příčinou zkreslení a omylů. Předmět bádání: B.Smetana, R.Wagner, dějiny nejstarších období, husitského zpěvu, opery Národního divadla ad., A.Jirásek, T.G.Masaryk aj. osobnosti.

##### **6.1.15.5.3 Josef Bartoš (1887-1952)**

Muzikolog a kritik. Zastávce Dvořákovy linie (r.1913 dal podnět k tzv. bojům o Dvořáka - proti Nejedlého táboru).

##### **6.1.15.5.4 Otakar Zich (1879-1934)**

Vedle kompoziční činnosti (viz odd.6.1.14.2) přední český estetik.

Jasně se rýsující dvě školy (= koncepce), stejně významné:

Pražská (Zdeněk Nejedlý, Jaroslav Hutten, Mirko Očadlík)

Brněnská (Vladimír Helfert, Gracián Černušák, Jan Ráček).

#### **6.1.16 Představitelé interpretačního umění**

##### **6.1.16.1 Ve světě**

###### **Houslisté:**

Fritz Kreisler (1875-1962, Rakušan)

Jacques Thibaud /tybó/ (1881-1953, Francouz)

George Kulenkampff (1898-1948, Němec)

Jascha Heifetz (1901, Američan)

###### **Klavíristé:**

Ignacy Jan Paderewski (1860-1941, Polák)

Sergej Rachmaninov (1873-93, Rus)

Artur Schnabel (1882-1951, Rakušan)

Wilhelm Backhaus (1884-1969, Němec)

Artur Schnabel (1887-1982, Američan polského původu)

Walter Gieseking (1895-1956, Němec)

Vladimir Horowitz (1904-1989, Američan ruského původu)

###### **Violoncellisté:**

Pablo Casals (1879-1973, Španěl)

Gregor Pjatigorskij (1903-76, Američan ruského původu)

###### **Varhaník:**

Albert Schweitzer (1875-1965, myslitel, lékař, varhaník, znalec díla J.S.Bacha)

Andrés Segovia (1893-1987, Španěl)

###### **Pěvci:**

Italští tenoristé Enrico Caruso (1873-1921) a Beniamino Gigli (1890-1957)

###### **Dirigenti:**

Artur Nikisch (1855-1922, Němec)

Arturo Toscanini (1867-1957, považován za nejlepšího dirigenta všech dob)

Sergej Alexandrovič Kusevickij (1874-1951, Američan ruského původu)

Bruno Walter (1876-1962, Němec, blízký přítel G.Mahlera, dlouholetý šéf Newyorské filharmonie)

Leopold Stokowski (1882-1977, Američan)

Otto Klemperer (1885-1973, Němec)

Wilhelm Furtwängler (1886-1954, Němec, předchůdce H.v.Karajana u Berlínských filharmoniků)

Karl Bóhm (1894-1981, Rakušan, moderní interpret zvláště W.A.Mozarta, R.Wagnera a R.Strausse).

### **6.1.16.2 Naše interpretační umění za 1.republiky a hudební život (kromě již dříve uvedených jmen)**

#### **Houslisté:**

Váša Příhoda (1900-60)

#### **Klavíristé:**

Většinou ze třídy významného pedagoga Viléma Kurze (1872-1945):

Václav Štěpán (1889-1944, jeho zeť)

Rudolf Firkušný (1912-1994, odchod do USA, první český klavírista světové třídy)

Ervín Schulhoff (1894-1942)

#### **Pěvci:**

Basista opery Národního divadla Vilém Zítek (1890-1956)

Sopranistka působící na předních světových scénách Jarmila Novotná (1907-1994)

#### **Dirigenti:**

Václav Talich (1883-1961, nejlepší český dirigent všech dob, šéf České filharmonie (od r.1918), později Národního divadla (1942-1945)

Otakar Ostrčil (1879-1935, po K.Kovařovicovi šéf opery Národního divadla - významná éra)

Otakar Jeremiáš (1892-1962, šéf opery Národního divadla, zakladatel Symfonického orchestru Čs.rozhlasu)

Břetislav Baka (1897-1958, prvořadá osobnost brněnského života, přítel L.Janáčka)

Dirigenti České filharmonie František Stupka (1879-1965) a Karel Šejna (1896-1982)

Nejvýznamnějšími uměleckými institucemi Česká filharmonie (šéfem od r.1918 Václav Talich, v letech 1942-48 Rafael Kubelík) a Národní divadlo (slavné éry šéfů Karla Kovařovice v l.1900-20, Otakara Ostrčila v l.1920-35 a Václava Talicha v l.1942-45).

R.1925 založen Symfonický orchestr Čs.rozhlasu v Praze, r. 1934 Symfonický orchestr hl.m.Prahy FOK. Po r.1918 vznik mnoha dalších souborů, například Československé (Zikovo) kvarteto, Ondříčkovovo kvarteto, České noneto, České trio a obrovské množství amatérských těles i špičkové úrovně.

R.1930 vznik Českého pěveckého sboru (do r.1945 jako sbor rozhlasu, r.1952 přičleněn k České filharmonii, r.1970 přejmenován na Pražský filharmonický sbor, r.1990 odchod ze svazku České filharmonie). Jeho zakladatel a umělecký šéf v letech 1930-58 Jan Kúhn (1891-1958).

Velké mezinárodní úspěchy Pěveckého sdružení moravských učitelů, založeno v Kroměříži r.1903 významným sbormistrem Ferdinandem Vachem (1860-1939), v l.1936-64 sbormistrem Jan Šoupal (1892-1964).

Velký význam rozhlasového vysílání (od r.1923) a vznik gramofonového průmyslu (první československá společnost Esta, od r.1929 Ultraphon, r.1946 obě firmy zestátněny - vznik Supraphonu).

## **6.2. Hudba 2.poloviny 20.století 1945-1990**

### **6.2.1 Dědictví hudby první poloviny 20.století**

Definitivní rozrušení dosavadního systému hudebního myšlení (který počal u florentské cameraty a skončil pozdním romantismem).

#### **Hlavní obecné znaky:**

- Nový soubor skladebných technik (nejradikálnější dodekafonie).
- Experimentální průzkum nevyzkoušených cest v hudebních formách, zproblematizování dosavadních.
- Rotrušení konvencí v hudebně akustické oblasti, rozšíření zvukového materiálu pomocí nových nástrojů a elektroakustických přístrojů.
- Nová stanoviska a názory na hudební tradici, leckdy protichůdné až zcela zamítavé (odstranění kultu uctívání velikánů).
- Přehodnocení forem hudby a její vnitřní struktury - tím nové otázky jejich komunikativních forem (leckdy se octla v izolaci).
- Nové národní kultury (v Anglii Ralph Vaughan Williams, ve Finsku Jean Sibelius a další).

- Schopnost organicky zahrnovat do svého středu nejrůznější projevy minulých i přítomných kultur.
- Snaha naplnit dosavadní úsilí (často destruktivní a technické povahy) novým smyslem a duchovní hodnotou.

2.světová válka - násilný a markantní řez ve vývoji moderní hudby: často oddělení právě zrozného nástupu nové hudby od vyžívání a syntetizace dosažených výsledků, přetrhání kontaktů mezi generacemi.

Poválečný vývoj - nutnost dlouhé konsolidace, často návraty až k samým počátkům nové hudby. Globální pohled na první polovinu 20.století: Nešlo o uzavřenou epochu, nýbrž o nastoupení cesty, o prozkoumání nových možností.

### **6.2.2 Tzv. Nová hudba (Musica nova)**

Název předwebernovské hudby. Počátek v padesátých letech.

#### **Hlavní představitelé:**

Karlheinz Stockhausen (1928)

Luigo Nono (1924-1990)

Pierre Boulez (1926)

György Ligeti (1923)

Theodor Adorno (1903-1969)

Darmstadtské mezinárodní prázdninové kursy pro Novou hudbu (Ferienkurse für Neue Music) - významné místo konfrontací poválečné hudební avantgardy zvláště v západní Evropě, USA, Japonsku a Polsku. V Darmstadtu (SRN) pravidelně od r.1946 ve spolupráci s předními skladateli (viz nahoře) a interprety.

### **6.2.3 Osobnosti světové hudby**

#### **6.2.3.1 USA**

##### **6.2.3.1.1 Aaron Copland /le/ (1900-1990)**

Všestranný skladatel, klavírista, dirigent, pedagog, publicista, hudební organizátor (koncerty současné hudby, festival v Tanglewoodu).

Vliv francouzské hudby (studia u N.Boulangerové), jazzu, mexického folklóru.

Z díla: Všechny obory kompoziční práce, 4 symfonie, balety, např. Apalačské jaro (1944), Billy the Kid (1938), Rodeo (1942), opery, klavírní a komorní díla, hudby pro film a divadlo, známé Fanfare for the Common Man (Fanfáry pro obyčejného muže) ad.

##### **6.2.3.1.2 John Cage /kejdž/ (1912-1992)**

Skladatel, klavírista a pedagog. Krátce příklon k dodekafonii, později však jeden z hlavních představitelů konkrétní a elektronické hudby. Strhující experimenty s velkým vlivem na americkou a evropskou hudbu, leckdy považované za výstřelky.

Z díla: orchestrální kompozice, skladby pro prepared klavír (zvláště upravený s atypickým zvukem).

##### **6.2.3.1.3 Leonard Bernstein (1918-1990)**

Skladatel, dirigent a klavírista. Využití rozmanitých prvků hudby 20století, včetně nonartificiální.

Z díla: 3 symfonie (č.1 Jeremiáš z l.1941-44), opery, muzikály (Candide z r.1956, světově proslulá West Side Story z r.1957), řada dalších skladeb různých žánrů (Mše, Chichesterské žalmy, Divertimento pro orchestr ad.).

##### **6.2.3.1.4 Další skladatelé světového jména**

Walter Piston (1894-1976), Samuel Barber (1910-1981), Virgil Thomson (1896-1989) ad.

#### **6.2.3.2 Velká Británie**

Větší úsilí o výraznou hloubku a kontakt s vlastními tradicemi. Slohové výboje v pozadí.

##### **6.2.3.2.1 Michael Tippett (1905)**

Ve Velké Británii uznáván jako B.Britten. Humanista a pacifista. V hudbě exaktnější, avšak osobitý. Opery, symfonie, koncerty (např. pro 2 smyčcové orchestry), oratoria Dítě naší doby, komorní tvorba a další.

##### **6.2.3.2.2 Benjamin Britten (1913-1976)**

Vrcholný zjev světové hudby 20.století. Skladatel, dirigent, klavírista, hudební organizátor. Hudba v podstatě tradiční, ale individualistická v oblasti melodiky, barevnosti.

#### **Z díla:**

Opery (nejvýznamnější oblast)

Peter Grimes (1945), Únos Lukrecie (1946), Albert Herring (1947), Sen noci svatojánské (1960) ad.

#### **Vokální díla**

Válečné requiem (1962) pro sóla, dětský a smíšený sbor a orchestr, Serenáda pro tenor, lesní roh a smyčce (1943), Jarní symfonie (1949) pro sóla, chlapecký a smíšený sbor a orchestr, Chvála koled (1942) pro dětský sbor a harfu, kantáty a církevní skladby.

#### **Symfonická díla**

Prostá symfonie, Sinfonia da Requiem (1940), Variace na téma Franka Bridge (1937) pro smyčce, Variace a fuga na téma Henryho Purcella (1945, známé instruktivní dílo pod názvem Průvodce mladého člověka orchestrem) ad.

#### **6.2.3.2.3 Jiní známí angličtí skladatelé**

Williams Walton (1902-1983), Richard Rodney Bennet (1936), Peter Maxwell Davies (1934)

#### **6.2.3.3 Francie**

Po 2.světové válce - hudební experimenty: pokračování v kompozičních principech 2.vídeňské školy (R.Leibowitz), využití poznatků z kybernetiky (I.Xenakis).

##### **6.2.3.3.1 André Jolivet /ž/ (1905-1974)**

S O.Messiaenem spoluzakladatelem skupiny Mladá Francie (viz odd.6.1.13.2.3), Studia u E.Varése. Dirigent a ředitel Comédie Française. Rytmicky impulzivní a dynamická hudba. Smysl pro melodickou a instrumentální koloristiku.

Z díla: orchestrální skladby, koncerty (např. pro trubku, pro Martenotovy vlny ad.), opera Dolores (1942), balety, filmová hudba a další.

##### **6.2.3.3.2 Olivier Messiaen /ijen/ (1908-1992)**

Studia varhan (M.Dupré) a skladby (P.Dukas). Člen skupiny Mladá Francie. Pedagog (pařížská konzervatoř) a teoretik.

Z díla: Dvacet pohledů na Ježíška (1944) pro klavír, Tři malé liturgie (1944), Varhanní kniha (1951), Exotičtí ptáci (1956) pro klavír a orchestr, opera Sv. František z Assisi (1985) a velké množství dalších děl.

##### **6.2.3.3.3 Pierre Schaeffer (1910-1993)**

Skladatel a hudební teoretik. Inženýr francouzského rozhlasu a televize, od r.1968 profesorem elektronické hudby na pařížské konzervatoři. R. 1942 založil první akustické studio, od r.1948 komponuje konkrétní hudbu (viz 7.3.5.1).

Z díla: Suita pro 14 instrumentů (1949), experimentální opera Orphée (1954) a další skladby.

##### **6.2.3.3.4 Pierre Boulez /ule/ (1925)**

Skladatel, teoretik, klavírista, slavný dirigent. Studia O.Messiaena a R.Leibowitze. Ředitelem pařížského institutu pro akustický a hudební výzkum.

Nejvýznamnější představitel nové francouzské hudby a přední osobnost evropské hudební avantgardy. Vyšel z C.Debussyho, O.Messiaena a 2.vídeňské školy. V jeho tvorbě: tonální serialismus, stochastická hudba (založena na teorii pravděpodobnosti, viz odd.7.3.8), nové nezvklé zacházení s vokálním materiálem aj.

Z díla: Klavíro bez pána (1954, Le marteau sans maître) pro alt a 6 instrumentů (progresivní dílo), Portrét Mallarmeův (1962) pro soprán a orchestr, velká řada orchestrálních a vokálních děl velké různorodosti.

#### **6.2.3.4 Německo**

Díky Darmstadtským kursům Německo = kolébka Nové hudby. Významná rozhlasová studia pro elektronickou hudbu (Bonn, Kolín n.Rýnem).

##### **6.2.3.4.1 Theodor Adorno (1903-1969)**

Hudební teoretik, filozof a sociolog. Žák A.Berga, nejkompententnější znalec Schönbergovy školy. Po návratu z emigrace v USA r.1950 profesorem ve Franfurktu n.Mohanem. "Duchovní otec" koncepcí Nové hudby.

##### **6.2.3.4.2 Hans Werner Henze (1926)**

Skladatel a dirigent. Hlavní inspirační zdroje: I.Stravinskij, P.Hindemith, dodekafojie, ale především neoklasicismus. Využití všech slohových technických prvků, blízký vztah k jevištnímu umění.

6 symfonií (1947-69), koncerty, orchestrální díla (např. Sonáta pro smyčce z r.1958), opery (např.Malý princ z r.1964), balety, vokální a komorní díla.

##### **6.2.3.4.3 Karlheinz Stockhausen (1928)**

Skladatel, klavírista a dirigent. Žák Franka Martina (významného švýcarského progresivního skladatele), D.Milhauda a O.Messiaena. Od r.1963 šéfem elektroakustického studia v Kolíně n.Rýnem.

Vychází z postwebernovského punktualismu, dosahuje úspěšné syntézy elektronické, instrumentální a vokální hudby. Polyfakturalnost, objevná práce v oblasti zvuku.

Z díla: Punkte (1952), Mikrophonie I. (1964) a II. (1965), Studie (1953-54, elektronické) a další. Hlavní představitel progresivního vývoje světové hudby po r.1950.

#### **6.2.3.5 Itálie**

##### **6.2.3.5.1 Luigi Nono (1924-1990)**

Skladatel a pedagog (v letech 1958-59 v Darmstadtu). Vliv A.Schönberga (expresionismus), A.Weberna (punktualismus). Příznačné uplatnění lyriky, sociální a humanistická tematika, často programní hudba s převahou vokálních žánrů (navázání na italské tradice vokální hudby).

Z obrovského díla: Vítězství u Guerniky (1954) pro sbor a orchestr, Canti (1955) pro třináct instrumentů. Písně života a lásky (1962) pro soprán, tenor a orchestr (tam část Sul ponte di Hiroschima) a další.

##### **6.2.3.5.2 Bruno Maderna (1920-1973)**

Skladatel a dirigent (hlavní interpret Nové hudby). Orchestrální a koncertantní díla, elektronická hudba.

#### **6.2.3.6 Polsko**

V polovině 50.let v Polsku rozvoj nejnovějších slohových tendencí v západoevropské avantgardy. Od r.1956 jeden z nejvýznamnějších festivalů soudobé hudby Varšavská jeseň - ohnisko současného hudebního vývoje a silný inspirační zdroj pro domácí i zahraniční skladatele, kteří vyrostli v čelné představitele světové hudby.

##### **6.2.3.6.1 Witold Lutoslawski (1913-1994)**

Skladatel a dirigent (svých děl). Zajímavý vývoj ovlivněn novými koncepcemi západní Evropy, ale také melodicko-rytmickým materiálem folklóru (nejen polského). Od r.1961 aleatorika, témbrové a koloristické prvky.

Z díla: Smuteční hudba pro smyčce věnovaná památce B.Bartóka (1958, dodekafonie), Benátské hry (1963), Tři poémy Henry Michauxe pro orchestr a dvacetihlasý sbor (1963, aleatorika), Postludium pro orchestr (1967), Koncert pro violoncello a orchestr (1970) a další.

##### **6.2.3.6.2 Tadeusz Baird /erd/ (1928-1981)**

Vyšel z neoklasicismu v r.1955-58 podstatný obrat - dodekafonie, seriální technika. Základním znakem osobitá lyrika a expresivní výraz.

Z díla: Čtyři eseje pro orchestr (1958), Variace bez tématu (1962), 3 symfonie a další.

##### **6.2.3.6.3 Krzysztof Penderecki (1933)**

I.+II. Skladatel, dirigent, pedagog (Krakov, Essen). Již od počátku své dráhy hledání nových zvukových materiálů pomocí tradičních nástrojů, hudba témbřů, aleatorika. Syntéza tradičních prostředků a principů Nové hudby. V posledních letech návrat k tradici, melodie, harmonii.

III. Rozměry času a ticha (1960) pro čtyřicetihlasý smíšený sbor, smyčce a bicí

Tren (1960) pro 52 smyčcových nástrojů (Žalozpěv nad oběťmi Hirošimy).

De natura sonoris číslo 1 (1967), č.2 (1971)

Pašije o umučení Pána Ježíše Krista podle sv.Lukáše (1966) - v nich začleněné novátorsky pojaté Stabat mater z r.1962.

Kosmogonia (1970) pro soprán, tenor, bas, sbor a orchestr na texty Sofokla, Ovidia, Leonarda da Vinci, Giordana Bruna, Jurije Gagarina a Johna H.Gilenna (na objednávku OSN k 25.výročí jejího vzniku).

Polské requiem (1980-1984) - vznik pod dojmem událostí počátku osmdesátých let v Gdaňsku a vzniku Solidarity. Působivost hudební řeči, hluboká citovost, humanismus.

Velké množství dalších děl, např. opera Černá maska.

IV. Vrcholná osobnost současné světové hudby. Vliv na další skladatele.

#### **6.2.3.7 Rusko a další východní národy**

Řada talentovaných osobností jak v Rusku, tak i v dalších zemích (Pobaltí, jižní republiky), značně převyšujících skladatele, kteří byli na oficiálních místech prosazováni jako angažovaní tvůrci tzv. socialistické kultury (představitelé oficiálního skladatelského svazu např. G.V.Sviridov, T.N.Chrennikov).

##### **6.2.3.7.1 Rodion Konstantinovič Ščedrin (1932)**

I ve světě známé balety Carmen (se stylizací původní Bizetovy hudby) a Anna Kareninová, opery (např.Mrtvé duše), symfonická a komorní tvorba, písně, filmová hudba.

##### **6.2.3.7.2 Alfred Šnitke (1934)**

Nejúspěšnější skladatel Východu posledních let s obrovským mezinárodním ohlasem. Polystylovost ve vzácné syntéze a osobitém uměleckém projevu. Inspirace ruským folklórem a pravoslavnou liturgií, bachovskou polyfonií, mozartovou prostotou, romantickou citovostí, impresionistickou barvitostí. Využití všech podnětů, které přinášejí soudobé kompoziční techniky.

Z díla: Concerti grossi (3), Koncert pro klavír (1959), 3 symfonie, komorní tvorba, Requiem (1975) pro sbor sólisty, klávesové a bicí nástroje, opery, balety, vokální skladby a další.

#### **6.2.3.8 Další přední osobnosti**

##### **6.2.3.8.1 Iannis Xenakis (1922)**

Řecký skladatel a architekt (spolupracoval s Le Corbusierem). Žák A.Honeggera, D.Milhauda a O.Messiaena. Představitel nejradiálnějši vlny evropské avantgardy. Hudebně materiální konstrukce, záliba v neustále měněných parametrech tónů. Pevný řád skladeb podložený statickými metodami. Aleatorika, elektronická hudba, stochastika.

##### **6.2.3.8.2 György Ligeti (1923)**

Maďarský skladatel a teoretik žijící ve Vídni. Spolupráce s elektronickým studiem v Kolíně nad Rýnem, přednášky v letních kursech v Darmstadtu. Ve svých dílech kompoziční techniky Nové hudby. Řada teoretických prací v téže oblasti.

Stručné informace o dalších významných osobnostech a pohled na vývojové trendy současnosti - viz závěrečný oddíl Přehled hlavních skladebných principů 20.století.

#### **6.2.4 Osobnosti české hudby**

V době okupace - obrovská všenárodní role české hudby (v oblasti kultury hudba na čelných místech).

V prvních poválečných letech - naděje na opětné zařazení české hudby do světového kontextu (r.1946 první ročník mezinárodního hudebního festivalu Pražské jaro), znovuoobnovení hudebně školských a uměleckých institucí.

Po roce 1948 - velký zlom a invaze sovětské ideologie a zásad tzv. socialistické kultury formulované A.A.Ždanovem: určité uvolnění až v 60.letech.

Období let 1948-1989 - nutno muzikologicky důsledně zhodnotit. Priorita oficiální kultury, kletřá musela dodržovat oficiální stanoviska jediné strany řídicí společnost. Důsledky: umlčení řady osobností, které zůstaly doma (M.Kabeláč), nebo se staly součástí pouťorové a posrpnové emigrace (J.Novák). Domácí oficiální kulturní vývoj však i přes důslednou ideologickou podmíněnost zdařilý a řada výsledků světové úrovně v oblasti tvorby a zvláště interpretace (úspěchy České filharmonie a dalších souborů a sólistů ve světě).

Takřka do každého desetiletí vstoupila nová vyhraněná generační vrstva skladatelů.

#### **6.2.4.1 Poválečná léta**

Výrazné, charakterově však rozdílné osobnosti, využití národních inspirací (okupace, osvobození), záhy pak vlivů evropské moderny.

##### **6.2.4.1.1 Miloslav Kabeláč (1908-1979)**

Vrcholná skladatelská osobnost, význačný pedagog: po roce 1968 umlčen. Vytříbený osobitý sloh - strohá melodika a harmonie, polyfonie, architektonika velkých celků, v šedesátých letech podněty Nové hudby, aleatorika, konkrétní hudba.

##### **Z díla:**

Neustupujte (1939, protiokupantská kantáta)

8 symfonií (č.8 z r.1970 pro soprán, smíšený sbor, varhany a bicí)

Mystérium času (1957, monumentální orchestrální passacaglia)

Zrcadlení (1964)

Hamletovská improvizace (1964)

Eufemias Mysterion (1964-65, pro soprán a komorní orchestr)

8 invencí pro bicí nástroje (1965, obrovské komorní a vokální dílo.

##### **6.2.4.1.2 Jaroslav Doubrava (1909-1960)**

Navázal na O.Jeremiáše. Prostá linie, barvitá instrumentace.

Opery (Sen noci svatojánské), balety (Král Lávra z r.1951, Don Quijote z r.1955), velká orchestrální a komorní tvorba.

##### **6.2.4.1.3 Václav Trojan (1907-1983)**

Žák V.Nováka a A.Háby. Zcela osobitý skladatelský typ: vrcholné mistrovství, nová poetičnost, vtip, humor v nejrůznějších žánrech, bytostně české národní intonace.

##### **Z díla:**

Dnes už legendární hudba k loutkovým filmům Jiřího Trnky např. Špalíček (1946-48), Císařův slavík (1948), Bajaja (1951), opera Kolotoč (1939), bale Sen noci svatojánské (1979), jevištní báseň pro sóla a orchestr na námět Karla Plicky Zlatá brána (1973), skladby komorní, zábavné, taneční, suity, pásma, scénické hudby a další.

##### **6.2.4.1.4 Václav Dobiáš (1909-1978)**

Skladatel, pedagog, hudební organizátor (např.předsedou výboru Pražského jara). Významný představitel oficiální hudební kultury (angažovaná tvorba různých žánrů). Vliv meziválečné avantgardy, později však převládá lyrika v duchu české tradice.

##### **Z díla:**

Sonáta pro klavír, dechový kvintet, tympány a smyčce (1947)

Nonet O rodné zemi (1972)

Písňové cykly, komorní a orchestrální tvorba.

##### **6.2.4.1.5 Jan Seidel (1908)**

Skladatel, hudební organizátor (Čs.rozhlas, Národní divadlo, Supraphon ad.). Představitel oficiální hudební kultury. Inspirace národními tradicemi.

##### **Z díla:**

Hobojové koncerty, sborová tvorba, angažované písně a velké vokální skladby.

##### **6.2.4.1.6 Klement Slavický (1910)**

Žák K.B.Jiráka aj.Suka. Inspirace moravským folklórem. Osobitý dramatický projev s vášnivou melodikou, barvitou harmonií (někde atonalita), bohatá citovost, lyričnost, až janáčkovská dramatická dramatičnost.

##### **Z díla:**

Moravské taneční fantazie (1951), Rapsódické variace (1953), symfonietty (č.4 Mír lidem celého světa z r.1983 pro strunné, klávesové a bicí nástroje, sopránové sólo a recitátora), velké komorní a vokální dílo.

##### **6.2.4.1.7 Jan Kapr (1914-1988)**

V padesátých letech angažované skladby. V šedesátých letech naprostý zlom - progresivní linie v rámci Nové hudby, včetně aleatoriky a elektronických zvuků. Po r.1968 zcela umlčen oficiálními kruhy.

Z řady děl významná Cvičení pro Gydlí (1967) pro koloraturní soprán, flétnu a harfu (akceptace artikulace dětského hlasu).

#### **6.2.4.1.8 Jan Hanuš (1915)**

Bohatá melodika s akcentací české tradice, v šedesátých letech citlivé použití nových kompozičních metod.

##### **Z díla:**

Opery, např. Plameny (1944), Sluha dvou pánů (1958), Pochodeň Prometheova (1963, prvky elektronické hudby)

Z baletů např. Sůl nad zlato (1954), Othello (1956)

7 symfonií a další orchestrální tvorba

významné církevní skladby, velká vokální tvorba, např. oratorium Ecce homo (1977-80), Český rok pro dětský sbor a orchestr (1952), sbory, písně a další.

#### **6.2.4.2 Padesátá léta**

U řady autorů vlivy neoklasicismu i nastupující Nové hudby.

##### **6.2.4.2.1 Jiří Pauer (1919)**

Skladatel, pedagog, významný veřejný činitel (ředitel České filharmonie v t.1958-78 a Národního divadla v l.1978-89).

Hudební řeč vystavěna na klasických základech, inspirace českou hudební tradicí, částečně neoklasicismem a hudební avantgardou.

##### **Z díla:**

Opery, např. Žvanivý slimejš (1949-50), Zuzana Vojířová (1954-57, jedno z nejúspěšnějších děl české poválečné tvorby), Manželské kontrapunkty (1961), balety, např. Ferda mravenec (1975), monodrama "Labutí píseň" (1973, podle A.P.Čechova), orchestrální, komorní a vokální díla, včetně angažované tvorby padesátých let.

##### **6.2.4.2.2 Jan Novák (1921-1984)**

Jeden z mála žáků B.Martinů v USA. Po r.1968 emigrace (Dánsko, Itálie, SRN, kde zemřel).

Inspirace: B.Martinů, I.Stravinskij, jazz, antika. V jeho osobité hudební řeči prvky dodekafonie a Nové hudby, v šedesátých letech návrat k linii B.Martinů - I.Stravinskij, lyrika, prvky neoklasicismu.

##### **Z obrovského díla:**

Významné vokální skladby komponované na latinské texty, např. opera Dulcitius (1977), zpěv pro hlasy a nástroje Ignis pro Ioanne Palach (1969), Passer Catulli (1962) pro bas a 9 nástrojů, symfonická díla např. Ludi symphoniaci (1978), velké množství komorních a písňových skladeb.

##### **6.2.4.2.3 Vladimír Sommer (1921)**

Inspirace: S.Prokofjev, I.Stravinskij, A.Honegger, D.Šostakovič. Svěrázný tvůrčí projev, tlumočení hlubokých humanistických myšlenek.

##### **Z děl:**

Vokální symfonie (1958) pro alt, recitátora, sbor a orchestr na texty F.Kafky, F.M.Dostojevského, C.Pavese (jedno z nejzávažnějších českých děl 20.století), smyčcový kvartet d moll (1955), Sinfonia da requiem (1978, vokální symfonie č.2), koncerty, vokální a komorní díla.

##### **6.2.4.2.4 Karel Husa (1921)**

Skladatel žijící od r.1946 v zahraničí - ve Francii a v USA (Cornell University v Ithace). Vlivy V.Nováka: dodekafonie, inspirace českým a moravským folklórem.

##### **Z díla:**

Hudba pro Prahu (1968), řada orchestrálních, vokálních a komorních skladeb.

##### **6.2.4.2.5 Jan Rychlík (1916-1964)**

Jeden z nejosobitějších zjevů poválečné české tvorby. Prvky jazzu, folklóru mimoevropských národů Nové hudby. Například Africký cyklus pro 9 nástrojů (1961).

##### **6.2.4.2.6 Jan F.Fischer (1921)**

Například opery Ženichové (1953-57), Romeo, Julie a tma (1959-61), balety, orchestrální, komorní a vokální skladby.

##### **6.2.4.2.7 Ilja Hurník (1922)**

Skladatel, klavírista a hudební spisovatel (Trubači z Jericha, Cesta a motýlem a další). Prvky lidové hudby rodného Slezska, impresionismu, neoklasicismu a Nové hudby.

##### **Z díla:**

Balet Ondráš (1950), opera Dáma a lupiči, komorní, koncertní a zvláště vokální tvorba (jedinečné dětské sbory a písně).

##### **6.2.4.2.8 Otmar Mácha (1922)**

Vychází z modalit moravských lidových písní. Osobitý hudební projev s výraznou melodicko-rytmickou i barevnou invencí, smysl pro architekturu velkého celku.

##### **Z díla:**

Odkaz J.A.Komenského (1955, nově koncipováno r.1989), opery Polapená nevěsta (1957), Jezero Ukereve (1963, podle V.Vančury), Symfonieta (1970) a další instrumentální a vokální tvorba.

##### **6.2.4.2.9 Viktor Kalabis (1923)**

Citová až filozofující hloubka, velkorysá architektonická řešení.

Dílo velmi významné a rozsáhlé, převážně instrumentální (skladby komorní, 9 koncertů, 5 symfonií), např.č.2 Sinfonia pacis a vokální (například kantáta na lidovou poesii Wojna, Píseň na Rilkeho básně, Canticum canticorum ad.).

#### **6.2.4.2.10 Svatopluk Havelka (1925)**

Expresivní melodika, významná rytmika, originální smysl pro barvu. Díla hluboké myšlenkové závažnosti.

##### **Z díla:**

Např. kantáty Chvála světla (1958), List Poggia Braccioliniho Leonardu Brunimu z Arezza o odsouzení Mistra Jeronýma z Prahy (1948, jedno z nejzávažnějších děl současné hudby), orchestrální skladba Hommage á Hieronymus Bosch (1974) a další.

#### **6.2.4.2.11 Jindřich Feld (1925)**

Navázal na avantgardu, později melodika, harmonie (rozšířená tonalita i dodekafonie). Převaha instrumentální tvorby: řada smyčcových kvartetů a dalších komorních skladeb, koncertů pro sólové nástroje, orchestrálních děl (např. Tři fresky z r.1963, Symfonie z r.1967). Velký ohlas v zahraničí.

#### **6.2.4.2.12 Nekonvenční řešení hudebních forem, bohatě diferencovaná harmonie (i bitonalita), styl pevné vnitřní logiky.**

##### **Z díla:**

Příběh fléten (1949-50), Sinfonietta (1948), Concerto grosso č.2 (1985) a další orchestrální a komorní skladby.

Příběh fléten (1949-50), Sinfonietta (1948), Concerto grosso č.2 (1985) a další orchestrální a komorní skladby.

#### **6.2.4.2.13 Lubor Bárta (1928-1972)**

Rodák z Lubné u poličky, osobitá invence, harmonie pod vlivem novějších výbojů. Většinou orchestrální, koncertní a komorní tvorba.

#### **6.2.4.2.14 Zdeněk Lukáš (1928)**

Jeden z nejosobitějších a nejoblíbenějších skladatelů současnosti. Stavebná důslednost, příznačná melodická, kompoziční zralost. Vliv českého folkl?u v sedmdesátých letech převládal.

##### **Z díla:**

Velké množství orchestrálních, koncertních a komorních skladeb (symfonie, koncerty - takřka pro všechny instrumenty), ještě známější a více prezentované jeho skladby vokální, např. Ecce quomodo morituti justuti na motet J.Galla (1969), sborový cyklus Parabolae Salomonis (1965), stovky sborů (Věneček, Pocta tvůrcům) a úprav lidových písní.

#### **6.2.4.2.15 Petr Eben (1929)**

I. Žák P.Bořkovce, profesorem AMU, předtím dlouhá léta na katedře hudební vědy filozofické fakulty Karlovy university. Význačné přednášky v zahraničí. Skvělý klavírista (systematicky se zabývá improvizací) a varhaník. Uznávaná osobnost v evropském měřítku.

II. Inspirace: středověká hudba, lidová tvorba, vyhraněný projev, silné melodické invence často modálního zabarvení, novodobě vyostřená harmonie.

III. Šestero písní milostných (1951-56, písňový cyklus)

Zelená se snítka (1953-59, jedinečný cyklus dětských sborů s doprovodem)

Starodávne čarování milému (1957), Láska a smrt (1959) - významná vokální díla

Nedělní hudba (1959), Faust (1979), Job (1987) - znamenité varhanní skladby

Apologia Sokratus (1961-67) - oratorium

Pragensia (1973) - pozoruhodné vokálně-instrumentální dílo

Významná církevní tvorba (menší a další formy), např. Missa cum populo, Pražské Te Deum 1989

Z orchestrálních skladeb např. Vox clamantis (1969, symfonická věta pro 3 trubky a orchestr),

Noční hodiny (1975, koncertantní symfonie pro dechové kvinteto, smyčce, klavír a bicí, později upravené i do sborové podoby), klavírní koncert, 2 varhanní koncerty a další

Obrovské množství dalších orchestrálních, vokálních (např. cyklus dětských sborů Čtyři vánoční písně z r.1960) a komorních skladeb

IV. Vrcholná osobnost české poválečné tvorby s velkým kreditem i v zahraničí.

#### **2.4.2.16 Miroslav Raichl (1930)**

Žák P.Bořkovce, aspirantura u V.Dobiáše. Pedagogická činnost (konzervatoř v Praze a v Pardubicích). Vychází z české tradice, melodik, v námětech netradiční koncepce spíše menších ploch, originalita v jejich ztvárnění, občas sklon k humorné poloze (texty J.R.Picka, E.Sojky ad.).

Největší doménou vokální tvorba (z dětských cyklů např. Rýmování vorvani a jiný zvěř (1970), Pět smíšených sborů na slova J.R.Picka (1973), Originální Fotbalová opera (1970), stovky úprav lidových písní.

#### **6.2.4.3 Šedesátá léta**

#### **6.2.4.3 Šedesátá léta**

Vedle tvorby vyrostlé na tradicích české a světové hudby 20.století již u některých plné vyrovnání se s Novou hudbou. Dodekafonie, serialita, ale i podněty mimoevropských kultur, vliv polské nové hudby. Toto platí pro většinu skladatelů uvedených v odd.6.2.4.2.



V první polovině šedesátých let vznik specializovaných souborů zaměřených na interpretaci soudobé hudby, např. Komorní harmonie Libora Peška, Musiva viva pragensis a další.

#### **6.2.4.3.1 Pavel Blatný**

Představitel tzv. "třetího proudu" (= snaha o syntézu jazzových prvků a soudobé artificiální hudby). V osmdesátých letech zásadní obrat k neoromantismu (kantáty na básně Erbenovy Kytice např. Vrba, Vodník).

#### **6.2.4.3.2 Marek Kopelent (1932)**

Hlavní protagonista Nové hudby u nás a prvořadý její představitel v evropském měřítku. Rozsáhlé dílo instrumentální a vokální známé i v zahraničí (Varšavská jeseň, Donaueschingen). Dnes vůdčí osobnost progresivní skladatelské skupiny Ateliér.

#### **6.2.4.3.3 Jan Klusák (1934)**

Od neoklasicismu a dodekafonie cesta k mimořádné osobitosti vybudované na základech Nové hudby.

##### **Z díla:**

Čtyři malá hlasová cvičení (1960, na text Franze Kafky, první dílo Nové hudby uvedené v Praze), 8 invencí pro různá instrumentální obsazení (1961-71), Variace na téma G.Mahlera (1962) pro orchestr, z baletů např. Héró a Leandros (1988). Orchestrální, komorní, sborová a jevištní tvorba. Hudby k činohrám, filmům a pro televizi, elektroakustické skladby.

#### **6.2.4.3.4 Luboš Fišer (1935)**

Vliv tradice i Nové hudby. Osobitý hudební projev vystavěný na výrazné melodice a emocionalitě.

##### **Z obsáhlého díla:**

6 klavírních sonát (1955-64), opery Lancelot (1957), Věčný Faust (1987, pro televizi), Ruce (1961, sonáta pro housle a klavír), Patnáct listů podle Durerovy Apokalypsy (1965) pro orchestr, Caprichos (1960) pro komorní a smíšený sbor podle F.Goyla, Requiem (1968).

Jeden z nejúspěšnějších tvůrců pro film a televizní inscenace.

#### **6.2.4.3.5 Jaroslav Krček (1939)**

jeho hlavní životní doménou rozlehlá a soustavná práce v oblasti folklóru a anonymní tvorby vedoucí k její osobité a tvůrčí aktualizaci. Vedoucí úspěšného souboru Musica Bohemica.

##### **Z díla:**

Kvadrofonní opera Nevěsta Raab (1971), Rozmluvy s časem (1979, koncert pro 2 hlasy a magnetofonový pás), symfonie a další skladby, stovky úprav lidových písní.

#### **6.2.4.3.6 Ivana Loudová (1941)**

Žákyně M.Kabeláče, E.Hlobila, O.Messiaena a A.Joliveta. Úsilí o dokonalost formy a výrazové využití nových skladebných technik.

##### **Z díla:**

Kantáta Malý princ (1967), Concerto pro bicí, varhany a dechy (1972) a celá řada dalších orchestrálních, komorních a vokálních skladeb.

#### **6.2.4.4 Sedmdesátá léta**

Nová hledání v oblasti zvukové a instrumentální, větší procento skladeb využívajících novodobých skladebných prostředků (aleatorika, modalita, tónobrové principy, koláže), nové pohledy na interpretaci (spojení hudby a scénické akce v netradičních útvarech).

Významná činnost plzeňské elektroakustické laboratoře, brněnského skladatelského týmu zkoumajících nové postupy a možnosti (Josef Berg, Alois Piňos, Miloslav Ištván, Arnošt Parsch, Rudolf Růžička, Miloš Štědroň).

Mezinárodní pozornost a uznání tehdejší české tvorby. Vstup nové generace skladatelů narozených již v poválečné době. Nejvýraznější:

Ladislav Kubík (1946) - zajímavý Koncert pro housle a orchestr (1980), vokálně symfonická poéma básně J.Wolkera Wolkeriana (1982-83), a další.

Ivan Kurz (1947) - hlavně instrumentální tvorba, komorní a orchestrální.

Václav Riedlbauch (1947) - zajímavá instrumentální tvorba, balet Mackbeth (ro Novou scénu).

Milan Slavický (1947) - syn K.Slavického, orchestrální, komorní a vokální tvorba, také elektroakustické kompozice (např. Pražský podzim z r.1990).

Vladimír Tichý (1946) - pozoruhodná orchestrální tvorba.

Otomar Kvěch (1950) - instrumentální a vokální tvorba.

#### **6.2.4.5 Osmdesátá léta**

Další zásadní stylové přeměny z důvodu dvou zdánlivě protichůdných vývojových trendů:

- průnik do nonartificiálních sfér, mnohdy splývání (zvláště díky masovému rozšíření elektroakustických prostředků - syntetizérů apod.)
- vývoj k neoromantické výraznosti a zvukovosti: zdůraznění expresivnosti a hluboké citovosti (pocit ekologického i jiného ohrožení, tlak hrozby celosvětové zkázy, krizové jevy mezinárodního i vnitrospolečenského vývoje).

#### **Hlavní představitelé:**

Sylvie Bodorová (1954) - orchestrální, komorní a vokální tvorba  
Michal Košut (1954) - např. pětídílný symfonický obraz Jan Satini Aichel (1979)  
Juraj Filas (1955) - z konce 80.let pozoruhodná televizní opera Rakovina vůle (o problematice drogové závislosti), zajímavé vokální a instrumentální skladby.  
Petr Kofroň (1955) - představitel romantického minimalismu, jeden z vůdčích představitelů souboru Agon, který se orientuje na interpretaci nejprogresivnější tvorby (J.Cage, I.Xenakis, S.Reich, vlastní tvorba), vedle P.Kofroně zde protagonistou Martin Smolka (1959).  
Petr Kofroň (1955) - představitel romantického minimalismu, jeden z vůdčích představitelů souboru Agon, který se orientuje na interpretaci nejprogresivnější tvorby (J.Cage, I.Xenakis, S.Reich, vlastní tvorba), vedle P.Kofroně zde protagonistou Martin Smolka (1959).  
Jiří Gemrot (1957) - komorní, orchestrální a vokální tvorba zajímavé invence.  
Michael Kocáb (1954) - všestranné zaměření od avantgardní podoby rocku až po syntetizující kompozice velkých rozměrů, např. Odysseus (1987, úspěšná inscenace Laterny magiky), množství filmové tvorby.

### **6.2.5 Slovenští skladatelé**

Vývoj značně opožděný. Zakladatelský význam generace slovenských skladatelů - žáků pražské konzervatoře ve třídě V.Nováka. R.1948 - vznik Slovenské filharmonie (prvním šéfdirigentem Václav Talich).

#### **6.2.5.1 Eugeň Suchoň (1908-1993)**

Inspirace: slovenská lidová hudba a její principy. Lyrika, dramatická baladičnost.

##### **Z díla:**

Národní opery Krútňava (1941-49, dramatický příběh ze slovenské vesnice, bohaté folklórní stylizace), Svátopluk (1952-59, podle dramatu I.Stodoly), Baladická suita (1936) pro klavír a orchestr, Žalm země podkarpatské (1938, kantáta), Metamorfózy (1953) pro orchestr a další skladby. Považován za slovenského národního skladatele.

#### **6.2.5.2 Ján Cikker (1911-1989)**

Největší operní skladatel v Československu po r.1945, mezinárodní ohlas.

##### **Z oper:**

Juro Jánošík (1950-53), Beg Bajazid (1955-56), Vzkříšení (1960), Coriolanus (1974), Rozsudek (1979), Obléhání Bystrice (1983) a další.

#### **6.2.5.3 Další osobnosti**

Alexand Moyzes (1906-84) - zakladatel slovenské symfonické hudby (9 symfonií, přede hry, suity, koncerty). Komorní a vokální tvorba. Stovky úprav lidových písní.

Dezider kardoš (1914) - symfonická tvorba (6 symfonií, Slovakofonie pro orchestr, koncerty), vokální a komorní dílo. Úpravy s tylizace slovenské lidové hudby.

Podobně jako v Čechách i zde zastánci klasického trendu a představitelé progresivních proudů s pozoruhodným využitím kompozičních metod 20.století.

Nejvýznamnější: Oto Ferenzy (1921), Tibor Frešo (1918-87, rovněž významný operní dirigent), Josef Grešák (1907-87), Ilja Zeljenka (1932), Ivan Parík (1936), Igor Bázlik (1940) a velká řada dalších.

### **6.2.6 Hudební život a představitelé interpretačního umění**

#### **6.2.6.1 Ve světě**

##### **6.2.6.1.1 Osobnosti**

###### **Houslisté:**

Yehudi Menuhin (1916, Američan)  
Isac Stern (1920, Američan ruského původu)  
Ruggiero Ricci (1920, Američan)  
David Oistrach (1908-7, Ukrajinec)  
Leonid Kogan (1924-82, Rus)  
Henryk Szeryng (1918-88, Mexičan)  
Itzak Perlman (1945, Američan)  
Gidon Kremer (1947, ruský emigrant)  
Anne-Sophie Mutter (1963, Němka)  
Shlormo Mintz (1957, Izraelec)

###### **Klavíristé:**

Svjatoslav Richter (1914, Ukrajinec)  
Emil Gilels (1916-85, Rus)  
Arturo Benedetti\_michelangelo (1920, Ital)  
Maurizio Pollini (1942, Ital)  
Glenn Gould (1932-82, Kanadčan)  
Alfred Brendel (1931, Rakušan)

###### **Violoncellisté:**

André Navarra (1911, Francouz)  
Pierre Fournier (1906-86, Francouz)

Mstislav Rostropovič (1927, Rus žijící v USA)

Yo Yo Ma (1955, Číňan)

Mischa Maisky (1948, Izraelec)

**Flétnisté:**

Jean-Pierre Rampal (1922, Francouz)

Aurèle Nicolet (1926, Francouz)

James Galway (1939, Američan)

**Hobojista:**

Heinz Holliger (1939, Švýcar)

**Hornista:**

Barry Tuckwell (1931, Angličan)

**Trumpetisté:**

Maurice André (1933, Francouz)

Ludwig Güttler (1943, Němec)

**Pěvkyně (vesměs sopranistky):**

Maria Callas (1923-77, Italka řeckého původu)

Renata Tebaldi (1922, Italka)

Elisabeth Schwarzkopf (1915, Němka)

Birgit Nilson (1918, Švédka)

Joan Sutherland (1926, Australanka)

Montserrat Caballé (1933, Španělka)

Mirella Freni (1935, Italka)

Katia Ricciarelli (1946, Italka)

Jessye Norman (1945, Američanka)

Barbara Hendriks (1948, Američanka)

Lucia Popp (1939-93, Slovenka žijící v zahraničí)

Edita Gruberová (1946, Slovenka žijící v zahraničí)

**Pěvci - tenoristé:**

Mario del Monaco (1915-82, Ital)

Mario Lanza (1921-59, Ital)

Fritz Wunderlich (1930-66, Němec)

Nicolai Gedda (1925, Švéd)

Luciano Pavarotti (1935, Ital)

René Kollo (1937, Němec)

Plácido Domingo (1941, Španěl)

José Carreras (1946, Španěl)

**Pěvci - basisté:**

Boris Christov (1918, Bulhar)

Martti Talvela (1935, Fin)

Nicolai Gjaurov (1929, Bulhar)

Paata Burčuladze (Gruzínek)

**Dirigenti:**

Herbert von Karajan (1908-89, Rakušan)

Jevgenij Mravinskij (1903-89, Rus)

Leonard Bernstein (1918-90, Američan)

Georg Solti (1912, Angličan maďarského původu)

Rafael Kubelík (1914, Čech žijící v zahraničí)

Claudio Abbado (1933, Ital)

Riccardo Muti (1941, Ital)

Zubin Mehta (1936, Ind)

Seiji Ozawa (1935, Japonec)

James Levine (1943, Američan)

**6.2.6.1.2 Orchestry, operní scény, komorní soubory**

Nejlepší orchestry: Berlínští a Vídeňští filharmonikové, americké orchestry z Chicaga, Bostonu, New Yorku, Filadelfie, Montrealu, Clevelandu, Izraelská filharmonie, Londýnský symfonický orchestr, Francouzský národní orchestr, Concertgebouworkest Amsterdam, Drážďanský státní orchestr, Petrohradská filharmonie a další.

Nejlepší operní scény: Teatro alla Scala Milano, Vídeňská státní opera, Metropolitaní opera New York, Královská opera Covent Garden Londýn a další.

Vynikající komorní soubory: Akademie sv. Martina Londýn, English Concert, Musica antiqua Kóln, Julliardovo kvarteto (USA), Amadeus kvartet (SRN) a další.

**6.2.6.1.3 Nejznámější mezinárodní hudební festivaly**

Salcburské festivalové hry (od r.1920 každé léto, Bayreuthské festivalové hry (od r.1876 každé léto, pouze opery R.Wagnera), Festival v Tanglewoodu (USA, od r.1940 každé léto) a velká řada dalších. Tyto údaje jsou velmi proměnlivé a jejich výběr značně relativní.

#### **6.2.6.2 Hudební život a interpretační umění u nás po r.1945**

Po válce řada nových státních institucí (státní orchestry, operní soubory, školy, nakladatelství, úpravy a další). Významným trendem také decentralizace mimo Prahu. Celkový trend vývoje viz odd.6.2.4.

Následující výčet obsahuje jména osobností a názvy souborů, které měly buď zcela zásadní význam pro vývoj naší interpretace, anebo se výrazněji prosadily na mezinárodní scéně. Zahrnuty jsou rovněž osobnosti a instituce Slovanska, pokud sehrály závažnou roli do roku 1989.

##### **6.2.6.2.1 Osobnosti**

###### **Houslisté:**

Alexandr Plocek (1914-82)  
Josef Suk (1929, vnuk skladatele J.Suka)  
Václav Hudeček (1952)  
Ivan Ženatý (1962)

###### **Klavíristé:**

František Maxián (1907-71)  
František Rauch (1910)  
Josef Páleníček (1914-91)  
Ivan Moravec (1930)  
Valentina Kameníková (1930-89)  
Ivan Klánský (1948)  
Igor Ardašev (1967)

###### **Violoncellisté**

Miloš Sádlo (1912)  
Josef Chuchro (1931)

###### **Klarinetista**

Bohuslav Zahradník (1947-87)

###### **Hornista**

Zdeněk Tylšar (1945)

###### **Trumpetista**

Miroslav Kejmar (1941)

###### **Varhaníci:**

Jiří Reinberger (1914-77)  
Václav Rabas (1933)  
Aleš Bárta (1960)

###### **Cembalistka:**

Zuzana Růžičková (1928)

###### **Pěvkyně-sopránistky:**

Marie Podvalová (1909-92)  
Mária Taubertová (1911)  
Milada Šubrtová (1924)  
Ludmila Dvořáková (1923)  
Magdaléna Hajóssyová (1946)  
Gabriela Beňačková-Čápová (1947)

###### **Pěvkyně-altistky:**

Marta Krášová (1910-70)  
Štěpánka Štěpánová (1906)  
Věra Soukupová (1932)

###### **Pěvci-tenoristé:**

Beno Blachut (1913-85)  
Ivo Žídek (1926)  
Vilém Přibyl (1925-90)  
Peter Dvorský (1951)

###### **Pěvci-barytonisté:**

Zdeněk Otava (1902-80)  
Václav Bednář (1905-87)  
Václav Zítek (1932)

###### **Pěvci-basisté:**

Karel Kalaš (1910)  
Eduard Haken (1910)  
Sergej Kopčák (1948)  
Peter Mikuláš (1954)

### **Dirigenti:**

Václav Talich (viz odd.6.1.16.2)

Václav Smetáček (1906-86, FOK)

Karel Ančerl (1908-73, Česká filharmonie, později Toronto)

Zdeněk Chalabala (1899-1962, Národní divadlo)

Jaroslav Krombholc (1918-83, Národní divadlo, Symf.orchester Čs.rozhlasu)

Alois Klíma (1905-81, Symf.orchester Čs.rozhlasu)

František Jílek (1913,Brno)

Ladislav Slovák (1919, Slovenská filharmonie)

Václav Neumann (1920, Česká filharmonie)

Zdeněk Košler (1928, pražské a bratislavské éry, zahraničí)

Libor Pešek (1933, různé orchestry doma i v zahraničí)

Vladimír Válek (1935, Symf.orchester Čs.rozhlasu)

Jiří Bělohlávek (1946, FOK, Česká filharmonie)

Petr Altrichter (1951, FOK, zahraničí)

### **6.2.6.2 Orchestry, operní scény, komorní soubory**

#### **Významné orchestry:**

Česká filharmonie, šéfdirigenti K.Ančerl (v letech 1950-68), V.Neumann (1968-90), J.Bělohlávek, G.Albrecht (od r.1993).

Symfonický orchestr hl.m.Prahy FOK, šéfdirigenti V.Smetáček (1942-77), J.Bělohlávek (1977-90), P.Altrichter (1990-91), M.Turnovský (1991-95).

Slovenská filharmonie, založena r.1949, šéfdirigenti V.Talich, po něm L.Rajter (v prvních sezónách), L.Slovák (1961-82), O.Lenárd (od r.1991).

Státní filharmonie Brno (založ.r.1956)

Janáčkova filharmonie Ostrava a další.

#### **Významné operní scény:**

Národní divadlo Praha, Státní opera Praha, Slovenské národní divadlo Bratislava, Národní (dříve Státní) divadlo Brno.

Významné komorní soubory:

- smyčcová kvarteta (naše doména): Smetanovo (v l.1945-90), Vlachovo (1950-73), Janáčkovo, Kvarteto města Prahy, Panochovo, Talichovo, Kociánovo, Stamicovo, Wihanovo a další.
- komorní orchestry: Pražský komorní orchestr bez dirigenta (založen r.1951), Český komorní orchestr (r.1957 založil Josef Vlach), Slovenský komorní orchestr (r.1960 založil Bohdan Warchal), Komorní filharmonie Pardubice (v l.1970-77 šéfem L.Pešek), Sukův komorní orchestr a další.

#### **Významná sborová tělesa:**

Pražský filharmonický sbor (do r.1958 sbormistrem J.Kúhn, v l.1960-82 Josef Veselka, v l.1982-92 Lubomír Máti, po r.1992 Pavle Kúhn), Pěvecký sbor Českého rozhlasu v Praze, Slovenský filharmonický sbor, Kúhnův smíšený sbor (sbormistr Pavel Kúhn, syn Jana Kúhna), Pražští madrigalisté (vl.1956-81 šéfem Miroslav Venhoda), Kúhnův dětský sbor (sbormistr Jiří Chvála), Bambini di Praga (založil a vedl Bohumil Kulínský, dnes jeho žena Blanka K. a syn Bohumil K.) a další.

#### **6.2.6.2.3 Nejvýznamnější hudební festivaly**

Pražské jaro (od r.1946 každoročně od 12.5. do začátku června)

Bratislavské hudební slavnosti (od r.1971 každoročně na podzim)

Mezinárodní hudební festival Brno, Janáčkův máj Otrava a další.

## **7. Přehled skladebných principů 20.století**

### **7.1. Tři zásadní mezníky ve vývoji hudebního myšlení**

#### 7.2. Cesty k rozbití nadvlády dur a moll

#### 7.3. Soudobé skladebné směry a techniky

## **7.1. Tři zásadní mezníky ve vývoji hudebního myšlení**

### **Ve vývoji hudebního myšlení lze vysledovat:**

- přechod od myšlení jednohlasého k projevu vícehlasému (ars antiqua 13.stol.)
- období melodicko-harmonické (kolem r.1600, prosazení nové složky - harmonie)

- rozbití nadvlády tonality dur a moll (kolem r.1900)

## 7.2. Cesty k rozbití nadvlády dur a moll

### K rozbití nadvlády dur a moll vedly:

- Kadence T-S-D-T obohacována o vedlejší harmonie, tónové skoky, klamné spoje - tím cílová tónina soustavně oddalována a narušována.
- Snaha osvobodit akord od jednoznačné tonální funkční závislosti a uplatnit možnost spojit každý akord s každým (objevuje se už u Mozarta ve Smyčc. Kvartetu B dur K.589 ve 3.větě, převaha chromatiky nad diatonikou občas u R.Schumanna, F.Choppina, F.Liszta a zvláště u R.Wagnera).
- Možnost chápat stavbu akordů jinak než po terciích, např. po kvartách (F.Liszt, Mefistův valčík) - kvartové myšlení začíná být uvědoměle používáno. (Impresionismus, Schönberg, Skrjabin).

## 7.3. Soudobé skladebné směry a techniky

### 7.3.1 Směr rozšířeně tonální a modální

Velké množství autorů od R.Strausse aj.B.Foerstera přes P.Hindemitha a L.Janáčka k D.Šostakovičovi, B.Brittenovi a dalším. Oproti následujícím směrům (odd.6.1.2) méně radikální a více tradiční.

obohacování souzvuků a jejich vzájemných vztahů, rozšiřování možností v oblasti rytmiky, polyfonie, užívání modálních způsobů

Mody-řady: Jsou vytvořeny v oblasti výšek příp.ale i délek, dynamiky apod. Pozor! Nezaměňovat se sériemi (viz odd.7.3.2, které jsou komplexem prvků, ale s přísnou řadovou posloupností a rovnoměrným výskytem)!

Druhy modů (stupnic):

- pentatonické (vždy komplex 5 modů, například(
  - 1: c d e g a
  - 2: d e g a c
  - 3: e g a c d
  - 4: g a c d e
  - 5: a c d e g
- středověké tzv. církevní
- speciální, kombinované, umělé (např.Messiaenovy mody)

Mody možno střídat, prolínat, slučovat atd. Může docházet k novým výsledkům:

- biakordika a polyakordika
- bitonalita a polytonalita
- birytmika a polyrytmika
- pandiatonika (= různé nezvyklé kadence a spoje umístěné do jednoho centra, S.Prokofjev)
- systém čtvrttónový, třetitónový, šestitónový a dvanáctitónový - využití menších intervalů než je půltón (A.Hába).

### 7.3.2 Neorganizovaná a organizovaná atonalita seriijní, dodekafonická a seriální technika

Průkopníci atonality Ch.Ives, A.N.Skrjabin. Nejdéle a nejdůsledněji v rozložení tonality 2.vídeňská škola A.Schónberga, A.Berga a A.Webwrna (v letech 1908-1923).

### **7.3.2.1 Neorganizovaná (tzv. volná) atonalita**

#### **Hlavní znaky:**

- odmítání oktávového intervalu, aby zdvojený tón nezískal převahu
- preference neobvyklé stavby akordu
- práce s disonancemi jako s konsonancemi
- odmítnutí tonálních center
- komplikace rytmické složky: kombinace nepravidelného dělení not s pravidelným
- vyhýbání se jakékoliv pravidelnosti a symetrii

Jediný stavební prvek: interval a princip volného variačního rozvíjení hudebního proudu.

### **7.3.2.2 Organizovaná atonalita**

Tento úkol nejlépe splnila speciální řada - série (komplex prvků s přísnou řadou posloupností a rovnoměrným výskytem)

Serijní technika = způsob organizace tónových výšek pomocí těchto sérií

Seriální technika = postupná aplikace serijních způsobů práce na další složky a stránky hudby - kvantitativně vyšší stupeň serijní organizace.

#### **Druhy a fáze serijní techniky:**

- Řadová technika = práce s řadami způsobem čistě lineárním, melodickým (např.symbolika b-a-c-h), rytmizováním, transpozicí apod.
- Serijní technika předdodekafonická = užití sérií tónů různých výšek nejen lineárně, ale i vertikálně a kombinovaně.
- Dodekafonická (dvanáctitónová) technika = důsledná aplikace serijní techniky na komplex všech dvanácti tónů chromatické stupnice.
- Serijní technika postdodekafonická - jako předcházející druh, ale využíváním menších skupinek tónů (mikrosérií), různé aplikace a operace (permutace = změna pořadí sledu), rotace, interpolace (=vsouvání něčeho).
- Seriální technika - pracuje současně nejen se sériemi tónových výšek, ale i se sériemi délek, dynamických stupňů, pomlk, nástrojových poloh a barev, způsobů nástroje artikulace, tempových a metrických změn. Nejzazší fáze = totální organizace všech složek hudby.

#### **Základní poznámky k dodekafonii**

Dodekafonie = těžiště, nejdokonalejší a nejdůslednější fáze serijní techniky. První důsledně dodekafonicky komponované dílo - A.Schónberg: Suita pro klavír op.25 (1921-24). Základní dodekafonický útvar - dvanáctitónová řada - výchozí materiál pro veškerou kompoziční práci. Funguje jako svého druhu daný motiv.

#### **Základní pravidla:**

- Řada nesmí být totožná s chromatickou stupnicí, kvartovým nebo kvintovým kruhem.
- Každý tón se v průběhu řady vyskytuje pouze jednou.
- Řada má určitý kompoziční plán (zdůraznění některých intervalů pod.).
- Řada nepřesahuje rozpětí oktávy.
- Více než dva stejné intervaly nemají následovat za sebou.
- Rozklady známých doškálných akordů nemají být použity.

#### **Různé stupně dodekafonie:**

Dodekafonie I.stupně - vzniká rytmizováním řady: žádný tón se před vyčerpáním všech 12 tónů neopakuje, má však konkrétní dynamiku a může být přeložen do různých oktáv.

Dodekafonie II.stupně - možnost bezprostředního opakování tónů ve stejné poloze nebo v přeložení do jiné oktávy.

Dodekafonie III.stupně - podobná jako II.stupně, ale navíc možnost opakování krátkých melodických sledů, trylků, střídavých tónů aj. Může existovat dodekafonismus horizontální, vertikální, lomeny (rozdělení jedné řady do více řad), kombinovaný.

### **7.3.3 Strukturalismus**

Totální organizace hudebního průběhu. Poslední, krajní mez atonálního seriálního a seriálního směru. Předem stanoveny vzorce matematické formulky, grafické obrazce.

Hlavní činností vymezení struktury, realizace považována již za druhou ("řemeslnou"). Od druhé poloviny 20.století.

Hlavní představitelé: Olivier Messiaen (nikdy se nehlásil k atonalitě!), Pierre Boulez, Karlheinz Stockhausen, určité prvky i v posledních dílech I.Stravinského (nelze jej však sem řadit!)

P.Boulez považuje strukturu za klíčový jev naší doby, varuje však před "zaměňováním kompozice za organizaci".

### **7.3.4 Punktualismus**

Jednotlivý tón (=bod) nebo interval má úkol někdejšího motivu, fráze. Vnímání zvukového pohybu ve statické formě. Sled bodů neorganizovaný, náhlý. Poslechová orientace velmi obtížná.

Počátky už u A.Webera koncem 20.let. Hlavní představitelé: Sylvano Bussotti (1931), Mauricio Kagel (1931), P.Boulez (Kladivo bez pána).

### **7.3.5 Hudba elektroakustická**

Souhrnný název pro hudbu, která se vyvinula na základě inspirací rozvojem hudebního myšlení a techniky (především elektroakustické

#### **7.3.5.1 Hudba konkrétní**

Operuje všemi tónovými i netónovými zvuky. Počátky již po 1900. (Busonihy připomínky o nutnosti obohacování zvuku novými možnostmi, viz odd.6.1.6). Nejprve novým způsobem využívání klasických hudebních nástrojů (A.Honegger: Pacific 231), později využíváním nehudebních zvuků a hluků (E.Satie: Paráda).

Vlastním zakladatelem konkrétní hudby Pierre Schaeffer (viz odd.6.2.3.3), zakladatel výzkumného studia pařížského rozhlasu, od r.1950 modernizace, r.1955 poprvé na gramofonových deskách. Do USA přenesl z Evropy v padesátých letech J.Cage.

#### **7.3.5.2 Hudba elektronická**

Získání nových tónů a zvuků elektronickou cestou, jejich technické přetváření a reprodukce s vyloučením "živého" interpreta. Poprvé předvedena v Darmstadtu r.1951 německým akustikem doc.Meyer-Epplerem. Studia v Bonnu a zvláště v Kolíně nad Rýnem (K.Stockhausen, W.Henze, P.Boulez). U nás např. v rozhlase v Plzni.

#### **Hlavní fáze práce s komponisty:**

- nashromáždění a výběr zvukových útvarů
- jejich přetváření - deformace
- vytvoření a realizace plánu způsobem montáže a mixáže.

#### **7.3.5.3 Hudba pro magnetofonový pás (music for tape)**

Od r.1951 v USA. Využití magnetofonového pásu s předem připraveným zvukovým záznamem (většinou hudba konkrétní nebo elektronická, ale i např. live hudba z koncertů a podobně).

Magnetofon jako orchestrální i hudební nástroj.

### **7.3.6 Aleatorika a hudba témbrů**

Aleatorika = protest proti snahám o totální organizaci hudby (proti seriální hudbě a punktualismu). Alea = hrací kostka (z latiny). Aleatorika = nauka o náhodě. Skladebná technika svěřující určitou část procesu vzniku hudebního díla více či méně řízené nahodilosti při zacházení s různými prvky. Tradice velmi dávné (Indie, Afrika).

Novodobý původce aleatoriky: John Cage. První velké pojednání o aleatorice r.1957 P.Boulez. Dvě formy: aleatorika absolutní (neřízená) a aleatorika relativní (řízená).

Hudba témbrů - protest proti punktualismu, zvukově barevné plochy, tónové-šumové pásy.

### **7.3.7 Bimedialita, hudba grafická, multimediální produkce**

Určité divadelní nebo světelné akce vyžadovány již v minulosti (J.Haydn: Symfonie č.45 Na odchodnou - svíčky, A.Skrjabin: Prometheus - barevná hudba). Zajímavé pokusy E.F.Buriana (voiceband=šborově-sólistická recitace a tanec), K.Stockhausena (vztah médií hudby a grafiky), extrém J.Cageho.

Významný představitel grafických koncepcí - Mauricio Kagel (1931, Argentinec žijící v Kolíně nad Rýnem): vychází z geometrických útvarů a operací. V posledních letech již zcela běžné multimediální produkce, jakýsi novodobý Gesamtkunstwerk. U nás zvláště Laterna magica.

### **7.3.8 Kybernetika a hudba**



Hudba tzv.stochastická = vzniká kompoziční metodou, v níž výběr prvků a zvuků vyplývá z použití zákonů teorie pravděpodobnosti (zvláště řecký skladatel I.Xenakis). Hudební principy ve spojitosti s principy kybernetiky převáděny na výpočty (Xenakisova skladba St 10-1080262).

Computer Music - dnes už zcela běžná oblast, ve které hrají zásadní role počítače. Všechny prvky převedeny na čísla (do jazyka computeru) - čísla testována na základě programu skladatele (stylu) - výsledky zakódovány, převedeno do osnovy, dnešní postupy však stále zdokonalovány a zjednodušovány dle možností computerů.

Hlavní představitelé: P.Boulez, I.Xenakis, L.nono a další.

### 7.3.9 Nová jednoduchost a citovost, hudba minimální ostinálně repetiční

Vedle zmíněných směrů velmi silný a diferencovaný souběžný proud napájený nejrůznějšími syntetickými snahami.

V posledních letech velmi zajímavý vývoj směřující k návratům, nové jednoduchosti. Není to cesta zpět, nýbrž progresivní reakce na složitý vývoj skladatelských technik a směrů 20.století.

#### Hlavní současné trendy:

- Ničím neomezené použití veškerých výtvarných prvků hudby 20.století, zároveň však:
- Volání po nové kráse, nové jednoduchosti, nové citovosti, jakýsi soudobý "postmodernismus", hledání v hudbě starověké, barokní, klasické, romantické, nejrůznějším folklóru, nonartificiální hudbě.
- Nová prostota, čistota, zdůrazňování základních hlavních parametrů hudebního vyjadřování:
- V melodice větší výrazovost, zpěvnost, pamatovatelnost,
- V rytmice větší pregnantnost a jednoduchost,
- V intervalikách a harmonii vyrovnávající podíl konzonancí a disonancí, posilování tonálních centra,
- V sónce zvýrazňování přirozené zvukově barevné krásy nástrojů, hlasů.

Často vede cesta od témbrových výbojů k neoromantismu (K.Penderecki), k propojení podílu tradiční i současné hudby (A.Šnitke).

#### Minimální hudba (Minimal Music)

Základním rysem je drobný, nejčastěji rytmický nebo melodickorytmický model, který se tvrdojičně (bez jakékoliv improvizace) opakuje a přidáváním nebo ubíráním prvků vyvíjí. Základní metodický prvek: použití elementárních prostředků diatonické melodiky + monotónní pohyb po dlouhé ploše = po určité době až omamný zvukově - pohybový stav posluchače (stav opojení). Podobné účinky vyvolávají prvky orientální hudby.

Hlavní představitelé: Philip Glass (1937) a Steve Reich (1936).

#### Ostinálně-repetiční hudba

Principem velmi blízká minimální hudbě, její podstata vyplývá přímo z názvu.

## Přehled vybrané literatury

#### Seznam pramenů a literatury:

Bachtík Josef	XIX.století v hudbě	Praha 1970
Bek Josef	Hudební neoklasicismus	Praha 1982
Bek Josef	Světová hudba dvacátého století	Praha 1968
Bukhofzer Manfred F.	Hudba v období baroka	Bratislava 1986
Černušák Gracián	Dějiny hudby	I.díl Brno 1930, II. 1931
Černý Jaromír	Vícehlas-vznik, nejstarší období	Praha 1980, Skripta FF Ku
P.Dominicus Johann	Kleine Choralschule	Regensburg 1932

P.Dominicus Johann	Wort und Ton im Choral	Leipzig 1953
Einstein Alfred	Hudba v období romantismu	Bratislava 1989
Havlík Jaromír	Česká symfonie 1945-1980	Praha 1989
Hildesheimer Wolfgang	Mozart	Bratislava 1989
Jarociński Stefan	Debussy	Bratislava 1989
Kohoutek Ctirad	Hudební kompozice	Praha 1989
Kolektiv	Československá vlastivěda, IX. Umění, 3. hudba	Praha 1971
Kolektiv	Čeští koncertní umělci, Instrumentalisté	Praha 1985
Kolektiv	Čeští skladatelé současnosti	Praha
Kolektiv	Dějiny české hudební kultury 1890-1945	Praha 1972, 1981
Kolektiv	Dějiny zemí koruny české	Praha 1992
Kolektiv	Malá československá encyklopedie, 6 sv.	Praha 1984-87
Kouba Jan	ABC hudebních slohů	Praha 1988
Pacit Jaromír	Slovník světových skladatelů	Praha 1972
Pečman Rudolf	G.F.Händel	Praha 1985
Podešva Jaromír	Současná hudba na Západě	Praha 1963
Slavický Milan	Inovační impulsy v české hudbě uplynulého čtvrtstoletí, Hudební rozhledy	Roč.1990, číslo 1
Smolka Jaroslav	Hudba českého baroka, skripta AMU	Praha 1989
Smolka Jaroslav a kol.	Malá encyklopedie hudby	Praha 1983
Šafařík Jiří	Dějiny hudby, skripta konzervatoře	Kroměříž 1983
Štědroň Miloš	Claudio Monteverdi	Praha 1985
Teichman Josef	Ludwig van Beethoven	Praha 1968
Wórner Karl H	Geschichte der Musik	Göttingen 1975
Zenkl Luděk	ABC hudební nauky	Praha 1992
Zenkl Luděk	ABC hudebních forem	Praha 1984